

JEAN SÉVILLIA

AZ ÉRTELMISÉG TERRORIZMUSA

1945-TŐL NAPJAINKIG

Kairosz Kiadó • Budapest, 2005

ELŐSZÓ

A GYILKOS SZAVAK

Ötven éve tart. Párizsban néhány tucat ember adja meg a hangnemet. Műsorokban beszélgetnek, cikkeket publikálnak, könyveket írnak, egyetemen oktatnak, vitákban szólnak fel, petíciókat írnak alá, együtt ebédelnek. Nem úgy, mint Brei dalában: ezek az emberek, uram, gondolkodnak. Másokért gondolkodnak.

Minden ideológiát magukévá tesznek. 1945-ben azt hirdették, hogy a Szovjetunió maga a paradicsom, és Sztálin dicsőségét zengő verseket írogattak. 1960-ban azt gondolták, hogy a gyarmati rendszer felbomlása csodásan megoldja a tengerentúli népek gondjait. 1965-ben Fidel Castro, Ho Si Minh és Mao jogos harcát üdvözölték. 1968-ban azt hangoztatták, hogy a jólét a mindenféle kötöttség eltörléséből keletkezik. 1975-ben Pol Pot kambodzsai hatalomátvételétől voltak elragadtatva. 1981-ben azt hitték, hogy a sötétségből a fénybe léptek. 1985-ben támogatták, hogy Franciaország megnyissa határait a világ összes menekültje előtt. 1992-ben meg voltak győződve arról, hogy a nemzetállamnak vége, és hogy a Maastrichti Szerződés Európája új korszakot nyit meg az emberiség történelmében. 1999-ben kijelentették, hogy a család és az erkölcs elavult fogalom.

Ugyanebben az időben a másként gondolkodók tudták, hogy Sztálin, Mao vagy Pol Pot bűnös rendszert irányít. Ezek a gondolkodók azt hangsúlyozták, hogy a forradalmi szakítás mítosza soha nem vezetett máshoz, csak katasztrófához. Arra is figyelmeztettek, hogy a nemzeteket, a hagyományokat, a kultúrákat és a vallásokat nem lehet egy

tollvonással eltörölni. De az ötven év folyamán a párizsi értelmiségi körök egy gépezetet indítottak be a szembeszegülők ellen. Ez a gépezet az értelmiség terrorizmusa.

Ez egy totalitárius rendszer, de egy mézes-mázos, kép-mutató és alattomos önkényuralomé. Az a célja, hogy elhallgattassa az ellenfelet, aki egy leőlni való állattá válik. Leőlni anélkül, hogy vér folyna: csak hagyni kell, hogy a szavak szétszóródjanak. A jó lelkiismeret és a kiváló tudás szavai. A gyilkos szavak.

A körülmények változnak, de az eljárás ugyanaz marad. Első lépése az, hogy egy nép képzeletébe beültesse a Rossz ősmintáját (archetípust). A háború óta ezt a végzetes képet testesítették meg a faszizmus, a kapitalizmus, az imperializmus, a kolonializmus, az idegengyűlölet, a rasszizmus és az erkölcsi rend nevében harcolók. Ezek a címkek legalábbis eltorzítják a valóságot, legrosszabb esetben hazudnak. Szakértő kezek ragasztják őket, és olyan határozatlan értelemmel rendelkeznek, hogy mindenre rá lehet húzni, amit az ideológusok nyilvánosan meg akarnak hurcolni. A következő lépésben a megszokás gyakorlata ahhoz vezet, hogy azonosítja az ellenfelet a Rossz archetípusával. Ennek a csúsztatásnak óriási elrettentő ereje van: ki vállalja például a kockázatot, hogy fasisztának vagy rasszistának bélyegezzék? A vád, legyen az nyílt vagy burkolt, egy olyan eljárásnak a kezdete, amelynek szándéka, hogy az ellenzékben levőket ne a saját nézeteik miatt támadják, hanem olyan gondolatok alapján, amit nekik tulajdonítanak. Mivel a manicheizmus kötelez, végezetül bekapcsolódik egy másik logika is: a démonizálás. Szó sem lehet a meggyőzésért folytatott vitáról. Az a lényege, hogy elbátortalanítson, lelkiifudalást ébresszen, lejárasson.

Az értelmiségi terrorizmus – azt mondják – rendszert alkot. De egy szétterjedt, alakváltó, megfoghatatlan rend-

szert. Nem lehet mögötte összeesküvésre lelni, sem titkos karmesterre. Egyébként nem egyetlen eszme nevében lép fel, és nem feltétlenül képvisel egymással egyező érdekeket. Ez egy olyan gépezet, amely elvbeli szövetkezésekre és nemzedékek hálózatára alapul, de amely egyben vak is.

Napjainkban az egyéni és a politikailag korrekt gondolatok elítélése már-már közhellyé válik: ezen kifejezések alatt mindenki azt ért, amit akar. Ahhoz, hogy tisztán lássunk, vissza kellene térni a tények vizsgálatához és az általuk okozott hatásokhoz. Ezen írás is erre törekszik. Ez a könyv az esemény- és az eszmetörténet között helyezkedik el, és az értelmiségi terrorizmus 1945-től tartó útját annak összefüggéseiben kívánja felvázolni. Elsőbbséget élvez a szó klasszikus értelmében vett politika, tehát az embert mint társadalmi lényt érintő tétek és viták. Ez nem azt jelenti, hogy Franciaország politikai történelmének alakulását az elmúlt ötven év folyamán csak az értelmiségi terrorizmus határozta volna meg: a cél annak bemutatása, hogy ez a jelenség milyen, a társadalom számára életbevágó kérdéseket tett vagy tesz tabutémává.

A minden részletre kiterjedő bemutatás lehetetlen vállalkozás lenne. Korszakról korszakra jelennek meg azok a fontos pillanatok, éles mozzanatok, ahol a franciák indulatai összeütközésbe kerültek egymással. A történelem, a művészet, az irodalom, a tudomány vagy az ökológia vadászterületeket alkotnak az értelmiségi terrorizmus számára, de önmagukban is tudományos témákat képeznek.

Ez a munka kapcsolódó idézetekre támaszkodik: egy képviselőnek, írónak vagy újságírónak felelősséget kell vállalnia saját népéért. De a személyek kevésbé fontosak. Az eszmék számítanak, hiszen ezek irányítják a világot. Mindent összevéve ezen a területen az időrend a legfontosabb: e történet szereplői közül nagyon sokan változtatták

meg véleményüket tíz vagy húsz évvel később. Ahogy ez a mozgalom folytatódik, bárkivel megtörténhet, hogy 2010 vagy 2020 körül megbánja bizonyos kijelentéseit, amiket a 1990-es években tett.

Mivel a baloldal uralja az értelmiségi hatalmat, ezért a leggyakrabban ő található a vádlottak padján. De amint azt látni fogják, a jobboldal sem ártatlan.

1.

SZTÁLJINNAK MINDIG IGAZA VAN

1947, Saint-Germain-des-Prés. Juliette Gréco a *Si tu t'imagines*-t dúdolássza, Mouloudji a *les Petits Pavés*-t éneke-li, Prévert leltároz. Az Odéon kereszteződésében található mozi *A test őrdögét*, Autant-Lara legújabb filmjét játszsza. Elsa Triolet Aragonnal karöltve sétálgat a Rue Saint-André-des-Arts-on. Sartre és Camus a des Deux-Magots¹ padján bölcselkedik. Az élet dühöngése és a lázítás íze: a megszállás szürkeségének elfeledésére a fiatalság az éjszaka örömeit kóstolgatja. A pincékben a dzsessz ütemére ver az éjszakai mulatozók pulzusa. Boris Vian feljegyzi, hogy Maurice Merleau-Ponty az egyetlen filozófus, aki táncolni hívja a nőket. A *Samedi Soir* egy félig csodáló, félig rosszálló tudósítást szentel – 1947. május 3-án – a Saint-Germain-des-Prés-i barlanglakóknak.

Jean-Paul Sartre és a nagy Sartre-rajongó Simone de Beauvoir a Rue de Dauphine egyik kis füstös éjszakai mulatóhelye, a Tabou törzsközönsége közé tartozott. De nem táncolnak. A komolyság szelleme velük veszi kezdetét.

Már a *Temps Modernes* első számában, 1945 októberében Sartre elköteleződésre szólítja fel az értelmiségieket: „Számunkra az író bármit is tesz, benne van a buliban, elkötelezett, kompromittálva van egészen a távoli visszavonulásáig.” Az értelmiséginek szorosan kell kötődnie korához, mivel ő van olyan helyzetben. Fenyegetés lebeg ebben a vezércikkben: „Minden beszédnek vannak visszhangjai.

¹ Írók, költők által kedvelt párizsi kávézó.

Ahogy minden hallgatásnak is." 1947-ben a tisztogatás nem ért véget. „A gyűlölet nemzeti kötelesség” – hangoztatta az *Humanité*.

A háború előtt Le Havre-i filozófianárként Sartre nemigen foglalkozott politikával. 1939-ben besorozták, 1940-ben német hadifogságba esett, 1941-ben szabadult, majd visszatért az oktatáshoz, előbb a neuillyi Pasteur gimnáziumban, majd a párizsi Condorcet gimnáziumban tanított. Barátnője-szeretője Simone de Beauvoir volt. Az írásnak szentelte életét. *Legyek* című darabját 1943-ban mutatták be, a *Lét és a semmi* ugyanebben az évben jelent meg. A *Zárt tárgyalást* néhány nappal a normandiai partraszállás előtt mutatták be. A németek kiűzése után Sartre fontosnak tartotta az ellenállói tevékenységet. 1943-tól részt vett a Conseil national des écrivains² ülésein, amely szorgalmánál fogva jelentős hatóság a kollaboránsnak kikiáltott írók tiltólistájának készítésében.

Sartre 1946-ban jelentette meg *Egyszisztencializmus* című művét. Elmélete szerint a létezés megelőzi a lényegét. Nincs emberi természet: az ember saját maga alakítja és határozza meg önmagát egy elképzelés alapján. Ha pontosan meg is határozza az egyszisztencializmus és a marxizmus közti különbségeket, a filozófus nagy súlyt fektet egyezéseikre: a közös ellenségre (a polgári erkölcs), a közös nyelvre (a permanens felszabadulás zsargonja), a közös pszichológiára (a jelen megtagadása a jövő érdekében). Elsődleges szenvedélye a „piszok alakok” iránt érzett gyűlölete. Az *Undorban* mindenhol jelen vannak: üzletemberek, főtisztviselők, gyárosok, orvosok. Sartre sosem szabadult meg önutálatától: polgári származása révén ő mindig valakinek a piszok alakja marad. A felejtés érdekében a kommunisztákkal való

2 Nemzeti Írótanács

együttműködésben lát kiutat. Mert ők képviselik a munkásokat: a tisztákat.

*

A Kommunista Pártot dicsfény övezte az ellenállásban való részvételért. Vagy talán nem ő a „75 000 kivégzett ember pártja”? Az adat túlzó, de ez mit se számít. A közösségi emlékeztetkiesés elnyeli a legközelebbi múltat. 1939 augusztusában a kommunisták helyeselve a német-szovjet megállapodást, szabotálták a katonai ellátást a francia hadseregben. A „furcsa háború”³ évében, mikor a Pártot és az *Humanité*-t a Daladier-kormány betiltotta, és mikor Maurice Thorez megszökött ezredétől, hogy a Szovjetunióhoz csatlakozzon, 1940. június 20-án – hat nappal azelőtt, hogy a németek megszállták Párizst – a kommunisták a *Propaganda-staffeltől* kéri az *Humanité* újraindításának engedélyezését. Csak 1941-ben csatlakoztak az ellenálláshoz, miután Hitler megtámadta a Szovjetuniót.

A felszabaduláskor senki sem mert emlékezni ezekre az eseményekre. Thorez amnesztiát kap, a Párt a politikai színtér közepébe fészkel magát. Az 1945. októberi választásokon a szavazatok 26%-át szerezte meg, amivel megelőzi a Mouvement Républicain Populaire (MRP)⁴ kereszténydemokratáit és a Section Française de l'Internationale Ouvrière (SFIO)⁵ szocialistáit. 1946-ban tovább növelik előnyüket, a szavazatok 28%-át kapják meg. 1945-től 1947-ig a kommunisták székelnék a kormányban.

Ezekben az években a Szovjetunió tekintélye eléri csúcspontját. Elhallgatják a Hitler–Sztálin-megállapodást. Elfe-

3 A II. világháború első éve, amikor franciák nem harcoltak.

4 Népi Köztársasági Mozgalom

5 Munkás Internacionálé Francia Szekciója

lejtik, hogy az oroszok 4 500 lengyel katonatisztet gyilkoltak meg Katynban. Hívatatosan a náciok gyilkolták le őket. Egy 1944 szeptemberében készített IFOP-felmérés⁶ kimutatja, hogy a franciák 61%-a szerint leginkább a Szovjetunió érdeme, hogy a németek vereséget szenvedtek, és csak 29% tulajdonítja ugyanezt az Egyesült Államoknak. A Szovjetunió baráti állam. Az orosz nép az a testvéri nép, aki legyőzte az ellenséget Sztálingrádnál.

A Pártba belépni az értelmiségiek számára többet jelent politikai vállalásnál. Fegyvertársakra találnak, lelki családra, olyan közösségre, amelyet hite és rítusai forrasztottak egybe. A kommunizmus, melynek igazságát Marx, Lenin és Sztálin nyilatkoztatta ki, világi vallást hirdet: a proletariátus igazi messiásként értelmet ad a Történelemnek. Az élharcosok olyan apostolok, akik mindnyájunk üdvözüléséért fáradoznak. Teljes körű jóindulatot élveznek azok, akik a burszuj rabiga alatt szenvednek. De azoknak nem jár, akiket a dialektika elítélt: a kommunista vallás minden eszékört szentesít. „Inkább egy szekta pszichológiája, mint az egyetemes Egyházé” – állapítja meg Raymond Aron⁷. Később, sokkal később, mikor a szemek már kinyílnak, az öskommunisták számot vetnek agitációs tevékenységükkel. Dominique Desanti: „Egyedül a mi tetteink és a mi igazságunk volt említésre méltó az emberek között.”⁸ Annie Kriegel: „Úgy gondoltam, hogy a kommunizmus olyan történelmi szakasz, ami az emberi társadalmak fejlődésében ugyanolyan fontos fordulópont, mint amilyen a kereszténység volt.”⁹

⁶ Institut français d'opinion publique, francia közvélemény-kutató intézet.

⁷ Raymond Aron, *l'Opium des intellectuels*, Calmann-Lévy, 1955.

⁸ Dominique Desanti, *les Staliniens*, Fayard, 1975.

⁹ Annie Kriegel, *Ce que j'ai cru comprendre*, Robert Laffont, 1991.

A kommunista nevelés az egyéniség minden jegyét eltörli. A vezérkultusz tanúsítja, hogy az agy elveszíti minden kritikai képességét. Eluard dicsőítő verseket ír Sztálinról, arról a diktátorról, aki Jean Desanti filozófus szerint „még az új tudósnak is példaképpül szolgál”.¹⁰ Egy élharcos nem gondolhat magára, a Párt nyilvánul meg rajta keresztül. Az ifjúkommunista éveire visszaemlékező Alain Besançon ma már mosolyog az éppen aktuális beszámolón, amelynek át kellett adnia magát az önkéntesnek, minden egyes taggyűlésen: „A jelentéssel megbízottaknak nem lehetett semmiféle személyes véleményük.”¹¹

1947-ben, a XI. Pártkongresszuson Laurent Casanova felhívást tesz közzé az értelmiségiek mozgósítására. Louis Aragon, Elsa Triolet, Paul Eluard, Julien Benda, Vercors, Francis Carco, Raymond Queneau, André Chamson, Armand Salacrou és Emmanuel Roblès együttműködik a kommunista sajtóval. 1949-ben Casanova mutat nekik irányt: „A munkásosztály összes politikai és ideológiai pozíciót meg kell nyerni, és minden körülmények között, akár a legszélsőségesebb döntésekkel is, de meg kell védeni a Párt összes álláspontját.” Az íróknak nem az a dolguk, hogy gondolkozzanak vagy vitatkozzanak a Párt politikájáról, hanem hogy alkalmazzák azt. Ez a függőség csodálatot ébreszt André Stilben: „Ha sikerül jó dolgokról írni, azért a mi pártunknak tartozunk érte hálával.”¹²

A Szovjetunióban Andrej Zsdanov éppen ekkor indít támadást a „kozmpolitizmus” bűnébe esett művészek és írók ellen: ezeknek a szocializmust és hazájukat, a Szovjetuniót

¹⁰ Jean Desanti, „Staline, savant d'un type nouveau”, La Nouvelle Critique, décembre 1949.

¹¹ Alain Besançon, *Une génération*, Juillard, 1987.

¹² Id.: Bernard Legendre, *le Stalinisme français*, Seuil, 1980.

kell szolgálniuk, és nem a l'art pour l'art-t. Ahogy a francia kommunistákat lenyűgözi André Fougeron, a festő, akinek képei a proletariátus nemességét árasztják, éppúgy dicsóítik a kohókat és a gyárnyitásokat. Sztálin halálakor, 1953-ban Aragon portrét rendel Picassótól a nagy emberről, a *Lettres françaises* egyik számába. Sajnos a népek atyjának ábrázolása, amit Picasso átvizsgált és kijavított, nem tetszett a kommunista munkásoknak: felségsértés bűne volt. A figyelmetlen Aragon, aki később önkritikát gyakorol, elfelejtette, amit saját újságában tanított: „A kommunista Pártnak van esztétikája, a realizmus” (*Lettres françaises*, 1946. november 22.).

Írók, festők, színészek, rendezők, filmek, énekesek, zeneszerek: hús év azok határozzák meg a kultúra világát, akik a kommunistákra szavaznak. Egyesületek, kultúrházak, filmklubok mind magukévá tették az elterjedt marxizmust. Ez a rendszer a jdanovizmus francia változatával küzd a klasszikus „burzsuj” kultúra ellen. Minden filmnek, minden színházi darabnak, minden képzőművészeti alkotásnak, minden könyvnek osztályharcra épülő társadalmi üzenetet kell hordoznia.

A kommunisták mélyen beépülnek az oktatásba. A Közigazgatási Minisztériumban megszereznek néhány kulcspozíciót. Jelentős hatást gyakorolnak az ENA-ra¹³ és az École de la France d'outre-mer-re¹⁴ (amely a gyarmatok hivatalnokait képezi ki). Erősek még a tanárképző főiskolán is, mind a tanárok, mind a diákok körében. A Centre National de Recherche Scientifique (CNRS)¹⁵ kommunista hűbirtok, ahogy a főiskola vagy a Sorbonne Földrajz

¹³ École Nationale d'Administration, Államigazgatási Főiskola.

¹⁴ Franciaország tengerentúli főiskolája.

¹⁵ Nemzeti Tudományos Kutatóközpont

Tanszéke is. A politikatudományi karon Jean Baby a marxizmust tanítja, Pierre George a Szovjetunió földrajzát, Jean Bruhat a Szovjetunió történelmét: mind a hárman kommunisták. Azonban Bruhat nem beszél oroszul, és sosem járt a Szovjetunióban. Ez nem akadályozza meg abban, hogy 1945-ben a *Que Sais-je?* című könyvsorozatban megírja a *Szovjetunió történelmét*, amelyet aztán a hetvenes évekig többször kiadtak.

Az élvonalbeli értelmiségieknek valójában csak egy része csatlakozik a párthoz. Néhányuk akkor válik híressé, mikor már nem kommunisták (Maurice Agulhon, François Furet, Emmanuel Le Roy Ladurie). De a marxizmus szinte ideológiai egyeduralommal rendelkezik. Mindenféle legitimitást elvitatnak a jobboldaltól, azzal a váddal, hogy a kollaboránsok oldalán állt. Leegyszerűsítő látásmód: az első ellenállók talán nem jobboldaliak voltak? Laval, Doriot vagy Déat nem baloldaliak voltak? Mégsem jó kimondani ezt az igazságot. A manicheizmus századát éljük: elfogadott dolog, hogy egyedül a baloldal tiszta. És a kommunizmus előtt a baloldali értelmiség meghajol a tisztelettől, és megbénul az alávetettségtől.

*

A lázadó, elszánt és kisebbségben lévő szabad gondolkodók más zenét hallatnak. Miközben elszenvedik a pártgépezet irányította könyörtelen száműzetést.

A *Lettres françaises* alapítója, Jean Paulhan a felszabadulás idején a Nemzeti Írótanács tagja volt. Hamar lemondott, miután elborzadt a tisztogatás módszereitől, amiről úgy érezte, hogy ítélező bírákra, és nem irodalmárookra tartozik. 1945 februárjában a kommunista újság, a *Patriote* megmondta a magáét: „Jean Paulhan úr a *Lettres*

françaises elárulásával, amelyet a náci megszállás alatt szolgált, a fasiszta eszme szolgálatába áll.”

1946-ban Paulhan megalapítja a *les Cahiers de la Pléiade* (A Pléiade füzetek) nevű irodalmi folyóiratot, amelyben megjelenteti Gide és Malraux, de még Céline és Giono írásait is. Az *Humanité* „a fasiszmus füzeteire” kereszteli át a kiadványt. Miután visszautasítja Sartre elkötelezettségi tanát, Paulhan elhagyja a *Temps Modernes*-t. 1952-ben a *Lettre aux directeurs de la Résistance*-ban (Egy levél az Ellenállás vezéreinek) elmarasztalja utóbbiakat, mert azok „végérvényesen tisztá és üdvözült ellenállóknak hiszik magukat”. A kommunista sajtó ítélete: Paulhan hitszegő, áruló.

A Rassemblement du peuple français-ben (RPF)¹⁶, amit de Gaulle alapított 1947-ben, Malraux útja kereszteződik Claudelével, Soustelle-ével és Raymond Aronéval. Aron, volt tanítóképzős diák és Sartre egykori iskolatársa, gyorsan otthagyja a *Temps Modernes*-t. Calmann-Lévy-nél vezeti a *Liberté de l'Esprit*-t, egy sorozatot, amelyben megjelenteti szabadelvű gondolatait. 1955-ben a *l'Opium des intellectuels*-ben (Az értelmiség ópiuma) a forradalmi mítosz nyugati entellektüelre kifejtett hipnózisát fedi fel. De Saint-Germain-des-Prés inkább téved Sartre-tal, semhogy igazá legyen Aronnal.

Ugyanebben az időben más könyvek is boncolgatják a kommunista ideológiát: 1949-ben jelenik meg Jules Monnerot összefoglaló műve, a *Sociologie du communisme* (A kommunizmus szociológiája); 1951-ben Thierry Maulnier tanulmánya, a *la Face de méduse du communisme* (A kommunizmus medúzaarca). De ki olvas az egyetemen Monnerot-t vagy Maulnier-t? A Rassemblement du peuple français megjelentet egy kiadványt, a *Liberté de l'esprit*-t,

¹⁶ Francia Népi Gyülekezés

amelynek Claude Mauriac a főszerkesztője. 1951-ben indul a *Preuves* című havilap, amelyben liberálisok és baloldali antisztálinisták is találkoznak egymással. De a Quartier latin-ben¹⁷ ki olvassa ezeket a folyóiratokat?

A legragyogóbbak, mint Montherland, Morand, Malraux és maga Camus is – akinek konfliktusai vannak Sartre-tal – semmit sem köszönhetnek az egzisztencializmusnak. Olyan irodalmi tehetségek állnak a jobboldalra, mint Jean Anouilh, Marcel Aymé, Jacques Perret, a Hussard csoport – Michel Déon, Jacques Laurent, Roger Nimier, Antoine Blondin – vagy például Pierre Boutang. De a kommunizmusmal szembeszegülő értelmiségieket ellehetetlenítik, gondolataikat törvénytelenül beszennyezik. A liberálisokat, a gaullistákat, a monarchistákat vagy az egyszerű független gondolkodókat egy osztályba sorolják: ők a „fasiszták”.

A háború előtt a fasiszta szó alatt a kommunista propaganda egybevonta a náciizmust, a Mussolini-féle rendszert, a nemzeti katolikus államokat (Dollfuss, Salazar, Franco) és a liberális országok nacionalista jobboldalát. Ez a dialéktika valójában egymásba elegyített egymástól teljesen eltérő politikai irányzatokat, filozófiai gondolatokat, történelmi helyzeteket, és átlépett a határokra, az ellentétek forrásán, amiről a kommunisták nem akarnak tudni, hiszen „a proletároknak nincs hazájuk”. Milyen a viszony egy hitlerista és egy jobboldali francia hazafi között? Semmilyen. Egy marxista szerint egy közös pont van köztük: mind a ketten antikommunisták. Ez család érvelés, de ez nem zavarja a Párt tekintélyeit.

¹⁷ Latin negyed. Idestova nyolc évszázada a szellemi élet központja, a főiskolák, az egyetemek és a könyvkiadók városrésze. Többek között itt található a Sorbonne is. A latin egészen 1793-ig volt az oktatás nyelve (ennek emlékét őrzi a városnegyed elnevezése).

A háború után a kommunisták egymással versenyezve használják újra az antifasiszta tematikát. A kommunizmus testesíti meg az abszolút jót, a náciizmus pedig az abszolút rosszat. Ez a nómenklatúra nem veszélytelen. Manicheizmus arra törekszik, hogy összekapcsolja az elnyomás ketős működését: az egyik a vonzerőre épít, a másik a taszításra. Az első mozzanatok pozitív üzenete van: a baloldalon azoknak, akik a „munkásosztályt” akarják szolgálni, a kommunistákat (a Jót) kell követniük. A második összefüggés már negatív üzenetet hordoz: a jobboldal ellenségeskedése a Jóval (a kommunizmussal) magától értetődő cinkoságról árulkodik a Rosszal (náciizmus). A liberális és a nemzeti jobboldal tetteitársak az antikommunizmusban; a paradigmá a náciizmussal egyenlő. Tehát egy liberális elcsúszhat a fasiszmus felé, hiszen az antikommunizmus a náciizmushoz vezet. *Qed!*¹⁸

Gyalázatos, de egyben jelentős vonzerővel bíró álokoskodás: kit ne dúlt volna fel Hitler? Ez a múltba tekintő gyűlölet megévesztően sok bátor embert sodort a Kommunista Párt karjaiba. „Az antifasiszmus: ezzel a szóval – állapítja meg Francois Furet – minden elmondható arról, ami a kommunizmust sugározza majd a háború után.”¹⁹

A náciizmust mindenestre a bombák alá temették, és senki nem sírja vissza a fasiszmust. Ezért aztán ahhoz, hogy a fasiszmus nélkülözhetetlen veszélyének örökös létjogosultsága legyen, fasisztákat kell találni. Így válik feltételezett vagy kikiáltott fasisztává az, aki a kommunizmus útjába áll. De Gaulle megalapítja a Francia Népi Gyűlekezést?

¹⁸ (lat.) Quod erat demonstrandum. Ezt kellett bebizonyítani.

¹⁹ Francois Furet, *Egy illúzió múltja: esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Európa, 2000.

Fasiszta. Egyesek követelik, hogy a Szovjetunió számolja fel a koncentrációs táborokat? Fasiszták. A „fasiszmus” kifejezéshez nem tartozik objektív tartalom. Nem több egy sértesnél, amely fegyverül szolgál az ellenség kizárására.

*

„Az antikommunizmus szükséges és elegendő erő a fasiszmus újra színre kerüléséhez”, hangoztatta Emmanuel Mounier az *Esprit* 1946. februári számában. A perszonalizmus és a keresztény baloldal találkozhelyéül szolgáló folyóirat újra elővette Lamennais utópiáját: a kereszténység és a forradalom kibékítését. Ez a lap az egyik olyan szószék, ahol megnyilvánulhatnak mindazok, akiket társutasoknak hívnak. Ezek az emberek elfogadtak egy követelményt: a Kommunista Párt a nép pártja. Aki a párthoz igazodik, az a néphez igazodik. A társutasok szemében a béke védelme magától értetődően egyet jelent a Szovjetunióval való teljes szolidaritással. Nem mintha Mounier feltétlen híve lenne Sztálinnak. Végül óvatosan még helyteleníti is a „rendfenntartóinak túlkapásait és szocializmusának ridegségét” (*Esprit*, 1948. november). De az *Esprit* vezetőjét a harmadik világháborútól való félelem kínozza, ezért örült provokációnak talál mindenféle szigort a Szovjetunióval szemben. E kereszténységnek a bűn az antikommunizmus bűnét jelenti. Az *Esprit*-ben bizonyára nem kommunisták, hanem egy árnyalatnyi különbség: anti-antikommunisták vannak.

Az egykori ellenállók és a szocialisták, mint világiasan gondolkodó emberek, egyaránt a kommunisták mellett kötelezik el magukat. 1947-ben a *l'Heure du choix*-ban Vercors, André Chamson, Jean Cassou, Louis Martin-Chauffier és Claude Aveline hangsúlyozza, hogy a Szovjetunió tökéletlen mintakép, mégis meg kell védeni az „imperialista agresszióval” szemben.

Milyen agresszióról van szó? 1945-ben a Jaltán, Churchill, Roosevelt és Sztálin között létrejövő egyezmények biztosították, hogy Kelet-Európában szabad választásokat rendeznek. A cél holt betű marad. A Vörös Hadsereg által elfoglalt övezetben a kommunisták magukhoz ragadták a teljhatalmat. „Stettintől, a Baltikumon keresztül, Triesztig, az Adriai-tengeren egy vasfüggöny ereszkedett le a kontinensre” – állapította meg Churchill 1946. március 5-én. Vasfüggöny: a szentesített kifejezés. Annak érdekében, hogy Sztálin megszilárdíthassa uralmát az elfoglalt területeken, a Szovjetunió széleskörű propagandaműveletekbe kezd. Célja az, hogy a figyelem egy nemlétező veszély felé forduljon. 1947 szeptemberében Jdanov „anti-imperialista” irányt jelöl ki a kommunista mozgalom számára. Az Egyesült Államok mögött háborúpárti tábor rejtezik; a Szovjetunió mögött a béketábor sorakozik. Egy információs irodát, a Kominformot bízzák meg azzal, hogy felváltásuk ezeket a jelszavakat. A Nobel-díjas fizikus Frédéric Joliot-Curie, a Tudományos Akadémia tagja, aktív kommunista élharcos azt magyarázza, hogy a *Szovjet A-bomba* a béke záloga. Az amerikai atomfegyver a háborút készíti elő. 1948 – a prágai puccs, Berlin körülzárásának, Titó és Sztálin szembe kerülésének éve – a „háborús béke” (Raymond Aron) helyzetét teremti meg. A sztálinizmus sötét éjszakája ereszkedik a „népi demokrácia”-kra, a szovjet birodalom védbástyáira.

Franciaországban a kommunistákat éppen akkor üzték ki a kormányból. 1947 végén szélsőségesen kemény sztráksorozat idéz nek elő, ami hullámokban 1948-ban is visszatér. A kommunista tábor logikája szerint a Párt és szövetségesei a keleti országok feltétel nélküli védelmének szolgálatába állt. 1948-ban megalapítják a Combattants de la

paix-t²⁰, amely biztosítja a Párt körüli összeköttetést, és ahol együtt vannak keményvonalas kommunisták (Charles Tillon), élharcos párttagok (a Sztálin-békédíjas Yves Farge) és társutasok (Vercors, Emmanuel d'Astier de la Vigerie, Jean Cassou, Louis Martin-Chauffier). Augusztusban a társaság beolvad a Békemozgalomba, amelynek létrehozását az értelmiség a békéért világtkongresszusán kezdeményezték a lengyelországi Wrocławban. Itt megtalálható a nemzetközi haladásra törekvők színe-java, a résztvevők hangsúlyosan éltetik a szovjet békemozgalmat és nyilvánosan elítélik Amerika háborús uszítását. A franciák közül jelen van Irène Joliot-Curie, Vercors, Picasso, Eluard, Fernand Léger, Aimé Césaire, Dominique Desanti, André Mandouze. És Boulber abbé, a párizsi Katolikus Intézet professzora, aki megmagyarázza a *le Monde* kiküldött tudósítójának, hogy jelenlétének mi az oka: „A keresztényeknek vállalniuk kell a harcot a kíméletlen társadalmi rend ellen, ahol a pénz az úr.” (1948. augusztus 28.)

Noha a stockholmi felhívásra 1950-ben bizonyosan nem gyűlik össze a kezdeményezők által beharangozott tizen-négymillió aláírás, a békemozgalom mégsem marad visszhang nélkül. Ki ne féltene egy atomháborútól? Mindamellett ez a semlegességi politika vakablaknak minősül. Ebben az időben Sztálin álmodozik arról, hogy páncélosait Bresztig dtüborögteti. De a társutasok békemozgalma vakságban szenved.

1948 augusztusában a wroclawi kongresszuson Alexandre Fadejev, orosz regényíró, Jdanov pártfogoltja, heves támadást intézett Sartre, a „gépíró hiéna, tollal felszerelt sakál” ellen. Miért ez a kirohanás? Mert Sartre habozott megtenni a lépést. A *Temps Modernes*, az *Esprit*-hez hasonlóan har-

²⁰ Békeharcosok

madik utat keres a kapitalizmus és a szocializmus között. 1948-ban Sartre csatlakozik a Rassemblement démocratique révolutionnaire-hez (RDR)²¹. A David Rousset alapította szervezet trockistákat, egykori kommunistákat, szocialistákat és baloldali keresztényeket fog össze. Zavaros gyülekezeti: 1949-től bukása napirenden van. Mindeközben Sartre nem akarja „kétségbe ejteni Billancourt-t”. Ekkor határozza el, hogy támogatja a „munkáspárt”-ot. Hiszen számára az antikommunizmus „undorító patkány”²², és „a forradalmárnak felbonthatatlan kötelessége a Szovjetunió és a proletariátus ügyéhez csatlakozni”²³ Ugyanezt az állhatatosságot találjuk Simone de Beauvoirban: „Isten tudja, hogy az én személyemet hányszor utasította el a Kommunista Párt, mégsem hagyom magam elbátortalanítani. Gyálázhatnak, rágalmazhatnak, akkor sem sikerül nekik az antikommunizmusba hajszolniuk engem.”²⁴ Különös áldozatok, boldogok, ha gyalázzák őket.

*

1949. január 24-én a szajnai kihágási bíróság 17. számú tanácsa egy olyan per tárgyalását nyitja meg, ami két hónapig fog tartani. Két hónap, ami legfényesebben szemlélteti azt az értelmiségi terrorizmust, amit a Kommunista Párt hatalmának csúcspontján gyakorolt. Az ügyben a *Lettres françaises* és Viktor Kravcsenkó áll szemben egymással.

A háború éveiben Viktor Kravcsenkó szovjet állampolgár volt. Tagja volt az Egyesült Államokba kiküldött beszerzési bizottságnak, ahol 1944. április 4-én politikai menedékkjogot

²¹ Demokratikus Forradalmi Gyülekezés

²² Jean-Paul Sartre, *Situations VI*, Gallimard, 1964.

²³ Jean-Paul Sartre, *uo*.

²⁴ Simone de Beauvoir, *Mandarinok*, Magvető, 1966.

kért. Amerikában 1946-ban a menekült kiadta *I Choose Freedom* (Én a szabadságot választottam) című könyvét. A művet nem volt könnyű lefordítani franciára: a nagy kiadók kitértek előle. Kravcsenkó ügynöke csak egy kis kiadót talált, a Self-et, akinek később számos fenyegetést kell elviselnie. A könyvet 1947-ben adták ki, *J'ai choisi la liberté* címen. Alcíme: *Egy szovjet főfunkcionárius magán- és közéleté*. Tíz év alatt 500 000 példány kelt el belőle. Légy került a levesbe: ez a vastag kötet a kommunista valóság vádbeszéde. A terror, a tisztogatások, az éhség, az általános nyomor, a táborok mind megtalálhatóak benne. „Végre egy pontos leírás a szovjet rendszerről – írja Kravcsenkó – csak néhány szót kell megváltoztatni. 'Náci' helyett 'szovjet'-et kell írni, és akkor szinte képet kapunk arról, hogy mit tett a Krenl Oroszországgal.”

Mihelyt a könyv a boltokba került, a baloldali kritika felbőszült. *A le Monde* André Pierre aláírásával nyitott tüzet 1947. július 25-én: „Megvallom, nem szeretem a hitehagyottak és a pártütők fajtáját.” 1947. november 13-án a *Lettres françaises* lapvéleménye a következő címmel jelent meg: „Hogyan találták ki Kravcsenkót?” A kommunista hetilapban egy 1948 tavaszáig tartó szenvedélyes cikksorozat azt állította, hogy Kravcsenkó hamisító: „Egy marionettbáb, akinek vastag madzagjai az USA-ban készültek” – sértegett André Wurmser (*Lettres françaises*, 1948. április 15.). Kravcsenkó visszavágott, és rágalmazásért beperelte a *Lettres françaises*-t.

A bíróságon a kommunisták mozgósítottak egykori minisztereket (d'Astier, Cot), tudósokat (Joliot-Curie), egyetem oktatókat (Bruhat, Bayet, Baby, Garaudy), ellenálló írókat (Cassou, Vercors). Szemben ezzel az illusztris társasággal ismeretlenek kezeskedtek Kravcsenkóért: oroszok, ukránok, a gulágból megmenekült megalázottak.

„A *Lettres françaises* – hangoztatja Claude Morgan, a lap igazgatója – védelmébe veszi a francia gondolkodást az amerikai kiadványok tömeges beözönlésétől, amelyek sokkal ravaszabb módon terjednek, mint Hitler nyers propagandája azelőtt.” A védelmi taktika: kitérni a valódi vita elől, és hiteltelenné tenni a felperest és annak tanút. Tárvalynál a szovjet valóságáról? A világról se! A kommunizmus célja az, hogy megbizonyítsa, hogy Kravcsenkó a náci ügyért küzd, és hogy nem ő maga írta a könyvet. Ez az utolsó pont bizonyított, de elcsépett tény: egy amerikai újságíró a szerződése utasításait követve írja regényét. Ez nem bizonyít semmit a könyvben foglalt tények igazságát illetően.

Kravcsenkó már egy 1944. áprilisi, a *New York Times*-nak adott interjúban kijelentette, hogy a Szovjetunióban megsértik az alapvető szabadságjogokat. Pedig a Szovjetunió ebben az időben háborúban állt a náci Németországgal. Louis Martin-Chauffier következetesen azzal vádolja az oroszot, hogy elárulta „nemcsak hazáját, de az összes szövetséges államot is”. Emmanuel d'Astier de la Vigerie ugyanazzal érvel: ha Kravcsenkó Algírban lett volna abban az időben, mikor ugyanott ő, d'Astier belügyi biztos volt, akkor neki le kellett volna tartóztatnia őt (Kravcsenkót) „az ellenség számára folytatott propagandatevékenység miatt”. Íme a nagy tabu. A Szovjetunió totalitárius természetének vizsgálataival mintha megkérdőjeleződne a kommunizmus legitimitása, amit a Hitler felett aratott győzelemmel szerzett meg. Ezért mindenféle gyanút el kell oszlatni. „A Szovjetunióban sosem voltak üldözöttek” – tiltakozik Jean Baby, az az ember, aki a politikatudományi karon marxizmust tanít.

A keleti menekültek, Kravcsenkó tanúi beszélnek. Viszsaemlékeznek a hajnali letartóztatásukra, az önkényes ítéletre, a táborra, a börtönőrök embertelenségére, a szenved-

désre, a hidegre, az éhségre. „A náci propaganda folytatódik” – vág vissza Nordmann asszony, a *Lettres françaises* ügyvédje. Roger Garaudy felszólítja Kravcsenkót, hogy amaz a náciizmus hátvédjei között keressen híveket. De a legrosszabb még csak most jön. Beidéznek egy német nőt, Margarete Buber-Neumannt, a filozófus Martin Buber menyét, és egy kommunista vezető, Heinz Neumann özvegyét. Szerényen elmeséli, hogyan tartóztatták le férjét a Szovjetunióban (ahol 1933 óta éltek, miután a náciizmus elől oda-menekültek), milyen viszonyok közt telepítették ki Szibériába, majd később hogyan szolgáltatták ki a németeknek a szovjet-német paktum megkötésének alkalmából. Ravensbrückbe deportálták, ahonnan még a Vörös Hadsereg megérkezte előtt sikerült megszöknie. Beszámol a szovjet táborok kegyetlen körülményeiről, amelyről könyvet készült írni.²⁵ Ott, ahol őt letartóztatták – vág vissza az egyik kommunista ügyvéd, szó sem volt semmilyen táborról: sem falak, sem kerítés nem vette körül a barakkokat, ahol a rabok aludtak. Bizonyára, de ki tudna gyalogosan megszökni a szibériai sztyeppéről?

A jog végül Viktor Kravcsenkónak ad igazat, és elítéli a *Lettres françaises*-t. De erkölcsi szempontból a Szovjetunió kerül ki győztesen az ügyből.

Néhány hónappal később ugyanez a módszer ismétlődik meg David Rousset ügyében. David Rousset, egykori trockista és deportált a náci haláltáborok túlélőjéhez fordul. Azt javasolja nekik, hogy alakítsanak vizsgálóbizottságot a szovjet koncentrációtábor-rendszerrel: „A táborokat már nem úgy tekintik mint rendellenes daganatot, hanem mint egy új társadalom természetes fejlődését.” A szöveget egy térkép, amelyen a Szovjetunió deportálási megyéi szerepel-

²⁵ Margarete Buber-Neumann, *Déportée en Sibérie*, Seuil, 1949.

nek (itt szerepel először a „gulág” szó), valamint Oroszország átnevelőmunka-törvénykönyvének egy részlete díszíti. Az esetet tovább súlyosbítja az, hogy a felhívás a *Figaro Littéraire*-ben jelenik meg (1949. november 12.): a kommunisták szemében egy ilyenféle sajtóra eső választás egyet jelent az osztályárulással. A *le Monde* egyik újságírója, Rémy Roure – akit valaha Ravensbrückbe deportáltak, ahol felesége meg is halt – támogatja Rousset-t. November 15-én ő vezeti a kezdeményezést bemutató sajtókonferenciát.

November 16-án az *Humanité* ellentámadásba lendül, Pierre Daix tolla által. A cikk, melynek címe „Az *antiszovjetizmus kényszermunkái*” azzal vádolja Rousset-t és társait, hogy egy Szovjetunió elleni küzdelemre készíti fel a gondolkodókat: „1936-ban kezdődött ez a szovjet táborellenes kampány, egészen pontosan a náci párt kongresszusán Nürnbergben”.

November 17-én a *Lettres francaises*-ben az újságíró továbbmegy: „Pierre Daix – a mathauseni 59807. számú fogoly – megcáfolja David Rousset-t”. Léteznének koncentrációs táborok a Szovjetunióban? Ez hazugság: „A Szovjetunió átnevelőtáborai teljesen véget vetnek az ember ember által való kizsákmányolásának.” Ezek a táborok – összegzi Daix – „csodálatos vállalkozások”.

A pártpropaganda működésbe lép. Egy röpiratot – amit Pierre Daix fogalmaz meg – 200 000 példányban szórórnak szét, címe: *Miért találta ki David Rousset a szovjet táborokat?* A Szovjetunióban – jelenti ki a rágalmozó írás – szó sincs táborokról: csak „átnevelőközpontokról”, amelyek „a Szovjetunió egyik legnagyobb dicsőségére” válnak. Ezek szerint a koncentrációs táborok világa sehol sem létezett 1949-ben? Dehogynem – vág vissza az *Humanité*: a munkás külvárosokban, „Aubervilliers-ben”.

A vádaskodások miatt David Rousset becsületsértésért pert indít Claude Morgan és Pierre Daix ellen. A per egy évvel később kezdődik, 1950. november 27-én. A szajnai bíróság előtt megjelenik Jules Margoline és Joseph Czapski – akik könyveikben számolnak be a gulágon szerzett élményeiről²⁶ –, hogy tanúskodjanak arról, amit láttak. Margolinet Buber-Neumann szintén. A spanyol El Campesino – a nemzetközi brigád²⁷ egykori tagja, aki Franco győzelme után a Szovjetunióba menekült, és akit később Sztálin internált – így vall: „A szovjet Oroszországgal való kapcsolatom számomra életem legnagyobb csalódása.” Nordmann asszony, aki most is a *Lettres francaises*-t védi, azzal vádolja Jerzy Glicksmann-t, a lengyel zsidót, akit a szovjetek deportáltak, hogy a tanú – kiabálja az ügyvéd – a „goebbelsi propagandá”-t szajkózza.

A tanúvallomások során egy lidérces világ képe rajzolódik ki. Több kell ahhoz, hogy ez hatással legyen Marie-Claude Vaillant-Couturier-re, a kommunista képviselőre: „Szerintem a szovjet büntetőintézeti rendszer vitathatatlanul a legmegfelelőbb az egész világon.”

Claude Morgan-t és Pierre Daix-t becsületsértés vétségében bűnösnek találják – az ítélet jogerőre emelkedik.

Az év elején Sartre és Merleau-Ponty írt egy cikket, amelyben kifejtik, miért kifogásolható David Rousset vállalkozása: „A Szovjetunió nagyjából az erőegyensúlyi helyzetben nagyjából azok oldalán áll, akik az általunk ismert kizsákmányolási formák ellen harcolnak” (*Temps modernes*, 1950. január). Szibériában szerencséje van a deportáltaknak: a jó oldal végez velük.

²⁶ Jules Margoline, *la Condition inhumaine*, Calmann-Lévy, 1949.

Joseph Czapski, *Terre inhumaine*, Iles d'Or, 1949.

²⁷ A Spanyol Polgárháború idején.

A kommunizmus emberi arcának reménytelen keresésében a társutasok új zászlóvivőt választanak: Titót. 1948 júniusában Titó szakít Sztálinnal, Jugoszláviát pedig kizárják a Kominformból. Hogy másnak mutatkozzék, a jugoszláv főparancsnok saját utat vezet be, az „el nem kötelezett szocializmus”-ét. Majd lefejezi a még rendezetlen helyzetű országokat. A jugoszláv modell mítoszt teremt a PSU-tól a *Novel Observateur*-ig, az egész francia baloldal számára, aki nem hajlandó tudomást venni arról, hogy Titó ugyanaz a kommunista diktátor maradt.

1949-ben az *Esprit* delegációt küld Jugoszláviába. A delegáció számban Cassou és Vercors Titó pártját fogja Sztálinnal szemben. A kommunisták azonnal válaszolnak. Az *l'Internationale des traités* (Az árulók Internacionáléja) (1949) című pamfletjében Renaud de Jouvenel, a *Lettres françaises* egyik munkatársa zavarosan fasisztának minősíti Titót, de Gaulle-t, Mindszenty bíborost (a magyar katólikus kommunizmussal szembeni ellenállásának szimbólumát) és az amerikaiakat. 1950 januárjában az *Esprit* viszontválaszában védelmébe veszi a jugoszláv utat. Azonban Mounier kitart amellett, hogy az antikommunizmus halálos bűn, melynek csapdájába ő sosem esik bele. Néhány héttel később titóista összeesküvésért Jean-Marie Domenach-ot és Jean Cassou-t mégis kizárják a Békeharcosok köreiből.

Hogyan lehet összeegyeztetni az összeegyeztethetlent: ez a társutasok magánügye. Miután kizárják a Békeharcosoktól, Domenach még négy évre a kommunisták mellett kötelezi el magát, az indokínai háború ellen. Miért? Egy nap így elemzi ezt a kötődést: „Mint sokan mások, én nem tudtam elfelejteni a kommunista oldalon kivégzett barátaimat. Azt hittük, hogy a halottak szövetségét meg tudjuk

hosszabbítani az élők testvériségében: ez csak álom volt.”²⁸ Ilyen érzelmi okok miatt egy egész generáció szándékosan nem akarja meglátni a kommunizmus hibáit.

Közben a Titó-ügy hatására megtörténnek az első visszavonások. Egyes kétségektől gyötört értelmiségiek kezdenek távolságot tartani. Így tesz a rue Saint-Benoît-csoport: Marguerite Duras, Robert Antelme, Dionys, Mascolo, Claude Roy, Edgar Morin. 1951-ben Edgar Morint végleg kizárják a Saint-Germain-des-Prés-i pártcsoportból: „Elvesztettem a lelki közösséget, a testvériséget. Mindenből kizárattam: az élethől, a melegségből, a pártból. Zokogni kezdtem.”²⁹

Sartre fordított utat jár be: ő ekkoriban közeledik a Párthoz. 1952-ben ő vezeti a Henri Martin szabadulásáért folyó kampányt, aki kommunista tengerész volt, és akit öt-évi börtönbüntetésre ítélték Indokínában a hadsereg moráljának rombolásáért.

1952. május 28-án Párizsban a Párt tüntetést rendez Ridgway tábornok, aki Eisenhower utódja a NATO-csapatok élén, Franciaországba való látogatása ellen. Az *Humanité* gúnynevet ragaszt az amerikaira: „Ridgway, a pestis”: ő a felelős, hogy Koreában biológiai fegyvert használtak – ez rágalom. A gyülekezést betiltják. A rendfenntartó erők és a vasrudakkal felszerelt aktivisták közti nagy összeütközés nem mindennapi eredménnyel zárul: egy tüntetőt lelőnek, 718-at letartóztatnak. Jacques Duclos, a Párt főtitkára ellen vádat emelnek az állambiztonság veszélyeztetéséért.

Sartre Rómában van. Az újságokból értesül a Párizsban történtekről. 1961-ben a Merleau-Ponty tiszteletére tartott halotti megemlékezésen felidézi az eseményeket: „Az utol-

²⁸ Jean-Marie Domenach, *Commentaire*, no 62, été 1993.

²⁹ Edgar Morin, *Autocritique*, Seuil, 1959.

só szálakat is elvágta, látásmódom átalakult: az anti-kommunista csak egy kutya, ettől nem állok el, és nem is fogok soha.”³⁰

1952 és 1956 között a *Temps modernes*-nek már csak csekély fenntartásai vannak a kommunizmuskal szemben. Sartre ott-terem hol egyik, hol másik nagygyűlésen. 1953-ban, miután elítéli a Rosenberg házaspárt (a Szovjetunió számára végzett kémkedés vádjával halálra ítélik őket az Egyesült Államokban), Moszkva egy világméretű propagandakampányt irányít a háttérből. A fegyelmezett társutas Sartre együtt üvölt a farkasokkal: „Vigyázat, Amerika megveszett” (*Libération*, 1953. június 22.). A Szovjetunióból való visszatérte után interjút ad a *Libération*-nak, amely több számban jelenik meg (1954. július 15–20.): „Szerintem a szovjet állampolgár teljes fokú kritikái szabadsággal rendelkezik. ... 1960 körül, de még 1965 előtt, ha Franciaország továbbra is stagnálni fog, a Szovjetunió átlag-életszínvonalra 30–40%-kal fogja meghaladni a miénket.” Még a baloldalon is sokakat megdöbentett e neofita ádáz prozelitizmusa.

*

1956 júniusában a *le Monde* tizenegy száma foglalkozik azal a titkos beszéddel, amit előző évben az SZKP XX. Pártkongresszusán Nyikita Hruscsov tartott. Moszkvában egy hétórás beszédben az első titkár felfedi a sztálini módszereket: a tisztogatásokat, a terrort, a személyi kultuszt. Bevallja, hogy míg (Sztálin) életben volt, ő is félt tőle minden egyes alkalommal, amikor meglátogatta őt.

Párizsban Maurice Thorez és Jacques Duclos közönséges hazugságot emleget. Az értelmiségiek körének tagadása

³⁰ Jean-Paul Sartre, *Situations IV*, Gallimard, 1961.

már nem téveszti meg a tömegeket. A sztálini bűntettek napfényre kerülése megdöbbenést kelt: tehát van alapja a legrosszabbnak tartott antikommunisták vádjainak? De a remény megmarad. Hiszen Hruscsov a rendszer nevében önkritikát gyakorolt, a rendszer hibáit ki lehet javítani: a szovjet eszmének túl kell élnie Sztálint.

Közben Magyarországon a desztalinizáció komoly függetlenedési vágyat ébreszt fel. A közvélemény követeli a szovjet csapatok kivonását, a cenzúra eltörlését, a politikai foglyok szabadon bocsátását, és szabad választások tartását. 1956. október 23-án Budapesten 100 000 ember gyűlik össze a Bem téren. A légkör feszült. A tüntetők hirtelen ledöntik azt az óriási Sztálin-szobrot, amelyet a szovjetek állítottak fel 1945-ben. Utána megpróbálják elfoglalni a rádió épületét. A munkásörök tüzet nyitnak. De a hadsereg a néppel tart. A kiotört forradalom ellen szovjet tankok vonulnak be a városba. A felkelés továbbterjed: 15 000 sebesült zsúfolódik össze a kórházakban. Október 28-án Nagy Imre, az új kormányfő arról tárgyal, hogy tüzszünetért cserében kivonják a szovjet csapatokat. A szovjetek kívárnak, Nagy Imre november 1-jén felmondja a Varsói Szerződést és bejelenti az ország semlegességét. November 4-én 1 000 szovjet tank – a légierő támogatásával – újra körülvesszi a várost. Az oroszok letartóztatják Nagyot, a magyar forradalmat vérbe fojtják.

Az egész világ felháborodik. Párizsban november 7-én a tüntetők felgyújtják a Kommunista Párt székházát. A buapesti forradalom leverését elítéli Jean-Paul Sartre, Vercors, Simone de Beauvoir, Claude Roy, Roger Vailland, Claude Lanzmann, Claude Morgan, Albert Béguin, Jean-Marie Domenach, Pierre Emmanuel (*France-Observateur*, 1956. november 8.). 1956. november 9-én a *L'Express*-ben Sartre bejelenti, hogy szakít a Kommunista Párttal: „Többé

nem lehetünk barátságban a szovjet bürokrácia vezetőcsoporthal: amit a borzalom ural." A nyilvánvalóság felfedezéséhez tíz évre volt szüksége.

A francia intelligenciának eme komor szakasza nyilvánul meg Pierre Emmanuel melankolikus kérdésében: „Milyen vakságból tettünk úgy, mintha a kommunizmus nem idegbaj lenne?” (*Esprit*, 1956. december)

2

EZEK A GYARLÓ GYARMATOSÍTÓK

1945. A francia zászló lobog Algírban, Brazzaville-ben és Saigonban. Tevéssztag-katonák cirkálnak a Szaharában, a tengerészgyalogosok pedig rizsföldeken. A gyarmati hivatalnokok irodáiban ventilátorok kavariák a meleg levegőt. Az iskolában kis fekete gyerekek mondják fel a leckét: „A mi gall őseink.” Vasárnapként koncertet adnak a zenés kert-helyiségben. Az anyaország fővárosából a napilapok több napos késéssel érnek ide.

Az atlaszokban rózsaszínű pontok jelzik a francia uralmat. Nyolc év kell majd hozzá, hogy kitoröljék őket. A gyarmati eszme, ami nemrég még dicsőség volt, 1954 és 1962 között gyalázattá válik.

Milyen mechanizmus semmisítette meg a gyarmati álmot?

A III. köztársaságnak jó lelkiismerete volt a gyarmatokkal kapcsolatban. A XIX. századi szövegek olvasása közben elcsodálkozhatunk. Ernest Renan, akit a szabad gondolkodók nagyra értékelnek, ma már tiltott gondolatokat nyilvánított ki: „Hogy egy alacsonyabb rendű országot meghódít egy magasabb rendű, és uralkodóként letelepedik, abban nincs semmi ijesztő.”³¹ Jules Ferry, a republikánus és laikus baloldal alapítóatyja ugyanígy gondolja: „Nyíltan ki kell mondani, hogy a magasabb rendű fajok joggal rendelkeznek az alacsonyabb rendűvel szemben. Ismétlem, a magasabb rendű fajoknak van egy joga, mert kötelezettséggel tartozik

³¹ Ernest Renan, *la Réforme intellectuelle et morale*, 1871

TILOS AZT MONDANI, HOGY TILOS

1963. június 22., langyos nyári levegő. Daniel Filipacchi a *Salut les copains* első születésnapját ünnepli. A tizenéveseknek szánt újság sikere őt is meglepte. Egymilliós példányszámú kiadás. Az Europe n°1-en Filipacchi naponta jelentkező műsort vezet, ami ugyanazt a címet viseli: „SLC, Salut les copains”. Az iskolából hazatérő fiatalok ezrei hallgatják izzó készülékeiken Johnny Hallydayt, Sylvie Vartant, Richard Antont. „Mindenkivel együtt, minden velem egykorú fiú és lány tudja jól, hogy mit jelent boldognak lenni” – éneklie Françoise Hardy.

Sok fiú és lány van jelen ezen a 1963. június 22-i éjszakán. Az „SLC” ingyenes koncertre hívta őket a place de la Nationra. Filipacchi legfeljebb 20–30 000 résztvevőre számított. Amikor Johnny színpadra lép 150 000-en sikoltoznak örömmükben. Az amerikai ritmusokra dúllöngélés közben átélke a *Fureur de vivre*-t (Tomboló élet).

A „je-je generációval” (Edgar Morin) Franciaország meglepetéssel fedezi fel azt az ismeretlen törzset, amit keblén melengtet, a fiatalságot. A *baby boom* gyermekei elhagyják bölcsőjüket. Fel nőttek. A városkapukban tolonganak, sokan vannak, mohók, türelmetlenek.

1954-ben 140 000 hallgató jár egyetemre és főiskolára. 1962-ben 250 000-en vannak. 1968-ban 500 000-en. Ez a létszámmobbanás további társadalmi erőfeszítéseket kíván. A háború előtt az egyetem a jóra való polgárság fiait nevelte, akikből aztán orvos vagy jegyző lett. Manapság a munkások és földművesek gyermekei továbbra is csak kevés számban,

inkább a középréteg tömegei kerülnek be a felsőfokú oktatásba. Továbbá a hallgatói népesség elnöiesedik. A párizsi egyetemen a beiratkozottak 30%-a ösztöndíjas. A hallgatóknak körülbelül, a fele dolgozik tanulmányai fedezéséért. A felvettek létszáma megnőtt, a szakok kibővültek: 1956-ban az összes bölcsész- és természettudományi kar hallgatóinak létszáma meghaladta a jog- és orvostanhallgatókét.

Az UNEF⁸⁴ 1946-ban alakult meg. A szövetség testülete kezdetben monopoll helyzetben van, de a politikai paletta minden színét képviseli. Noha az alapító okiratban szakítanak a „testületi” modellel, az egyetemistát pedig „fiatal értelmiségi munkás”-ként határozzák meg, az országos választmány mégis a jobboldal, a „majo”-k (többség) befolyása alatt áll. Az algériai háború hatására az UNEF irányt vált. A katonai behívás a baloldalnak kedvez, vitatémává téve a felmentés kérdését. 1956-ban a „mino”-ok (kisebbség) többséggé válnak. A Quartier Latin, ami a háború előtt a jobboldal bástyája volt, baloldallal billent.

Az UNEF részt vesz az aktuális ideológiai csatározásokban. 1960-as kongresszusa sürgeti az FLN-nel való tárgyalások kezdeményezését. A Segélyegyletben nagyhangú gyűlést rendez az Algériában folytatott háború ellen. A kisebbségbe szorult jobboldal visszautasítja ezt az irányváltást, és 1961-ben egy rivális egyesületet alapít, a Fédération nationale des étudiants de France-t (Francia Egyetemisták Nemzeti Szövetsége).

Mindamellett 1962-ben az egyetemisták több mint a fele az UNEF-hez tartozik. A baloldali keresztények ekkor szorultnak ki az országos választmányból, amelyben egy még radikálisabb irányzat szerzi meg a hatalmat.

⁸⁴ Union nationale des étudiants de France, Francia Egyetemisták Nemzeti Uniója

Tagjaik közt ott vannak azok, akik már nagyon fiatalon is harcoltak és cipelték az FLN bórondjeit. Mindegyik olvas-ta Marxot és Lenint. Fidel Castro, Che Guevara, Mao és Ho Si Minh kultuszában éltek. 1963 és 1965 körül a Kommunista Diákszövetségben harcoló párttagok írásai a *Clarté*-ban jelennek meg. Harminc évig fognak szerepet játszani. Idézzük fel neveiket: Serge July, Jean-Louis Péninou, Marc Kravetz, Frédéric Bon, Michel-Antoine Burnier, Bernard Kouchner, Roland Castro, Régis Debray, Alain Krivine, Henri Weber.

Egy iforrongó, ideges nemzedék. Túl forrongó ahhoz, hogy megelégedjen a francia kommunisták homályos tanításával, túl ideges ahhoz, hogy az egypártrendszerű irányítás megtúrje őket. 1965 és 1966 között az UNEF-ben ők tartják kezükben a hatalmat, de a Kommunista Diákszövetségből ki-zárják őket. Egyesek a már trockistává lett Krivine mellé állnak, aki elindítja a Jeunesse communiste révolutionnaire-t (Forradalmi kommunista Ifúság). Mások megalapít-ják az; Union des jeunes communistes marxistes-léninistes-t (Marxista-Leninista Kommunista Fialalok Szö-vetségét), egy maoista csoportot. Megint mások pedig csak szünete-t tartanak, és közben nem tudják, hogyan tovább.

Nem várnak túl sokáig.

1966; novembere. Egy, a strasbourgi UNEF irodája által kibocsátott röpirat körbejárja Franciaországot: *Az egyete-mista közzeg nyomorának vizsgálatáról gazdasági, politikai, pszichológiai, szexuális és többek között értelmiségi szem-pontból, és néhány gyógyítási eszközéről*. A szöveg árasztja a „szitu”-lkat. A Szituacionista Internacionálé – folyóirat és egyben mozgalom – a szürrealizmus, marxizmus és anar-chizmusis egyfajta egyvelegét nyújtja. Kevesen értik meg a

hermetikus Guy Debord-t, a szituacionizmus⁸⁵ megalapító-ját. Húsz év kellene még ahhoz, hogy az ő „látványtársadal-má”-nak titkosírásának megfejtése értelmet nyerjen.⁸⁶ Raoul Vaneigem a szituacionizmus másik mestere. 1967-ben meg-jelent *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations* (Értekezés az élet élvezetéről az ifjú nemzedékek használa-tára) című műve ezt a hitvallást tartalmazza: „Az élet iránti elfogultság politikai elfogultság. Nem akarunk olyan vilá-got, ahol az éhhalál elleni biztosítékot az unalom általi ha-lál kockázata váltja fel.”

Lehet, hogy a szituacionizmus, ami egy kicsit komédia is, nem más, mint olyan képletkedvelő emberek iskolája, mint amilyenek a strasbourgi röpirat terjesztői: „Az emberiség csak akkor lesz igazán boldog, mikor az utolsó bürokratát felkötik az utolsó kapitalista belevel”; „Holtidő nélküli élet és bilincstelen örömök”; „Megváltoztatni az életet”. De ezekben az egyéni provokáció és a társadalmi forradalom között lévő szóbeli képzelgésekben már megtalálhatóak Május eszméi.

„Napjainkban az jellemzi közéletünket, hogy Franciaor-szág unatkozik.” Pierre Viansson-Ponté eme joslata a *le Monde*-ban jelenik meg 1968. március 15-én.

Franciaország unatkozik, fiatalsága szintén. Felszínre tör az egyetemisták valós problémák táplálta nyugtalansága: túl nagy létszám, használhatatlan felszerelések, roskadozó mandarin-rendszer, kitoréni lehetőségek hiánya. Az egyetem zárt világban képezi a hallgatókat, olyan működési forma szerint, ami Napóleon óta alig változott. A francia társadal-mat túl gyakran szövi át túlzó formalizmus és jakobinista

⁸⁵ A „szituacionizmus” szó Sartre filozófiájából ered, mely szerint az élet adott szituációk sorozata, melyek befolyásolják az egyén öntu-datát és akaratát, amit az egyénnek egyfolytában le kell győznie.

⁸⁶ Guy Debord, *La société du spectacle*, Buchet-Chastel, 1967.

központosítás. Az ebbe a világba vetett fiatalok, akiknek a Trente Glorieuses már csak egy gazdasági eszménykép, fuldokolnak. Életcélt találni tizenöt vagy húsz évesen nemcsak romantikus, hanem súlyos kényszerűség. „Nem esünk szerelembe a növekedési rátától” – olvasható hamarosan a Quartier Latin falain. Ki merne szembezállni egy ilyen tiltakozással?

Sajnos ez az ifúság túsul esik. A „metró, meló, hajcsi”⁸⁷ trilógia keserves nyomorát a rockzenébe fojtó je-je nemzedék nem foglalkozik politikával. De a politika utoléri őt. Anarchisták, trockisták, maoisták fegyverkeznek a Nagy Estére, ami nem valósul meg. De egyhónapnyi órált ünnepelés irányítható tömeget szerez a baloldal számára, és évekre hatalmába keríti a lelkeket.

*

Minden Nanterre-ben kezdődött. Az itteni egyetemi kart 1964-ben indították, a fővárosi egyetem létszámfeleslegének kezelésére. Ide iratkozott be *A kínai lány* hősnője is: Godard 1967-ben forgatott filmje egy maoistának megért fiatal, polgári származású lány történetét meséli el. Az ekkoriban még távoli Nanterre Párizs környékének legnagyobb nyomornyegyede. Az erjedés melegágya.

1968. január 8-án az Ifjúsági- és Sportminiszter, François Missoffe felavatja a campus⁸⁸ uszodáját. Egy hallgató így köszönti őt: „Olvastam az ön fiataloságról szóló fehér könyvét. Hatszáz oldal ostobaság! Ön nem beszél a fiatalok szexuális problémáiról.” Ez a vörös hajú ember hallat majd még magá-

⁸⁷ Híres és sűrűn idézett 1968-as falfrka, akkor a munkásélet gépies rutinja, ma inkább a nagyvárosi hétköznapok egyformasága, az élet elsisvárosodása elleni tiltakozást fejezi ki.

⁸⁸ egyetemváros

ról: Daniel Cohn-Bendit-nak hívják. Ő irányítja a Nanterre-t folyamatos forrongásban tartó bandát. Legutóbb kinyilvánított követelésük az, hogy a fiúk beléphessenek a lányok házlóhelyére.

Az American Express székhelyét ért támadás során trockista aktivistákat tartóztatnak le. A szabadon bocsátásukat követelő március 22-én elfoglalják Nanterre hivatali helyiségeit. Cohn-Bendit a műveletek élére áll. A megbénított egyetemi kar, a vitatkozók alkotják a március 22-ei mozgalom szimbolikáját. Május 2-án Nanterre-t bezárják. Másnap a fegyelmi tanács elé idézett nyolc nanterre-i hallgatóval (köztük Cohn-Bendit) való szolidaritás jegyében gyűlést tartanak a Sorbonne udvarán. A dékán kérésére a rendőrség kiüríti az épületet. Hirtelen elharapóznak a dolgok. A Quartier Latint megszállják a tüntetők, az esti összejövetel zendülésbe fordul. Az egyetemista vezetők és a Snesup⁸⁹ elnöke, Alain Geismar általános sztrájkot hirdetnek.

A diáklázadás elkezdődött. Május 6-án, 7-én, 10-én újabb zendülések robbannak ki. A felkelők azt hiszik, 1848-ban vannak: barikádokat emelnek. A kedélyek lecsillapítására a miniszterelnök, Georges Pompidou elrendeli a Sorbonne újrainyitását. Két hétig folyamatos *happening* zajlik az ódon épület falai közt. A zsúfolt, piszkos, telefüstölt előadótermekben szűnni nem akarnak a zavaros viták. Richelieu sűrjából két lépésre minden marxista társaság Lenin, Trockij vagy Mao tanításait tartalmazó rölapokat és prospektusokat osztogat. A szlogenek kora ez, valamint a Szépművészeti Főiskolára festett falfrkáké: „Az útburkolat alatt – tengerpart!”, „Tilos azt mondani, hogy tilos!”, „Legyünk reálisak, követeljünk a lehetőten!”. Maga az Odéon is tombolóte-

⁸⁹ Syndicat National des Études Supérieures, Egyetemi Hallgatók Testülete

ret biztosít a pillanatnyi önkívületnek. Jean-Louis Barrault, a színház igazgatója ezt harsogja földszinti közönségének: „Barrault többé nem igazgatója ennek a színháznak, hanem ugyanolyan színész, mint a többi. Barrault halott.”

A Kommunista Párt és a CGT⁹⁰ gyorsan megértette, hogyan húzzon hasznat ebből a hatalmas monómból.⁹¹ Nem forradalmat, amiben nem hisz, hanem nagyon is konkrét hasznat: pénzt. Május 13-ára óriási felvonulást szerveznek, majd sztrájkba borítják Franciaországot. Nincs több metró, vonat, televízió, újság, olaj, cukor a boltban. Hatmillió sztrájkoló. Ha az egyetemisták 1848-at utánozzák, akkor a munkások vörös zászlókkal a gyárak tetején 1936-ot játszásként üljük. Két nap alatt (május 25–27.) a grenelle-i tárgyaláson elfogadják a szakszervezet béremelési követeléseit – bár a támogatói tábor elégedetlenkedik, mivel többet akart volna.

A felbőszültek nem adják fel a harcot. Május 24-e éjszaka újabb barikádok hozzák tűzbe Párizst (a szó szoros értelmében, miután az Alain Geismar és Serge July vezette csoport megkísérli felgyújtani a Tőzsdét). Mindamelletl közzel már a végkifejlet. A Charléty-i stadionban Mitterand önkéntes köztársasági elnökként viselkedik, de visszatérve Baden-Badenből de Gaulle összeszedi magát. Május 30-án a nagy napokat idéző hangnemben beszédet tart a rádióban, majd feloszlítja a Nemzetgyűlést. A Champs-Élysées-n a konzervatív tömeg fellelegzik. Június 30-án, a képviselőválasztások második fordulóján a jobboldal egy Chambre introuvable-al⁹² rendelkezik.

Az ünneplésnek látszólag vége.

⁹⁰ Confédération générale du travail, Általános Munkásszövetség

⁹¹ Ballagásféle, amikor a diákok egymás kezét fogva vonulnak végig a Quartier Latin-en.

⁹² Az 1815. évi reakciós, ultraroyalista francia kamara.

*

A népi tömegek nem vettek részt a forradalomban. Az egyetemisták sem: a félmillió beiratkozott hallgató közül csak néhány ezer vette ki részét az eseményekből. De a mítoszok szívsósan fennmaradnak: „Már nem az a kérdés, hogy megtudjuk, vajon a forradalom végbe mehet-e, és vajon a többség üdvözli-e, hanem, hogy mikor és milyen formában fog lezajlani.” Ez Hervé Bourges (a TFI, majd a Conseil supérieur de l'audiovisuel jövőbeni elnöke) jóslata, amit a májusi vezérek könyvének előszavában ír.⁹³

A baloldaliság nem halt meg. Ellenkezőleg, még csak most érkezik csúcspontjához. A hetvenes évek közepéig uralja a színpadot, majd kifulladásig 1968 tavaszi ziháló atmoszféra elnyújtásában. A használhatatlan marxizmus-leninizmus marad a hivatkozási eszme – egészen a proletárdiktatúra elméletéig: „A kisebbség többséget elnyomó speciális hatalma – figyelmeztet Alain Geismar és Serge July – ellentétben áll a többség kisebbséget elnyomó speciális hatalmával.”⁹⁴

A forradalmár irodalom virágzik a könyvesboltok polcain. Néhány frankért megkapható Lenin, Trockij, Mao vagy Fidel Castro. A szociológusok üdvözlik a nagy zúrvart: Serge Mallet, *la Nouvelle Classe ouvrière* (Az új munkásosztály), Bernard Lambert, *les Paysans dans la lutte des classes* (Parasztok az osztályharcban), Frédéric Bon és Michel-Antoine Burnier, *Classe ouvrière et la Révolution* (Munkásosztály és a Forradalom), Gilles Martinet, *les Cinq communismes* (Az öt kommunizmus).

⁹³ Jacques Sauvageot, Alain Geismar, Daniel Cohn-Bendit, Jean-Pierre Duteuil, *la Révolte étudiante. Les animateurs parlent*, Seuil, 1968.

⁹⁴ Alain Geismar, Serge July és Erlyne Morane, *Vers la guerre civile*, Denoel, 1969.

1968. június 12-én tizenegy baloldali szervezetet tilt be a Miniszterek Tanácsa. Más nevek alatt hamar újrászerveződnek. A mozgalmak erősödése közben az ideológiai eltérések és a személyes ellentétek szakadásokhoz, és további szakadásokhoz vezetnek. 1969-ben, aki éppen trockistának érzi magát, a bőség zavarában szenved: Kommunista Szövetség, Nemzetközi Kommunista Szervezet, Munkásszövetség, Forradalom, Forradalmi Marxista Szövetség, Forradalmi Marxista Irányzat, Forradalmi Kommunista Párt. De aki jobban kedveli a maoizmust, az sem veszt semmit: Proletár Baloldal, Vörös Emberiség, Éljen a Forradalom, Vörös Vonal, Kommunista Körök, Marxista-Leninista Csoportok, Francia Kommunista Uniója, Vörös Front. És nem szabad elfeledkezni az Enver-Hoxha Kommunista Bizottságról és a Joszif Sztálin Kommunista Bizottságról vagy a Nemzetközi Kommunista Pártól sem.

Mosolygunk, de a valóság nem ad okot nevetésre: ezek a merev, vad és dogmatikus csoportok még Sztálinnál is sztalinistábbaknak bizonyultak. Vásfegyelem, illegális mozgalmi reflexek, önkritikák, a szervezetnek alárendelt magánélet: egy szekta tünetei.

A Kommunista Szövetség rendfenntartó ereje éppen csak fegyverrel nem rendelkezik. Május 1-jén a háttérben maradt baloldaliak saját transzparenszük alatt vonulnak fel. És Krivine mögé sorakozva több ezer fiatal lepi el a főváros utcáit, és kiabálja: „Hó, hó, Ho Si Minh! Che, Che Guevara!” 1973 márciusában a Szövetség 80 000 tüntetőt – tölcsérrel a fejükön – mozgósít, a bevonulási halasztásról szóló Debrétörvény ellen. A párizsi diákok szövívője a Szövetség tagja, egy bizonyos Michel Field.

1972. március 4-én (a szervezők szerint) 400 000 ember kíséri el utolsó útjára, a Père-Lachaise-be Pierre Overney-t. Ezt a huszonhárom éves maoista aktivistát a Renault gyár

egyik biztonsági őre lőtte le Bilancourt-ban. Az őr idegei felmondták a szolgálatot, de a baloldali stratégia vezetett ehhez a drámához. Társaihoz hasonlóan Overney nem mondott le arról, hogy kiragadja a munkásosztályt a kommunizmus gyámsága alól. Az egyetlen rendelkezésükre álló eszköz az volt, hogy még vadabbak és még tevékenyebbek voltak.

Ha 1970-ben a fauchoni fosztogatásnak sikerült is vérontás nélkül véget vetni, a maoisták még több bűncselekményt hajtanak végre: kommandós bevetéseket, fogva tartásokat, „népi bíróság” általi ítélezéseket. Az Olivier Rolin vezette Groupe Nouvelle Résistance populairé⁹⁵ a terrorizmus mezsgyéjén jár. Hetilapjukban, a *Cause du peuple*-ben (A Nép Érdekében) a proletár baloldal polgárháborús nyelvezettel bír: „Te szemét úri osztály, jobban teszed, ha vigyázol magadra! És amikor akarjuk, egyesült erővel elfogunk, pofán köpünk, majd felakasztunk titeket; először a lábatoknál, és ha ebből sem tanultok, a nyakatoknál fogva.” (1969. október 31.) 1970-ben a mozgalmat feloszlatták. A *Cause du peuple* vezetőit, Jean-Pierre Le Dantec-et és Michel Le Bris-t bíróság elé állítja „gyilkosságra, rablásra és gyűjtőgatásra való felbujtás” vádjával. Az ekkor már bebörtönzött Alain Geismart elítélik „erőszakra és a karhatalommal szembeni tettelességre való szándékos bujtogatásért”.

A kampányra mindig kapható Jean-Paul Sartre maoista bujtogató irányt vesz. A körutakon Madame de Beauvoir társaságában árulja a *Cause du peuple*-öt. A billancourt-i gyár kapujában hordón állva szónokol a munkásoknak. Azok, akik kételkednének őszinteségében, az *Actuel* 1973. február 28-ai számában olvasható interjúból meggyőződhetnek róla: „Egy forradalmi rendszernek meg kell szaba-

⁹⁵ Új Népi Ellenállás Csoport

dunia attól a néhány ót fenyegető egyéntől, és én erre nem látok más eszközt, csak a halált. A börtönből bármikor ki lehet jönni. Az 1973-as forradalmárok valószínűleg nem gyilkoltak eleget.”

Ezekben az években állandó a forrongás, annyira, hogy a *le Monde* létrehozza „agitáció” című rovatát. Párizsban a rendőrség mindenütt jelen van. Az állandó nyomás alatt az eltökélt rendőrgyűlölettel szembesülő rendfenntartó erők megnyilvánulásai nem mindig gyengédek. Ekkor születik meg a „rendőrségi kilengés” kifejezés. Ez a fajta incidens természetesen létezik és felbőszíti a petícióírókat (lásd Jaubert esetét, az újságíróét, akit egy rendőrautóban vertek össze 1971-ben). De, amikor egy gyalogoscsendőr elveszíti fél szemét, mert követ vagy csavart vágnak az arcába, az vajon „kilengés”-nek számít-e? Nem, hiszen ez a nép igaz harca: az ő sorsán senki nem rendel meg. 1968 és 1974 között a place de Beauvau-i irodájában Raymond Marcellin Franciaország leggyűlöltebb embere: „Napjaink fasizmusa nem azt jelenti, hogy szélsőjobboldali csapatok elfoglalják a Belügyminisztériumot, hanem azt, hogy a Belügyminisztérium elfoglalja Franciaországot” – nyűgösködik André Glucksmann a *J'accuse* (Vádolom) vezércikkében, 1971-ben.

A kisebbségben lévő szélsőbaloldaliak nem kevésbé bának mesterien a gimnáziumokkal és egyetemi karokkal, ahol az oktatói testület jó részének elnézését vagy cinkosságát élvezik. 1968 és 1975 között itt terjesztik ki hatalmukat – mivel megbukott az a próbálkozásuk, hogy a maoizmus gyökeret verjen a gyárban. A gimnáziumokban, ahol a tanulók többé nem rendben sorakoznak, ahol a tanár érkezésekor már nem állnak fel, ahol már nincsenek büntetések; az egyetemi karokon, ahol bármilyen ürüggyel közgyűlést hívnak össze, ahol semmisségeként tanórai sztrájkot hirdetnek,

ahol transzparenszek és falfrákák fedik a folyosókat, egy nemzedék válik rabjává a kor képzelgéseinek.

„Baloldalinak lenni 1970-ben – hangsúlyozza Hervé Hamon és Patrick Rotman – ugyanazt jelenti, mint kommunistának lenni 1950-ben.”⁹⁶ De amikor a fiatalság köhög, Franciaország tüsszög. A baloldaliak le akarták venni a Kommunist Párt ólomsúlyát. Illúzió. Hasonló vezetési módszert használva rájuk kerül a sor ideológiai egyeduralmuk gyakorolására.

*

A május utáni időszak először a társadalom alapzatának módszeres rendbetételével telik. Nemzet, állam, család, iskola, vállalat, hadsereg, egyházak, mindent leromboltak.

Az értelmiségieknél ez a feladat egy konceptualista eszközzel megy végbe: a strukturalizmussal. Louis Althusser a marxizmus „megcáfolhatatlanul tudományos lényegét” dicsoíti, Jacques Derrida „dekonstruál”, Roland Barthes a nyelvet vádolja fasizmussal, Jacques Lacan diványának bal oldalára fekszik, Michel Foucault, Gilles Deleuze és Félix Guattari rehabilitálja az örületet. A „gyanakvás filozófusai”-nak (Marx, Nietzsche és Freud) háromságára támaszkodó és Herbert Marcuse pszichoanalitikus rendszerével megfűszerezett '68 mindent porrá zúz. Nemcsak az egyéneket, de az intézményeket is megfertőzi ez a betegség. Különösen a kultúra területén. A kultuszminiszter, Maurice Druon nagy médiafelháborodást vált ki 1973-ban, amikor a lázongókat szembesíti ellentmondásaikkal: „Azoknak, akik idejöttek a minisztérium kapuja elé kis tálkával egyik kezükben, Molotov-koktéllal másik kezükben, választaniuk kell.”

⁹⁶ Hervé Hamon és Patrick Rotman, *Les Intellocrates*, Ramsay, 1981.

A viselkedés nem kímél senkit: az ember láthat állam-ellenes köztisztviselőket, antimilitarista tiszteket, öngazgató párti vezetőket, iskolafelforgató tanárokat, gyermekeik neveléséről lemondott szülőket, művészetet rombolni vágyó festőket. És papokat, akik át akarják alakítani az egyházat.

1968-ban Robert Davezies abbé, egykori börtöncsopeló meghirdeti az „Eszmecsere és párbeszéd”-et, és követeli a „politikai, szakszervezeti és egyéb elköteleződés” jogát. Baloldalra, természetesen. Cardonnal tisztelendő atya, domonkos szerzetes a kereszténység forradalmi tanná való átalakításának szenteli magát. 1970-ben tanúskodik a *Cause du peuple* perében, majd Georges Montaronnal, a *Témoignage chrétien* szerkesztőjével részt vesz a *Secours rouge* (Vörös segély) megalapításában, amelyet a proletár baloldal a börtönzött maosták segítségével hozott létre. 1971-ben az egyetemi Actio Catholica kijelenti: „Jelenlegi álláspontunk az, hogy az egyetemet és a társadalmat nem lehet megújítani: minden olyan harc vagy terv, ami nem kapcsolódik a kapitalista rendszer globális problémáinak újrafelvetéséhez, ennek az alapvetően elidegenítő rendszernek logikáját erősíti meg.” Marc Oraison atya *le Mystère humain de la sexualité* (A szexualitás emberi misztériuma) című tanulmánya nagy sikert arat 1972-ben. A szerző már 1966-ban kitűnt, amikor tiltakozott Jacques Rivette *Az apáca* című filmjének betiltása ellen, amelyről a Tájékoztatóügyi Államtitkárság úgy vélte, „súlyosan sérti a társadalom többségének érzelmét és meggyőződését”.

Hihetetlen mesemondók ezek a hetvenes évekbeli marxista keresztények! Annyi bizonyos, hogy nem csak mendemonda: a francia klérus egész nemzedékét áthatották eszméikkel. Az egyház általános válságával kísért jelenség megrendítette a katolicizmust Franciaországban, és meg-

gyorsította az ország elvilágiasodását. A társadalmat érintő következmények majd később jelentkeznek.

„Tilos azt mondani, hogy tilos.” A híressé vált mottó a 68-as gondolat filozófiai lényegét fejezi ki: gyökeres individualizmust. Minden hatalom kétségbe vonható. Minden kényszerítés gyanús. Az erkölcsöt, a társadalom szerkesztését, a hagyományokat, a klasszikus kultúrát zablának tartják. Az a fontos, hogy az egyén szükségletei kielégüljenek. Egyetlen eszméjük: „érvényesülni”, a többi tabu nem számít. A Jónak és a Rossznak többé nincs objektív normája: a bűn fogalomtartalma kiürül. Már nem a bűnöző a vétkes, hanem a társadalom.

'68 májusa kibővíti az antifasiszta témajegyzéket. Minden, ami fenyegeti vagy akadályozza a személyes törekvéseket, „fasiszta” vagy – az újra elővett III. (köztársasági) radikális párt kedvelt kifejezésével – „reakciós” jelzést kap. „Le a megtorlókkal” – fakad ki az a hatvannyolcas, aki meg van győződve arról, hogy a fasiszmus, mint a farkas, már az erdő szelén ólálkodik. Fasiszta az állam, fasiszta a zsarú („CRS, 97 SS”), fasiszta a börtönőr, fasiszta a tanár, aki nem sztrájkol, fasiszta az apa, aki nem mond le (szülői) fennhatóságáról, fasiszta az, aki lemond a drogról. Az antifasiszmus már nem több egy bármikor előhívható képzelődésnél. 1970-ben a Groupe d'information sur les prisons (Börtön Hírcsoport) elnöke, Michel Foucault az úzótt vad hangján kiáltja: „Egyikünk se bizzon abban, hogy megszökhet a börtönből. Főleg manapság. Életünk minden egyes napján a rendőri ellenőrzés még szorosabbá válik: az utcán és az utakon, az idegenek és a fiatalok körül; a vélemény vétsége újra megjelent; a kábítószer-ellenes intézkedések fokozzák az önkényességet. A rendőri felügyelet csillagjegyében vagyunk.”

⁹⁷ Compagnie Républicaine de Sécurité, Rohamrendőrség

A család már nem azért van, hogy megtanítsa az élet szabályait, hanem hogy teljesítse a gyermek akaratát: nincs több cenzúra. Az iskolának nem az a feladata, hogy átadja a tudást, hanem hogy biztosítsa a tanuló kibontakozását: nincs több magolás, kényszer. Felnőtt vagy gyerek, tanár vagy tanuló, ezek elavult fogalmak: nincs több hierarchia, nincs más, csak az egyenlőség. Sartre is arról prédikál, hogy az egyetemisták válasszák ki tanáraikat, és kapjanak helyet a vizsgabizottságokban: „Ez azt feltételezi, hogy minden oktató elfogadja, hogy azok mondanak róla ítéletet és vonják őt kétségbe, akiket ő tanít.” (*Nouvel Observateur*, 1968. június 19.)

Mexikó külvárosában egy kiugrott pap, Ivan Illich a pedagógiai forradalom dalmokává válik. Le kell rombolni az iskolát – állítja, mivel az a nép ópiuma: óriultság versenyezni egy diplomáért. „Remélem, hogy unokáitok – mondja egy nap a Puerto Rico-iaknak – olyan szigeten fognak majd élni, ahol a népszerű többsége olyan kevés fontosságot fog tulajdonítani az iskolába járásnak, mint amennyit manapság tulajdonítanak a misére járásnak.” Kiáltvány-könyve,⁹⁸ amit franciára is lefordítottak, forró áhítattal olvasható. Mint ahogy Alexander Sutherland Neillé is.⁹⁹ 1921-ben a brit tanító vagyunközösségi iskolát alapított Suffolkban. Summerhillben nincs se tanító, se szabályzat: a tanulók akkor dolgoznak, amikor kedvük van rá és maguk intézik ügyeiket. Erről álmodoznak a párizsi középiskolákban.

„Tanárok, ti öregek vagytok, a kultúrátok szintén” – hirdetik Nanterre falai. A '68 utáni kor szentesíti a mindenféle örökség alól való felszabadulást. A gyermeki szeszélyhez hasonló szabadság, a végtelenségig nyújtott serdülőkor, a

⁹⁸ Ivan Illich, *Une société sans école*, Seuil, 1970.

⁹⁹ A. S. Neill, *Libres enfants de Summerhill*, Maspero, 1970.

fiatalság mint irányzat a kor betegsége: a fiatalság már nem egy átmenet, hanem tökéletesség – és még egy társadalmi osztály is. A civilizáció azonban mindig is több nemzedék rétegein nyugszik.

*

Kell-e szeretkezni ahhoz, hogy jól csináljunk forradalmat, vagy forradalmat kell csinálni, hogy jól szeretkezzünk? Ez a kegyetlen dilemma Wilhelm Reich, freudista-marxista pszichoanalitikus művében kísért. Műveinek¹⁰⁰ sikere jól mutatja a kor lidércnyomását: „Elvezz akadályok nélkül” – tanácsolja a Sorbonne homlokzata.

A szexuális szabadság és a testkultusz részét képezte a májusi tízparancsolatnak. 1968 végén a *Hair* társulata szerepel a théâtre Saint-Martin színpadán: hajjal, de meztelenül. 1969-ben Franciaországot megosztja Gabrielle Russier, egy marseille-i irodalomtanárnő sorsa, akit fiatalkorú megrontásáért ítélnék el, egyik tanítványával folytatott viszonya miatt. A fiatal nő öngyilkosságot követ el, ezt a drámát André Cayatte filmesíti meg (*Mourir d'aimer*). 1970-ben a topless megjelenik Saint-Tropez strandjain: „Sea, sex and sun” (Tenger, szex és nap) – éneklí Serge Gainsbourg. 1971-ben létrehozzák a Forradalmi Mozgalom Homoszexuálisok Frontját: „Minket az arabok elküldtek a fénébe. Mi büszkék vagyunk erre és újra kezdjük.” (*Tout*, 1971. április) 1975-ben a kiskorúak akadály nélkül hozzájutnak a fogamzásgátlóhoz, amit ezentúl a társadalombiztosítás fizet. 1977-ben három, „tizenöt éves fiatalokon elkövetett szemérem elleni bűntettel” vádolt személyt három éve előzetes letartóztatásban tartanak; segítségükre siet Jean-Louis Bory, Patrice Chéreau, Guy Hocquenghem,

¹⁰⁰ Wilhelm Reich, *la Révolution sexuelle*, Plon, 1968.

Bernard Kouchner, Jack Lang, Gabriel Matzneff és Philippe Sollers: „Három év börtön elegendő büntetés simogatásokért és csókokért.” (*le Monde*, 1977. január 26.) Majd megjelenik egy kiáltvány, amelyben követelik a kiskorúakkal folytatott szexuális viszony büntetlenségét; Louis Althusser, Roland Barthes, Simone de Beauvoir, Jean-Louis Bory, Patrice Chéreau, Jacques Derrida, Françoise Dolto, Gabriel Matzneff, Jean-Paul Sartre és Philippe Sollers aláírásával. (*le Monde*, 1977. május 22–23.) Húsz évvel később a közvélemény a pedofília okozta lelki sebeket méregeti...

A hetvenes években bekövetkezett mentalitásváltozás egy semmitmondó részletben is megfigyelhető. 1972-ben egy énekes, Michel Polnareff meztelen feneké látható hatszáz, az Olympián¹⁰¹ adott koncertjének hirdetésében: százötven ezer frank pénzbüntetést kap. 1981-ben, amikor egy csábító szépség 4x3 méteren mutogatja külső bájait („Holnap levelem a harisnyát”), csak mosolyognak ezen a reklámkampanyon, és a „plakátragasztó, aki betartja ígéreteit” csak nyér vele. Kevesebb mint tíz év alatt gyökeresen megváltozott a társadalom hozzáállása. A test csak egy tárgy, amivel mindenki szabadon rendelkezik, azt tesz vele, amit akar. Miközben századok bölcsessége mindig is úgy tartotta, hogy a szexualitásnak engedelmeskednie kell bizonyos előírásoknak: az érzékek elkötelezése a lélek elkötelezése.

Place de l'Étoile, 1970. augusztus 26. Egy csoport gyülekezik az Arc de triomphe¹⁰² alatt. Az örökmécses kőlapja körül a tüntetők transzparenst bontanak: „Létezik ismeretlenebb az ismeretlen katonánál: a felesége”. A Mouvement de libération des femmes (MLF)¹⁰³ megszületett. Az *Elle*

101 Párizs egyik legrégebbi és legnagyobb koncertterme.

102 Diadalív

103 nőmozgalom

magazin által novemberben rendezett nők *état généraux*-ján¹⁰⁴ folytatott rendbontásukról válnak híressé. A *Marie-Claire*-hez hasonlóan, ez a magazin is húsz éve kíséri a női sors alakulását. De az MLF-nek nem elég ez a lassú, polgári fejlődés. Marxisták, és a következő séma szerint gondolkoznak: mindig van egy kizsákmányoló és egy kizsákmányolt. A társadalomról a nemek vizsgálatára helyezik a hangsúlyt, fel akarnak szabadulni a férfi uralom alól. A nemek harca váltja fel az osztályharcot.

A feminizmus kultuszkönyve, a *le Deuxième Sexe* (A második nem) húsz évvel a megjelenése után találja meg közönségét és értelmét. Ebben a tanulmányában Simone de Beauvoir a nőket érintő összes problémát felveti, nem hagy ki semmit: fiziológia, szexualitás, leszbikusosság, abortusz, házasságtörés, válás. 1949-ben François Mauriacnak nem tetszett. Ezt írta a *Temps modernes*-nek: „Mindent megtudtam az ön főnöknőjének vaginájáról.” Beauvoir tagadta a női természet létezését, az anyaság érzését például kulturális találmánynak tartotta. A nemek egyenlőségét hirdette az anyaság és a szexualitás szétválasztására szólított fel: már az MLF is Kasztórt választja el.¹⁰⁵

1972. május 13–14. Az MLF fórumot tart. Irányzatok és alirányzatok összekeveredve, több száz „csaj” zsúfolódik

¹⁰⁴ États généraux = rendi gyűlés, a francia középkortól egészen a francia forradalom idejéig. A kifejezés ma is eleven, egyes foglalkozási ágak képviselőinek krízishelyzetben való rendkívüli összejövetelét értik rajta. Emlékezetes a filmszakma 1968-as vagy a prostituáltak 1975-ös *états généraux*-ja.

¹⁰⁵ Mitológiai utalás: Kasztór és Polüdeukész a görög és római mitológiában elválaszthatatlan ikertestvérek, Zeusz és Léda fiai. Az egyikük halandó volt (Kasztór), a másikuk halhatatlan (Polüdeukész). Am az utóbbi csak úgy fogadta el az örök életet, ha a testvére is osztózik benne. Így Zeusz megengedte, hogy felváltva az alvilágban és az istenek között (az égen) tartózkodjanak.

össze a palais de la Mutualitében. Rövid hajak vagy rakoncátlan kócotmegek, miniszoknyások vagy csipőnadragosok. A teremben csak dohányt szívnak. A falakon plakátok: „Éljen a hisztéria, éljen a kábulat!”, „Szodoma és Gomorra, a csata folytatódik.” Lázás és felvillanyzott hangulat. Olykor gyengéd. Kiáltványukban a Gouines rouges (Vörös Leszbikusok) kinyilvánítják, hogy „a homoszexuális élvezet nem két ember maszturbálása, sem az anya-gyermek kapcsolat-hoz való visszatérés, sem a férfi-nő viszonyának karikatúrája. Női önállóságunkat építjük.”

Felszabadítás, mondják ők.

1971. április 5-én bomba robban az eszmék egén. A *Novel Observateur*-ben 343 aláírás váltja ki a botrányt: „Kijelentem, hogy megszakítottam terhességemet. Követeljük a fogamzásgátló eszközök engedélyezését, mint ahogy az abortusz is.” A 343 nő (Charlie-Hebdo „a 343 szajhá”-nak nevezzi őket, de ez csak dicséret a részéről) többsége nem híres. De azért ismert nevek is vannak köztük. Ők azok, akik megmaradnak a köztudatban: Stéphane Audran, Simone de Beauvoir, Catherine Deneuve, Marguerite Duras, Gisèle Halimi, Ariane Mnouchkine, Jeanne Moreau, Bulle Ogier, Marie-France Pisier, Micheline Presle, Françoise Sagan, Nadine Trintignant, Agnès Varda, Marina Vlady. Ugyan ezen a napon a *le Monde* vezércikket szentel az eseménynek, az RTL¹⁰⁶ kerekasztalt rendez, a televízióban pedig Dr. Simon kommentálja a 343-ak felhívását. A gépezet beindult.

A háború óta az egyik legszenvedélyesebb vita veszi kezdetét Franciaországban. Rendkívül súlyos, mivel az ember meghatározását érinti. A Könyv összes vallása azt tanítja, hogy az embrió emberi lény és tiltja a terhességmegszakítást. De még a laikus köztársaság is tiltja. Az 1920. július

¹⁰⁶ Radio Télévision Luxembourg, francia nyelvű hírrádió

31-ei törvény börtön- és pénzbüntetéssel sújtja a mesterséges magzatelhajtást. Az 1923. március 27-ei törvény az azelőtt esküdtszékre tartozó bűntettet a büntetőtörvénysszék illetékessége alá tartozó bűncselekménnyé változtatta: aki terhességmegszakításra vállalkozik, öt év börtönbüntetésre számíthat. Az az orvos, aki végrehajtja, egy évtől tíz évig terjedő börtönbüntetést kockáztat, valamint a Orvosi Kamarából való kizárását.

A gyakorlatban felemás módon alkalmazzák ezt a törvénykezést. Évente több ezer illegális abortuszra kerül sor, ez az egészségügyi és társadalmi dráma nyilvánvaló módon válaszáért kiált. De a '68-as gondolat hatalmába keríti ezt a kérdést, és egyetlen, nemsokára uralkodóvá vált érték szempontból vizsgálja azt: az egyén szabadságából. Miután az anyaságot vállalni kell, és miután a „testtel való önrendelkezés joga” dogmává vált, az abortusz jogos lett. Lényegében ez csak egy végső fogamzásgátló eszköz.

Páran felemelik szavukat, más nézőpontot nyújtva. Férfiak, nők, orvosok, jogászok, szociológusok, moralisták állítják, hogy kizárólag a nő szempontjából tárgyalni az abortuszt a kérdés másik felének elkendőzését jelenti. Hogy a testtel való önrendelkezés joga valójában egy másik szabadságon alapszik, a születés jogán, ami annak a kiváltsága, aki anyja méhében nyugszik. Hogy a nem kívánt terhességek és a szükséghelyzetek nevelési, pszichológiai, jogi, pénzügyi megoldásokat igényelnek. Hogy nem kell elítélni senkit, de egy elvet tiszteletben kell tartani: az abortusz engedélyezése a legrosszabb erkölcsi és társadalmi félresiklás előtt nyitna kaput, azzal, hogy az emberi lényről lehull a felelősség az életadással kapcsolatban.

Ezeket a hangokat elhallgattatják. Elnémítják, sértegetik, neveltségessé teszik, véleményüket eltorzítják vagy a hallgatás falát vonják köréjük. Érveiket még csak válaszra

sem méltatják, a valódi filozófiai és tudományos vitatkozásnak nincs helye. Ebben az időben a „választás” szent – Gisèle Halimi szintén így nevezi el 1971-ben létrehozott egyesületét. Az abortusz jogának visszaautasítása egyet jelent a szexuális szabadság gátolásával, márpedig a szexuális szabadság érinthetetlen.

Egy olyan országban, ami kezdetben ellenséges velük, a „szabad és ingyenes” abortusz híveinek ténykedése néhány év alatt gyökeres fordulatot hoz: ami eddig bűn volt, most törvényes lépéssé válik.

1972-ben, Bogygyben egy kiskorú lány, aki édesanyja közreműködésével elvetette gyermekét, áll a bíróság előtt. Gisèle Halimi, aki védelmüket látja el, eléri a lány felmentését, a műtétet elvégzőnek pedig csökkentett büntetést. Az ügyvédnő nyilvános fórumra változtatja az ügyet. Tanúként beidézeti professor Paul Milliez-t, Jacques Monod-t, François Jacobot, Jean Rostandot. A sajtó ebből azt a következtetést vonja le, hogy a „természettudósok” az abortusz mellett állnak. Egyes tudósok mégis másképpen beszéltek. Jérôme Lejeune világhírű genetikus, a 21. felesleges kromoszóma felfedezője, Pierre Chauuu szavaival élve a „Nobel-díjat sosem látott Nobel-díjas”. A professzor az abortusz legalizációja ellen foglal állást. A sajtóban csak szakmusbá és némaságba ütközik. Párizsban, az orvosi egyetem falára ismeretlen kéz ezt a figyelmeztetést festi: „Lejeune-t meg kell ölni!”

1973. február 4-én a *Nouvel Observateur*-ben 331 orvos ismeri be, hogy megsérti a törvényt, alkalmazva ezt a tiltott beavatkozást. Semmilyen büntetés nem sújtja őket, nyilatkozatukat pedig az egész média visszhangozza. Június 5-én 18 031 orvos tiltakozik az abortusz ellen: az ő hangjukat alig említik meg az újságokban. Utána jönnek az ápolónők, jogászok, helyi képviselők petíciói, ugyanaz a teljes sötétség.

1975. január 17-én a Nemzetgyűlés elfogadja a Simone Veil által előterjesztett törvényt: az éppen akkori politikai többség ellenére, a baloldali képviselők szavazatával. Ez a törvény lehetővé teszi azt, amit – árulkodó eufémizmussal – a terhesség önkéntes megszakításának nevez. François Girourd ekkor a nők helyzetért felelős államtitkár. Nemrégiben, mikor védelmébe vette a fogamzásgátlást, még „illegális gyilkosság”-nak és „a legszomorúbb bűntett”-nek minősítette az abortuszt. Ez 1956. október 23-án jelent meg az *Express*-ben. Húsz évvel korábban. Maga Sartre is ezt írta egy nap: „Az abortusz nem csecsemőgyilkosság, hanem elvont gyilkosság.” Sor kerül majd valaha erre a vitára?

*

Woodstock, 1969. augusztus 15. Ebben a New York államhoz tartozó helységben „a zene és a béke három napja” találkozója hirdették meg. A sáros mezőkön tocsogva 400 000 fiatal préselődik össze, hogy hallhassák a popzene első öszszejövetelének programjában szereplő negyven zenekart. 400 000 lélek, decibeltől, kábítószertől és bolond eszméktől részegülten.

A Harvard Egyetemen Timothy Leary útjára indította a pszichedelikus¹⁰⁷ mozgalmat. A pszichológus – az LSD apóstola – a mesterséges és az egzotikus paradicsomot hirdeti: öt követvén több ezer nyugati fiatal keresi az igazságot Buddha útmutatásaiban, és a nirvánát a Katmanduba¹⁰⁸ vezető úton. A hippi mozgalom San Franciscóban született, a Golden Gate Park gyepén. A vietnámi háború ellenzése lendületet adott neki: „Make love, not war.”¹⁰⁹ Hosszú haj,

¹⁰⁷ kábítószert keltette révületben átél

¹⁰⁸ Nepál fővárosa, ahol több buddhista szentély található.

¹⁰⁹ Szeretkezz, ne háborúzz.

virágos ingek, amulettek, farmer, mezítláb, az amerikai hippik 300 000-en voltak 1967 nyarán. Az összes kontinenst elragadja a rajongás. 1968-ban a diákvitahullámon, az amerikai fél legyőzi a madridit vagy a berlini egyetemet is.

Párizsban az amerikai ellenkultúra vetélytársa lett. Gondolataik '68-as május másik oldalát képezik. Elkülönülve a trockista és a maoista szervezetek által felépített politikai irányzattól egy anarchista csillagköd bontakozik ki. Kaliforniai képekből táplálkoznak: szabadság, szex, drog, „az út” misztikája. A guruik nem Lenin és Rosa Luxemburg, hanem Jack Kerouac és Bob Dylan. 1970-től 1975-ig az *Actuel*, az underground folyóirata hivatalos értékké emeli a marginalitást.

1969-ben Edgar Morin több hónapot tölt a kaliforniai Salk Intézetben (Salk Institute). Egy könyvvel tér vissza onnan, amelyben az Egyesült Államok politikai rendszerének társadalmi és faji ellentéteit elemzi¹¹⁰. Hamarosan a dekonstruktivizmus pápája, Jacques Derrida tanítani kezd a Yale Egyetemen. A liberális baloldal (Crozier, Jean-Jacques Servan-Schreiber, Revel) már felfedezte Amerikát. Most a radikális baloldalon a sor, hogy a lázongó és forradalmi Amerikát csodálja, akivel ugyanabban a helyzetben érzi magát. Főleg akkor, mikor 1974-ben a progresszivisták újságíróknak végül sikerül lemondatniuk Nixon elnököt, az internationalista baloldal gyűlölt alakját.

*

Amerika kultusza közelebb hoz egymáshoz bizonyos baloldali és jobboldali erőket. Az anarchista beszéd és a liberális elmélet számára minden dolog mértéke az egyén. Május utópiája – erőszak, korlátok nélküli világ – egy irányba mu-

¹¹⁰ Edgar Morin, *Journal de Californie*, Seuil, 1970.

tat a világ ultraliberális látásmód világgépével, aminek alapja a cserekereskedelem folyamatossága, amit a piac törvényei szabályoznak. Az olyan egyesítő erők, mint a nemzet, család vagy iskola aláása végett még szélesebb teret nyitnak a tömegtermelésnek. A lázongók le akarták rombolni a fogyasztói társadalmat: gondolataik csak meg-erősítették azt. A hippik a juppi unokatestvérei.

A hetvenes években a társadalom a 68-as örökséget emészti. A hierarchiák és a határok áthágása, a hatalom meggyengítése, a hagyományok elutasítása, erkölcsi relativizmus: a május eszméi által bevezetett utalások, viselkedések, magatartások normákká válnak, intézményesülnek. „Politikai téren vesztettetek, kulturális téren viszont győztesétek” – mondta Pierre Mendès France maoista unokaöccsének, Tiennot Grumbachnak.

SZOLZSENYICIN, A REAKCIÓS

„Az ember a legnagyobb szabadságot a börtönben éri el.” A mondat szerzője tudja miről beszél. Saját tömlőceiben Szolzsenyicin valóban felszabadult: mentálisan. 1945-ben a szovjet hadsereg tisztjeként egy barátjának írt levelében kritizálja Sztálint. A cenzúra éber: nyolc év kényszermunkára. 1953-as szabadulása után még három évre Közép-Ázsiába száműzik. 1956-ban a desztalinizációnak köszönhetően rehabilitálják.

A matematikus és fizikus Szolzsenyicin másik tehetséget is kapott: a stílust. Fogolyként több ezer szó és több száz mondat forgott a fejében, megtanulta őket fejből, hogy most papírra vethesse. Börtönbüntetésének tapasztalataiból táplálkozva, első írásaiban a félelem, a hideg, az éhség és a betegség ellen folytatott küzdelmeit fejezi ki. Egyedül lelkierejének, erkölcsi tartásának köszönheti, hogy ezeket legyőzte. 1962-ben jelenik meg *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című műve, Hruscsov kezességével. A mű egy „zek”, azaz egy kényszermunkára ítélt huszonnégy óráját írja le. 1964-ben Hruscsovot menesztik, helyére a keménykezű Brezsnyev kerül: az elnyomó gépezet újra működésbe lendül. Mivel a Szovjetunióban többé nem jelenhetnek meg művei, Szolzsenyicin nyugatra juttatja kéziratait: *Az első kör* (*A pokol tornácán*) és a *Rákostály* Párizsban jelenik meg. Noha 1969-ben kizárják a Szovjet Írószövetségből, nagy hírnévre tesz szert. 1970-ben neki ítéli az irodalmi Nobel-díjat, de a hivatalos átadóra nem mehet el Stockholmba.

Eddigre a franciák hozzászoknak a rendszer ellen fellázadt oroszok nevéhez. Az értelmiségiek egyenlőtlen fegyverekkel folytatják ellenük a harcot. „Disszidensek”-nek nevezzük őket: Jurij Danielt, Andrej Siniavszkit, Leonyid Pliochtch-t, Andrej Amalrikot, Andrej Szaharovot, Jurij Orlovot, Alexandr Zinovjevot.

1968-ig Szolzsenyicin hatalmas munkát vett a nyakába. Fejezetről fejezetre rejtette el egy titokban megírt művét. A KGB értesül a dolgról, és a kézirat után nyomoz. Egy névtelen hálózaton keresztül az írónak sikerül egy példányt a vasfüggönyön kívültre juttatnia. Az állambiztonság végül mégis rábukkan a bűntárgyra, a rendőrségi kihallgatás után Szolzsenyicin gépirónője felakasztja magát. Ezért dönt úgy Szolzsenyicin, hogy kiadja a könyvet, kerül, amibe kerül. A *Gulág-szigetcsoport* Párizsban jelenik meg, oroszul, 1973 decemberében. Ez a kitörő erejű mestermű fogja felrobbantani a kommunista eszmét.

A dokumentum a szerző emlékein kívül 227 általa felvett tanúvallomásból és az általa megerősített információkból táplálkozik. Oroszul a gulag a kényszermunkatáborok főirányításának betűszava. A szigetcsoport a szovjet táborok alkotta szigetek láncolatát jelöli. Az emberiségnek különleges fajtája születik meg ott, ahol a jó és a rossz megszokott fogalma már nem használható. A *Gulág-szigetcsoport* a Szovjetunióban levő elnyomásnak, a táborok földrajzának, a „zek”-ek sorsának története, valamint az emberi lélek csodálatos felfedezése: a fegyenctelepen a fogság erkölcsi hanyatlást idéz elő, de olykor szent lelkek is kibontakozhatnak.

Amikor Szolzsenyicin a gulágon szenvedett, 12 millió deportált sorsában osztozott. Az író „büntetőintézeti ipar”-nak minősíti ezt a rendszert. Kimutatja, hogy ezek megjelenése nem Sztálintól, hanem Lenintől eredeztethető: már 1918-ban

hoztak létre táborokat polgárok, ellenzékiek, ellenforradalmárok számára. 1928-ban a tisztogatások áldozatait vagy az államosítást ellenző parasztokat zárták ide. A szovjet koncentrációs táborok világa, a tömegjelenség a bolsevik forradalommal született meg: a kommunista természetből fakad.

Franciaországban a Kravcsenkó-per óta számos munka leplezte le a szovjet táborokat. Lefordítják a disszidensek műveit is: Szolzsenyicinen kívül Anatolij Marcsenkót (*Mon témoignage*, 1970), Vladimir Bukovszkit (*Une nouvelle maladie mentale en URSS, l'opposition*, 1971). Más művek csak a *Gulág* után jelennek meg, többek közt Eduard Kuznyecov (*le Journal d'un condamné à mort*, 1974) és Varlam Salamov (*Kolima*, 1980). De az orosz nép átélte rémálomról Szolzsenyicin nyújt páratlan áttekintést, amelyben a tények hitelessége felülmúlja az elemzés mélységét. Ez az óriás nyitja fel azoknak a szeméit, akik eddig nem voltak hajlandóak hinni a valóságnak.

Ettől vajon értékének megfelelően fogadták-e a *Gulág-szigetcsopor*tokat? Egyáltalán nem. A könyv sérti a fennálló rendszert. 1968-ban a prágai tavaszt leverték a Varsói Szövetség közreműködésével. 1970-ben a gdański munkásfelkelés után rendkívüli állapotot hirdettek ki Lengyelországban. Ennek ellenére – az enyhülés kötelez – a nyugat a legjobb kapcsolatokat ápolja és gyümölcsöző szerződéseket köt a Szovjetunióval. A disszidensek tiszteltek, de egyben zavaróak is.

A baloldalon a kommunisták szentté avatják a Szovjetuniót. A szocialisták a „munkásosztály pártja”-val való közös fellépésre alapozzák új stratégiájukat. 1972-ben François Mitterrand és Georges Marchais közös kormányzási programot írtak alá. Az 1973. márciusi parlamenti választásokon csökkent a jobboldali fölény. Köztudott, hogy Pompidou elnök beteg: előrehozott választás jósolható. Nem

szabad ártani a baloldali egységnek, semmi nem vethet árnyékot a kommunizmus képére. A szocialisták szemében az antikommunizmus szégyenletes betegség marad, a szovjet-ellenesség pedig reakciós gondolkodásmód.

A társutasok nem halnak ki. A *Témoignage chrétien* kezdi a támadást, cikket szentel Szolzsenyicinnak és Szaharovnak: „Hogy szabadon hangoztathatnak mindenféle általuk kedvelt reakciós ostobaságot, az a mi, a tolerancia nevében tett fogadalmunknak köszönhető. De nagyon kérem, a baloldalon ne kiáltssuk együtt mindenféle antikommunista falókkal, hogy bennük nagylelkűség, nemesség vagy igazság rejlik.” (1973. december 20.)

Az *Humanité* számára (1974. január 17.) a *Gulág-szigetcsopor*t megjelenése az „enyhülést ellenzők szovjetellenes kampányá”-nak része, és az a célja, hogy „elterelje a figyelmet a kapitalista országokban dúló válságról”. Szó szerint ezt az érvet lobogtatták Kravcsenkó ellen 1949-ben. Január 20-án a televízióban Marchais belátja, hogy egy kommunisták irányította Franciaországban engedélyezett volna Szolzsenyicin könyveinek kiadását. „Ha találna kiadót”, pontostítja. Amikor a *Nouvel Observateur* kedvező színben tünteti fel az író, a kommunista napilap ellentámadásba lendül. Január 28-án az *Humanité* azzal vádolja a hetilapot, hogy „meggátolja a baloldali szövetség feltartóztatatlan fejlődését”. A *l'Unité*-ben, a Szocialista Párt szócsövében, François Mitterrand védelmébe veszi Jean Danielt. De hangsúlyozza: „Nem az a legfontosabb, hogy mit mond Szolzsenyicin, hanem hogy kimondhassa.” (1974. február 8.) Nem a gulág a „legfontosabb”, hanem a baloldali szövetség.

A Szovjetunióban Szolzsenyicint árulónak bélyegzik. 1974. február 1-jén letartóztatják. Megfosztják állampolgárságától, de mivel hírneve védi őt, tizenhárom nappal később

kiutasítják az országból és felteszik egy Frankfurtba tartó repülőgépre: „Szolzenyicin Németországba megy” – közli a *le Monde* február 13-ai szalagcímében, burkolt célzásokkal teli eufémizmussal. Egy évvel később a célzások nyíltakká válnak. Az amerikai szakszervezetek szemében az író azt a szörnyű paradoxont boncolgatja, amely megszállásdította a sztálini rendszer 1945-ös győzelmét. Szolzenyicin szándékait eltorzítva a *le Monde* párhuzamot von az író és a kollaboráció védelmezői között: „Alexandr Szolzenyicin rosszallja, hogy a Nyugat támogatta a Szovjetuniót a náci Németország ellen a második világháborúban. Nem ő az egyetlen: előtte olyan nyugatiak, mint Laval ugyanezt gondolták, mások pedig, mint Doriot és Déat felszabadítóként fogadták a náciakat.” (1975. július 3.) Két hónappal később (1975. szeptember 12-én) a napilap újabb célozgatások közepette hírül adja, hogy Szolzenyicin Chilébe utazik. Chile annyit tesz, mint Pinochet. A hírek alaptalanok, következő nap megáfólják azokat, amiket minden bizonynyal háttér gondolat nélkül terjesztenek.

„Mielőtt Szolzenyicinnek tisztelegnénk – ironizál Jean Daniel – le kell szögeznünk, ha szabad ilyet mondani, kommunista mivoltunkat. Mert az a fontos, ugyebár, hogy ne tartsanak minket szovjetellenesnek, antikommunistának és a baloldali szövetség megosztójának.” De ugyan ebben a vezércikkben (1974. február 18.) a *Nouvel Observateur* szerkesztője tisztázza magát: főleg azért, hogy nehegy „antikommunistá”-nak higgyék.

A vita egyre nagyobb. A *Nouvel Observateur* hírszerkesztője és a Szocialista Párt végrehajtó tanácsának tagja, Gilles Martinet vitairatban leplezi le a kommunisták Szolzenyicinnel szembeni magatartását. Az *Unité*-ben Mitterrand kijelenti, hogy Martinet-nek nincs joga a PS (Parti socialiste, Szocialista Párt) nevében nyilatkoznia:

„Nem igazságos Georges Marchais-t megvádolni egy csipetnyi sztálinizmussal.” Mindig a baloldali szövetség nevében tilos bármit is szólni a kommunizmus ellen.

A kommunista *France nouvelle* hetilap interjút készít a *Témoinage chrétien* főszerkesztőjével, Claude Gault-lal, aki bírálja a baloldalnak azt részét, amely összejátszik a legantikommunistább jobboldallal, valamint Max-Pol Fouchet-val, a tévériporterrel és a *Point* munkatársával, aki élesen úgy fogalmaz, hogy a Szolzenyicin-ügy „háborús gépezetként szolgál elsősorban a Szovjetunió, általában a szocializmus ellen, nálunk pedig a baloldali szövetség ellen.” (1974. február 19.)

Áprilisban a vita abbamarad: Georges Pompidou meghal, François Mitterrand mögött egységes baloldal áll fel. A gulág halottai keveset számítanak. Csak az Elysée-palotába való bejutás lényeges.¹¹¹

A következő év júniusában megjelenik a *Gulág-szigetcsoport* első kötetének francia fordítása. Néhány hét alatt 700 000 példányt adnak el belőle (a második kötet az év végén, a harmadik 1976-ban jelenik meg).

De Saint-Germain-des-Prés¹¹²-ben Szolzenyicin nem arat sikert. Magyarázói megértik, hogy műve nem csak a szovjet totalitárius rendszer vádirata. A *Gulág-szigetcsoport* mögött olyan gondolatok sejlenek át, amiket az író csak később fog elmélyíteni: a modern materializmus visszautasítása, a lélek jogainak védelme, Oroszország egyházi megújulásának

¹¹¹ Elysée-palota a köztársasági elnök hivatalos rezidenciája. A köznyelvben magát a posztot is jelöli.

¹¹² 1945 után egészen az ötvenes évek végéig ez a negyed lett a párizsi éjszakai, szellemi, művészeti élet központja. Ez volt az amerikai dzsessz népszerűsítő egzisztencialista pinceklubok időszaka. A negyed presztízsét az ottani rangos könyvkiadók (pl. Gallimard) és patinás kávéházak is emelték.

sürgetése. Szolzsenyicin nemcsak antikommunista, hanem keresztény és hazafi.

Némelyek számára ez már túl van minden határon. A *Tel Quel* (1974 nyarán) nem késekedik, hogy tudassa: „Az elvi tiltakozás Szolzsenyicin kiutasítása ellen magától értetődik. De ettől még lenyeljük ezeket a legreakciósabb, legvallásosabb középkorba visszatérő nyilatkozatokat?” 1975 januárjában az író Párizson is átutazik. Egy szocialista újságíró számára remek alkalom, hogy olyan arcképet fessen róla, amely szerint leereszkedő stílusa legalább olyan gógóós, mint sértő: „A kiválóság kinézete nyugtalanító. Noha jól mosdott és borotvált, akkor is a mesékben olvasott muzsik gyamús fajtájának látszik, az arcán lévő vésett barázdák olyan majomszerű kinézetet kölcsönöznek neki, mint amilyen azoknak a szomorú csimpánzoknak van, akik a vasárnapi látogatók járását figyelik.” (*Unité*, 1975. január 24.)

1975. április 11-én az „Apostrophe”¹¹³ különkiadása. A kiemelt téma: Alexandr Szolzsenyicin. A színen Jean Daniel hangoztatja: egyetlen kommunista sincs jelen. A komoly és mély Szolzsenyicin megrökönyödött arccal vesz részt a párbeszédben. Kétségkívül úgy gondolja, hogy az objektivitás nem azt jelenti, hogy öt percig a hóhér, majd öt percig a vértanú szerepel az adásban. Nem a párizsi „entlektüel” párviadala rendíti meg a legmélyebben, hanem a gulágot kikerülő turbékolások. A Szovjetunióban kétezer tábor még mindig működik; ötmillió bebörtönzöttből 20 000 hal meg minden évben. És az író előre megérzi másféle áldozatok kiáltását.

¹¹³ A hetvenes évek végétől Bernard Pivot rendkívül népszerű irodalmi műsora a France 2 tévécsatornán, amelybe számos hírességet is meghívott legújabb művük megjelenése alkalmából.

1975 tavaszán Kambodzsában és Dél-Vietnámban a csapatok lépésről lépésre hátrálnak a kommunista támadás elől. Az adás napjától számítva Phnom Penh hat nap múlva, Saigon húsz nap múlva esik el. A kamerák előtt Szolzsenyicin kijelenti: Indokína gulággá vált. És a Nyugat hallgat: „Képzelse el – döngi –, ha Dél-Vietnám megtámadta volna Északot. Mennydörgés, vihar és üvöltés követte volna. De Észak-Vietnám szállja meg Délt, és ennek mindenki örül.” Szolzsenyicin ellenfelei nyíltan gúnyolódznak. Szemérvetik, hogy az „ellenforradalmárok profétájá”-vá vált. Megmosolyogják „intó jel”-ét. Milyen kár, hogy az általános antikommunista szeszélyeknek egy ekkora irodalmi tehetséget kell tönkretenniük.

*

Phnom Penh, 1975. április 17. Fél tízkor a vörös khmerek 310. hadosztálya ostromzár alá veszi Kambodzsa fővárosát. A vörös khmerek győzedelmes menetelése 1968-ban kezdődött. Hét év alatt ez a szívós csapat legyőzte Sihanouk herceget, majd Lon Nol tábornagyot, az Egyesült Államok egyik szövetségését. Néha hátrálniuk kellett, de sosem dobták el a fegyvert. Elükön egy olyan ember állt, akit a kommunisták Párizsban képeztek ki (1949-ben): Pol Pot. 1973-tól kezdve az amerikai kivonulás megkönnyítette feladatát: a vörös khmerek töretlen sikerrel terjesztették ki uralmukat az ország vidéki területeire. 1975 elején végső támadásba lendültek.

Április 1-jén Lon Nol száműzetésbe vonul. 17-én Phnom Penh lakossága látja, amint a dzsungelből előjönnek ezek a kis sápadt harcosok, szegényes öltözetben, strandpapuccsal vagy gumiorrú cipővel lábukon. Fialalok, nagyon fiatalok: tíz és tizenöt év közöttiek. Írástudatlan és fanatizált kölykök, akik úgy táncolnak, ahogy az Angkar, a forradalmi

kommunista szervezet fűtүүл nekik. Egy órával megérkezésük után semmihez sem hasonlítható hadművelet kezdődik: a város teljesen kiürül. Férfiak, nők, gyerekek, mindenki gyalog kénytelen menekülni, körülvéve a mindig mosoly nélküli kis fekete emberektől. Phnom Penh volt a pénz, a kényelem, a könnyű lányok? Mindennek vége: a kommunizmus megtisztítja a kambodzsai népet. Negyvennyolc óra leforgása alatt két-három millió lakost deportálnak. Értelmiségiek, szervezetesek, ellenzékiek – nincs idő kérdésekre. Inkább megölik őket. Baltanyélcsapásokkal vagy nejlonzacsókba fojtással: Angkar takarékoskodik a lőszerrel. A többieket kényszermunkára viszik, élelem, egészségügyi ellátás nélkül.

„Phnom Penh elesett” – hirdeti a *le Monde* címlapja 1975. április 18-án. Egy bekeretezett cikk áll Patrice de Beertől, egy azon ritka nyugati riporterek közül, akik a városban maradtak. 17-én csütörtök kora délelőtt adja fel táviratát: „A város felszabadult. [...] A városközpontban még fegyverropogás hallatszik, de a nép lelkesedése nyilvánvaló. Csoportok alakulnak ki a maquisardok¹¹⁴ körül [...] fiatalok, boldogok, meglepettek a könnyű sikertől. [...] Az utcákon menetek állnak össze, és a menekültek hazaindulnak.” A bekeretezett rész címe: „Népi lelkesedés”. Az egész sajtóban (vagy majdnem az egészben), a televízióban, a rádióban töretlenül a „felszabadulás” szóval jelölik Phnom Penh elfoglalását.

Április 28-án a *Nouvel Observateur*-ben Jean Lacouture a kambodzsai forradalomról értekezik. Phnom Penh evakuálása? Csak egy „merész népcseré”.

Patrice de Beer a Francia Nagykövetségre menekült. A többi külföldi megfigyelőhöz hasonlóan őt is kiutasítják

¹¹⁴ fegyveres ellenállók

Kambodzsából. Visszatérése után elmeséli benyomásait, és tisztázza az ország elzárkózását (*le Monde*, 1975. május 10.): „Miért ez a magartatás? Biztos nem azért – amit a ki-zárólag a 'vérfürdő'-elmélettel foglalkozó amerikai vezeték akar elhitetni –, hogy elrejtésük azokat a borzalmakat, amiket a szadista, fekete öltözött emberek éppen elkövetnek. Akár tetszik, akár nem, a kambodzsaiak elhatározták, hogy nem akarnak több idegent látni otthonukban. [...] Egyedül akarnak boldogulni a saját módszereik szerint. [...] Senki nem engedheti meg magának, hogy elítéljen egy ilyen kísérletet.” Noha a riporter „látványos lépés”-ként is értékeli Phnom Penh evakuálását, egy dolog mégis bosszantja: „Az események közül számunkra érthetetlen volt a kórházak teljes kiürítése, ahol a város elestekor körülbelül huszonöt-ezer sebesültnek és betegnek nyújtottak védelmet, szörnyű egészségügyi feltételek közt.” A kérdéses betegeket az Angkar hagyta meghalni az útszélén.

A hallgatás hónapjai következnek. Kambodzsá bezárult a világ előtt. Néhányan csodával határos módon túlélik a vérfürdőt, és Thaiföldre szöknek. Egy pap, François Ponchaud összegyűjti vallomásaikat.¹¹⁵ 1977-ben a misszionárius kétmillióra teszi a vörös kmerek hatalomátvétele óta megölték számát. De a tragédiának még nincs vége. A rizsföldek államosítása a termelés szédületes zuhanását idézi elő: az éhínség több százezer áldozattal jár. 1979-ben, abban az évben, amikor Vietnám elfoglalja Kambodzsát, több mint 3 300 000 halottat vagy eltűntet, ebből 500 000 kivégzettet tartanak számon a hét évvel ezelőtt még hétmillió lélekszámot elérő nemzetből. Gyilkos örületükben Pol Pot és bűntársai honfitársaiknak több mint harmadát kiirtották. Kambodzsá a gulágok legrosszabbikává vált: Szolzsenyicimnek lett igaza.

¹¹⁵ François Ponchaud, *Cambodge, année zéro*, Julliard, 1977.

Saigon, 1975. április 30. Délben egy szovjet gyártmányú T-54-es és egy kínai gyártmányú T-59-es tör be az elnöki palota rácsain keresztül. A két tank az észak-vietnámi 203. páncélosadosztályhoz tartozik. Ekkor már két hete tartott Dél-Vietnám széthullása. Az Amerika-barát civilek a környéken cirkáló repülőgép-anyahajók felé igyekvő helikopterek köré tapadtak. Április 30-a hajnalán egy az ezer ellen, Dél utolsó katonái még harcban állnak: egy ejtőernyős zászlóalj, a dalat-i katonai főiskola kadétjai (ünnepnapokon a Saint-Cyr katonai iskola növendékeinek vörös és arany színű csákóját viselték) és a honai katolikus ifjú milicisták. Hősies és nevetséges harc az utolsó csepp véréig elvesztett országerért.

Május 3-án a *le Monde* örömujjongással állapítja meg: „Az új hatalom felszámolja az amerikai jelenlét utóhatását.” Párizsban azok, akik eddig folyamatosan ostromozták az Egyesült Államok „háborús bűntett”-eit és a Dél „bábjá”-it, most ünnepelnek: a vietnámi nép újra egyesül. És végre szabad. A franciák már megint csak egyféle véleményt olvasnak és hallanak, „Saigon felszabadítása”-t, miközben a haderő elfoglalja és meghódítja a várost.

A régi fővárost újraeresztelték: Saigont ezentúl Ho Si Minh-városnak hívják. Az utcákon a hangszórók folyamatosan közvetítik a rádióadást: kommunista jelmondatokat, katonai indulókat, szovjet dalokat. A Hanoi-ból érkező pártkáderek partra szállnak. Listákat készítenek, és a besúgás segítségével takarítják el az egykori rendszer tisztviselőit. Katonák és hivatalnokok kényszerülnek „átnevelési” gyakorlatokra egy évre, három évre, hat évre, tíz évre... Húszmillió fős népességből 500 000 és 1 millió közti dél-vietnámi járja meg ezeket a tábortokat. 300 000-en veszítik ott életüket. Saigonnak 4 millió lakója volt: ennek felét, új gazdasági körzetek¹¹⁶ be deportálják, és kényszermunkára ítélik.

1975-ben elítéltek egy csoportja „végredelet”-et fogalmaz meg és tanul meg fejből, amely aztán elterjed a fegyvertelepeken: „Mi, Vietnám rabjai kérjük a Nemzetközi Vöröskeresztet, a világ humanitárius szervezeteit és a jóakarató embereket, hogy sürgősen küldjenek mindannyiunknak egy-egy ciánkapszulát, hogy véget vethessünk szenvedésünknek és megálázásunknak.”¹¹⁶

Vietnám egy hatalmas gulággá vált: Szolzsenyicinnek lett igaza.

Már 1976-tól kezdve próbálnak menekülni a dél-vietnámiak. A tenger az egyetlen kijárat. Dzsunkák¹¹⁷ vagy rögtönzött tutajokon szállnak vízre. Ezek, több tízezrek, több százezrek: összesen hárommillió menekült. El kell viselniük a viharokat (ezrek fulladnak vízbe) és a kalózkodat, akik rabolnak, erőszakoskodnak és gyilkolnak. 3–4 év alatt 500 000 vietnámi fullad bele a Kínai-tengerbe, a pokolból való kijutás reményében.

1978. november 8-án a nyugati televíziók képeket mutatnak Hai-Hongról, egy Malajzia partjainál kikötő teherhajóról. Fedélzetén 2 500 menekült. Senki nem akarja fogadni őket. A közvélemény felbolydul. Thaiföldön a menekültábrókban a karitatív szervezetek diszkréten dolgoznak. De Párizsban a reflektor az „Egy hajó Vietnámért” Bizottság (Comité „Un bateau pour le Vietnam”) munkájára irányul. 1978. november 22-én a szervezet felhívást tesz közzé egy egészségügyi hajó kibérléséért. Az a lényeg, hogy a *boat people*¹¹⁸ – a kifejezés elterjed – segítségére siessenek. A bizottságot Bernard Kouchner, Jacques és Claudie Broycelle, André Glucksman és Alain Geismar alapította. 1968-as

¹¹⁶ Doan Van Toai, *le Goulag vietnamien*, Robert Laffont, 1979.

¹¹⁷ távolkeleti vitorláshajó

¹¹⁸ politikai menekültek

Saigon, 1975. április 30. Délben egy szovjet gyártmányú T-54-es és egy kínai gyártmányú T-59-es tör be az elnöki palota rácsain keresztül. A két tank az észak-vietnámi 203. páncéloshadosztályhoz tartozik. Ekkor már két hete tartott Dél-Vietnám széthullása. Az Amerika-barát civilek a környéken cirkáló repülőgép-anyahajók felé igyekvő helikopterek köré tapadtak. Április 30-a hajnalán egy az ezer ellen, Dél utolsó katonái még harcban állnak: egy ejtőernyős zászlóalj, a dalat-i katonai főiskola kadétjai (ünneppanokon a Saint-Cyr katonai iskola növendékeinek vörös és arany színű csákóját viselték) és a honai katolikus ifjú milicisták. Hősies és nevetéses harc az utolsó csepp vérig egy elvesztett orszáért.

Május 3-án a *le Monde* örömmujongással állapítja meg: „Az új hatalom felszámolja az amerikai jelenlét utóhatását.” Párizsban azok, akik eddig folyamatosan ostromozták az Egyesült Államok „háborús büntett”-eit és a Dél „bábjá”-it, most ünnepelnek: a vietnámi nép újra egyesül. És végre szabad. A franciák már megint csak egyféle véleményt olvasnak és hallanak, „Saigon felszabadítása”-t, miközben a haderő elfoglalja és meghódítja a várost.

A régi fővárost újrakeresztelték: Saigont ezentúl Ho Si Minh-városnak hívják. Az utcákon a hangszórók folyamatosan közvetítik a rádióadást: kommunista jelmondatokat, katonai indulókat, szovjet dalokat. A Hanoi-ból érkező pártkáderek partra szállnak. Listákat készítenek, és a besűgés segítségével takarítják el az egykori rendszer tisztviselőit. Katonák és hivatalnokok kényszerülnek „átnevelési” gyakorlatokra egy évre, három évre, hat évre, tíz évre... Húsze milliós fős népességből 500 000 és 1 millió közti dél-vietnámi járja meg ezeket a táborokat. 300 000-en vesztk ott életpéket. Saigonnak 4 millió lakója volt: ennek felét, új gazdasági körzetek”-be deportálják, és kényszermunkára ítélik.

1975-ben elítéltek egy csoportja „végrendelet”-et fogalmaz meg és tanul meg fejből, amely aztán elterjed a fegyenclepeken: „Mi, Vietnám rabjai kérjük a Nemzetközi Vöröskeresztet, a világ humanitárius szervezeteit és a jóakarátú embereket, hogy sürgősen küldjenek mindannyiunknak egy-egy ciánkapszulát, hogy véget vethessünk szenvedésünknek és megalázásunknak.”¹¹⁶

Vietnám egy hatalmas gulággá vált: Szolzsenyicinnek lett igaza.

Már 1976-tól kezdve próbálnak menekülni a dél-vietnámiak. A tenger az egyetlen kijárat. Dzsunkákon¹¹⁷ vagy rög-tönzött tutajokon szállnak vízre. Ezek, több tízezrek, több százazrek: összesen hárommillió menekült. El kell viselniük a viharokat (ezrek fulladnak vízbe) és a kalózkodat, akik rabolnak, erőszakoskodnak és gyilkolnak. 3–4 év alatt 500 000 vietnámi fullad bele a Kínai-tengerbe, a pokolból való kijutás reményében.

1978. november 8-án a nyugati televíziók képeket mutatnak Hai-Hongról, egy Malajzia partjainál kikötő teherhajóról. Fedélzetén 2 500 menekült. Senki nem akarja fogadni őket. A közvélemény felbolydul. Thaiföldön a menekülttáborokban a karitatív szervezetek diszkrétan dolgoznak. De Párizsban a reflektor az „Egy hajó Vietnámért” Bizottság (Comité „Un bateau pour le Vietnam”) munkájára irányul. 1978. november 22-én a szervezet felhívást tesz közzé egy egészségügyi hajó kibérléséért. Az a lényeg, hogy a *boat people*¹¹⁸ – a kifejezés elterjed – segítségére siessenek. A bizottságot Bernard Kouchner, Jacques és Claudie Broycelle, André Glucksmann és Alain Geismar alapította. 1968-as

¹¹⁶ Doan Van Toai, *le Goulag vietnamien*, Robert Laffont, 1979.

¹¹⁷ távolléti vitorláshajó

¹¹⁸ politikai menekültek

baloldaliakként mindannyian bőszipropagandistái voltak a nemzeti Vietnám bizottságnak vagy más alapvető vietnámi bizottságoknak...

A Kommunista Párt és a Szocialista Párt bal szárnya elutasítja a vállalkozást, aminek célja a hanoi rendszer lejáratása. Vietnámi menekülők? Reakciók, akik képtelenek meghajolni a népi demokrácia igazságos hatalma előtt.

Több hét kell ahhoz, hogy összegyűjtsék a művelethez szükséges pénzt. Az „Egy hajó Vietnámért” összefogta a liberális személyiségeket és az egykori 68-asokat, és Glucksmann-nak köszönhetően lehetővé tette, hogy Sartre és Aron harminc év után először kezet foghassanak („Jó napot, elvtársacska!”). 1979 áprilisában Malajziában az *Ile de Lumière*¹¹⁹ nevű kórházhajó lehorgonyoz Pulo-Bidong szikláinál. Fedélzetén Dr. Kouchnerral.

De ki vonja le a politikai tanulságot ebből a szörnyűségből? Franciaországban azokat, akik már kezdetől fogva az indokínai kommunizmus gyilkos logikájáról beszéltek, reakcióknak vagy fasisztáknak titulálták.

1973-ban Olivier Todd – akkoriban a *Nouvel Observateur* riporteré – olyan cikket közöl, amelyben bizonyos távolságot mutat környezetével: „Mi Észak-Vietnámot piederasztálra emeltük. Amikor azt mondom, mi, főleg azokra az újságírókra gondolok, akik az indokínai háborúról tudósítottak, ahogy ezt én is tettem.” A cikk közlését visszautasítják, így végül a *Réalités*-ben jelenik meg. „Azért küzdöttem – vallja meg Todd –, hogy Saigomban olyan rendszert hozzunk létre, amelyenre Prágát vagy Budapestet is ítéltük.”¹²⁰

¹¹⁹ A fény szigete

¹²⁰ Olivier Todd, *Cruel avril, 1975, la chute de Saigon*, Robert Laffont, 1987.

Most is idő kell ahhoz, hogy elfogadják ezt a nyilvánvaló tényt. „Vietnám ügyében – vallja Jean Lacouture – bűnösnek tartom magam. Vádolom magam azzal, hogy szelektív tájékoztatást végeztem és eltitkoltam az észak-vietnámi rendszer sztálinista jellegét. Úgy gondolom, hogy az amerikai imperializmussal való összeütközés mélysegesen jogos, és hogy még most, a háború után se lenne késő megvizsgálni a rendszer valódi természetét. Kambodzsában vétkeztem, tudatlanságból és jóhiszeműségből. Az információimat semmilyen eszközzel sem tudtam ellenőrizni. Kevés embert ismertem, a vörös khmerek egyes aktuális vezetőit, de semmi sem tette lehetővé, hogy árnyék vetülhessen jövőjükre és programjukra. A marxizmusra hivatkoztak, anélkül, hogy felfedezhettem volna bennük a totalitarizmus gyökereit. Beismerem, hogy hiányzott belőlem a politikai éleslátás.”¹²¹

Lacouture könyvet szentel a kambodzsai kérdésnek. De amikor rá kell mutatni arra a rendszerre, ami népirtást támogat, kit vádol? A „trópusi faszizmus”-t vagy a „rizsföldi nemzetszocializmus”-t.¹²² Patrice de Beer, amikor vissza gondol a Kambodzsra „húsz évi poklá”-ra, ugyanezt a furcsa felelősséget állapítja meg: „A vörös khmer hatalom szörnye nem volt más, mint az amerikaiak által gerjesztett háború eredménye.” (*le Monde*, 1990. március 25.)

Ezeknek a megkötésekkel tompított önkritikáknak, a sokakat érő, de sikertelen vallomásnak, a tabunak kell meggyőznie arról, hogy az indokínai tragédia nem volt sorszerű. Ami Vietnámot vagy Kambodzsát sújtotta, nem egy előreláthatatlan katasztrófa, természeti csapás, földrengés vagy szökőár: ez a kommunizmus.

*

¹²¹ Jean Lacouture, entretien avec *Valeurs actuelles*, 13–19 novembre 1978.

¹²² Jean Lacouture, *Survivre le peuple cambodgien!*, Seuil, 1978.

A baloldal számára az antikomunizmus annál is megvetendőbb marad, mivel az eurokommunizmus divatja vagy az 1975-ben, Helsinkiben aláírt egyezmények azt a benyomást erősítik, hogy a Szovjetunió egyre liberálisabb.

A régi beidegződés teljes mértékben érvényesül, ezt mutatja Jean-François Revel *la Tentation totalitaire*¹²³ című tanulmányának megjelenése is. A filozófus és újságíró szerző, aki nemrégén még az anticolonialista baloldal elkötelezettje volt, húsz év óta elmélkedik a demokráciáról, ami szakadással szakadásra vezette el őt a liberalizmushoz. Legutóbbi könyvében felfedi, hogy milyen vonzerőt gyakorolt a marxizmus az egész nyugati baloldalra. Jacques Fauvet, a *le Monde* lapszerkesztője így vádolja: „Tézise egyszerű, sőt primitív: a jelenlegi világban csak sztálinista szocializmus van. Ennél fogva azok, akik a kommunisták szövetségesei, a sztálinizmus cinkosai.” (1976. január 13.) Az „Apostrophe”-ban 1976. január 16-án Jacques Delors így sajnálkozik: „Mélyen felháborodtam ennek a könyvnek három állításán. Először is azon, hogy a kommunizmust a náciizmussal hasonlíttja össze; másodsor az, hogy az erőszak a kommunizmus monopóliuma, miközben az erőszak széleskörű jelenség, hiszen elég csak a gyarmati háborúkat vagy az amerikaiak indoklásai vagy dél-amerikai beavatkozásait megemlíteni; végezetül pedig azon, hogy a kommunista országokat árnyalatlanul mutatja be.”

Két évvel a *Gulág-szigetcsoport* megjelenése után egy szocialista illetékes merészeli egy mérlegre tenni a szovjet koncentrációs táborok világát és „az amerikaiak latin-amerikai beavatkozásai”-t!

¹²³ Jean-François Revel, *la Tentation totalitaire*, Robert Laffont, 1976.

A vakablakok, jól tudjuk, a legjobb eszközei annak, hogy lekicsinyítsük azt, amit el akarunk rejtteni. A hetvenes években a kiváló gondolkodók ebben a tekintetben elnyűhetetlen fegyverrel rendelkeznek: a jobboldali diktatúrákkal. A Rossz szimbólumává emelt Franco vagy Pinochet miatt minden bűnt lemostak azok ellenfeleiről, beleértve a kommunistákat is. Ellenkező irányban az antifasiszta csúztatás módszerével azzal vádolják az antikomunistákat, hogy cinkosai minden önkényuralmi rendszernek. 1974–75-ben a kommunisták kézbe veszik a portugál forradalmat, ez váratlan népi ellenhatást vált ki. Jacques Fauvet, aki mindezt salazarista előtörésnek állítja be, érdekes megállapításokat tesz a szólásszabadságról: „Egy ország kulturális lemaradása, egy hosszú diktatúra és egy műveltségellenes múlt megnehezíti a szólásszabadság közvetlen és megkülönböztetés nélküli alkalmazását, ami gyakran a még készülékekben jelen lévő múlt iránti nosztalgia javára érvényesül.” (*le Monde*, 1975. június 21.)

Ebből a hangnemből tűnik ki a szocialista képviselő Jean-Pierre Cot következő nyilatkozata: „Visszaautasítom, hogy hasonlóképpen ítélem meg a Szovjetunió önkényes internálásait az Argentinában zajló tömeges kínzásokkal, gyilkosságokkal és eltűnésekkel.” (*le Nouvel Observateur*, 1978. december 31.) 1976 és 1983 között az argentin katonai junta kormányja idején borzalmas bűnöket (6 500 halott, Astiz kapitány vallomása alapján) követtek el. De ezeket egy szinten emlegetni a szovjet kommunizmus áldozatainak millióival, sőt mi több, ahogy Cot is tette, veszedelmesebbnek tartani, csak az a célja, hogy eltiűntessék a kommunista büntetőintézeti ipar létezését, amelyről Szolzsenyicin beszélt.

Azonban ezek csak a marxista kultúra harminc évének végső rángásai: a kör bezárul. Szolzsenyicin hatására sokan ébrednek öntudatukra. Egyesek úgy gondolják, hogy ha a

Szovjetunió a népek börtöne volt, ahhoz az ideológia is hozzájárult. A *boat people*-ről szóló fájdalmas képsorok nem csak szánalmat ébresztenek, hanem kételkedést is az anynyi szörnyűséget okozó rendszerrel szemben. Mao 1976-ban bekövetkezett halála lehetővé teszi, hogy fény derüljön a kulturális forradalom kegyetlenségeire. 1978–79-ben a Kam-bodzsa és Vietnám közötti háború, ami két olyan ország között zajlik, akik mindketten az „amerikai imperializmus” ellen harcolnak, jelzi a harmadikvilág-párti illúzió végét. 1979-ben Afganisztán lerohanása (a Kommunista Párt jóváhagyásával) tanúskodik a Szovjetunió által követelt pacifizmus korlátairól. 1981-ben Lengyelországban a Solidarnosc szakszervezet vezetőinek letartóztatása és Jaruzelski tábornok hatalomátvétele okoz botrányt.

Lassacskán lehullik a szemekről a hályog, a lelkek fogékonyabbá válnak. Sartre minap hirdetett meggyőződése darabokra tört: „A marxizmus korunk meghaladhatatlan lehetősége.”¹²⁴

Ez a korszakforduló a kommunista párt visszaszorulását, a baloldali szétesését mutatja. Az 1973-as választásokon az értelmiségiek és a művészek petíciós szokása, amelyben a PCF-re (Parti communiste français, Francia Kommunista Párt) való szavazásra szólít fel, olyan személyek aláírásait gyűjti egybe, mint Pierre Ardit, Stéphane Audran, Maurice Bédart, Claude Chabrol, Michel Piccoli, Laurent Terzieff, Henri Virlojeux, Antoine Vitez, Michel Vitold, Marina Vlady. 1981-ben már kevesebb híresség támogatja Georges Marchais elnökké választását, mint például Aragon, Jean Ferrat vagy Juliette Gréco.

¹²⁴ Jean-Paul Sartre, *Critique de la raison dialectique*, Gallimard, 1960.

Állítható-e, hogy már senki sem marxista? Ellenkezőleg, ez az ideológia az értelmiségi közösség nagy részét áthatja. Főleg az egyetem őrzi meg, védve vadászterületét. 1976-ban a Sorbonne bolydul fél a Pierre Bourdieu és Jacques Derrida vezette Collège de philosophie petíciója miatt, amelyet Pierre Boutang Emmanuel Levinas katedrájára való választása váltott ki. (*le Monde*, 1976. június 15.) Az értelmiségi terrorizmus számára a monarchista Boutang mesteréhez, Maurrashoz hasonlóan egy olyan gondolkodót jelent, akit annál is inkább tönkre kell tenni, hogy nem is olvasták. Mindeközben a mozgósítás gyenge a húsz-harminc évvel ezelőtthez képest: a marxizmus olyan vallás, aminek buzgótsága hanyatlak.

A marxisták utolsó erődjeinek egyike különös mód a francia püspökség. Egy 1979-ben végzett felmérés szerint a püspökök többsége szívesen együttműködik a Kommunista Párttal, közülük 66% fogadja el a marxista analízis jogságát, és 29% vonja kétségbe azt.¹²⁵ Tíz évvel később Decourtray bíboros ítéli el nemzedéke „cinkosságát”-t.

Pierre Daix azok közül való, akik későn hagyják el a Pártot. 1973-ban egy megdöbbentő könyv, a *Ce que je sais de Soljenitsyne* (Amit Solzsenyicinről tudok) kiadásával viszi végbe szakadását. Három évvel később a *J'ai cru au matin*-ben (Híttem a hajnalban) őszinte vallomást tesz: „Én, mint volt mauthausenista, sokat segítettem a gulág hóhéraitnak.”¹²⁶ Daix csatlakozik azon bűnbánók táborához – Dominique Desantihoz vagy Annie Kriegelhez hasonlóan –, akiknek munkája előreviszi a kommunizmus megismerését. 1976-ban Claude Lefort, baloldali gondolkodó és a totalita-

¹²⁵ Brigitte Vassort-Roussel, *les Éveques de France en politique*, Cerf, 1987.

¹²⁶ Pierre Daix, *J'ai cru au matin*, Robert Laffont, 1976.

rizmus bírálója Szolzsenyicin segítségére siet *Un homme en trop* (Egy fölösleges ember)¹²⁷ című írásával. A szocializmussal szakító *Esprit* és Jean-Marie Domenach szintén megvédi az orosz író. A sehová nem sorolható Maurice Clavel egy televíziós beszámolót tart a *Nouvel Observateur*-ról, amiben inkább Bernanos, mint Sartre örökösének mutatkozik. 1970-ben a *Qui est aliéné?*-ban (Ki az elmebajos?) már támadta a marxizmust, amikor kinyilvánította a kultúra elsőbbőségét a gazdaság felett. A vallásához visszatért keresztény vitázóvá (*Ce que je crois*, 1975. (Amiben hiszek); *Dieu est Dieu, nom de Dieu!*, 1976. (Isten Isten, Isten neve!)) és Szolzsenyicin lelkes olvasójává válik. Jean-Claude Guillebaud a *les Années orphelines*¹²⁸ (Árva évek) című művében kiábrándultan megállapítja a valóság és a forradalmi törekvések közti torzulást. Ami Jean Danielt illeti, ő a baloldali szakadási korszakát (*l'Ère des ruptures*¹²⁹) elemzi; a gulág vizsgálata közben megvallja: „Gyakran megkísértett az, hogy előnyben részesítsem a tévedést, ami közelebb hoz, az igazsággal szemben, ami elvált.”

A hivatkozási napilapot, amit a Saint-Germain-des-Prés-n és a Sciences-Po-n mintegy bibliaként elemeztek ki, a *le Monde*-ot sem kímélte ez a szélvihar. Michel Legris, az újság egykori lapszerkesztője baloldali elhajlással vádolja az esti lapot, abban az írásában, amelyben beszámol arról a magatartásról is, amellyel Szolzsenyicint, az indokínai kommunizmust vagy a portugál forradalmat kezelték.¹³⁰ A művelés vitát szít: a *le Monde* többé nem érinthetetlen.

¹²⁷ Claude Lefort, *Un homme en trop. Réflexions sur „Archipel du goulag”*, Seuil, 1976.

¹²⁸ Jean-Claude Guillebaud, *les Années orphelines, 1968-1978*, Seuil, 1978.

¹²⁹ Jean Daniel, *l'Ère des ruptures*, Grasset, 1979.

¹³⁰ Michel Legris, *Le Monde tel qu'il est*, Plon, 1976.

Az értelmiség körképe lassan átalakul. Harmincévnyi ideológiai egyeduralom ér véget. Jean Cau, Sartre egykori titkára, 1961-es Goncourt-díjas (*la Pitié de Dieu*), az *Express* volt újságírója 1967-ben a *Lettre ouverte aux têtes de chiens occidentaux*-val (Nyílt levél a nyugati kutyafejűeknek) szakít a baloldallal. Pamfletjeiben – *l'Agonie de la vieille* (Az öregasszony agóniája, 1970); *les Ecuries de l'Occident* (A Nyugat istállója, 1973); *Pourquoi la France?* (Miért éppen Franciaország?, 1975) – eme könnyűlovas kardélre hányja az entellektüellel kapcsolatos illúziókat. Jean-Marie Benoist szétzúzza a kor gazdasági és filozófiai kánonjait: *Marx et la mort* (Marx és a halál, 1970). Georges Liébert és Alain-Gérard Slama 1970-ben egy liberális folyóiratot tervez, a *Contrepoint*-ot (Ellenpont). Louis Pauwels *Lettre ouverte aux gens heureux*-jében (Nyílt levél a boldog embereknek, 1971) a „nyugati pesszimizmus egyháza” ellen intéz támadást. 1972-ben végre lefordítják franciára Hannah Arendt fő művét, az 1952-ben az Egyesült Államokban megjelent *Origines du totalitarisme*-ot (A totalitarizmus gyökerei), ami a kommunista rendszert egy kategóriába helyezi a náciizmussal. Georges Suffert, a *Témoignage chrétien*, a *France-Observateur* és az *Express* egykori munkatársa, a *Point* szerkesztőségének igazgatóhelyettese 1974-ben véglegesen búcsút vesz a baloldal „tudálékos klubjától”, *les Intellectuels en chaise longue* című művével (Értelmiségiek nyugágyban): „A kifinomultak terrorizmusa, az erkölcs ki-sajátítása azok nevében, akiknek még csak politikájuk sincsen, a kölcsönös öncsodálat, a műveletlenség felértékelése, a nyelvezet elitizmusa, mindez kezd bosszantóvá válni.”¹³¹ Annie Kriegel 1976-ban megszakítja a *Figaro*-val való együttműködést. A *Contrepoint* megszűnik, de megindul he-

¹³¹ Georges Suffert, *les Intellectuels en chaise longue*, Plon, 1974.

lyette 1978-ban a *Commentaire*, ami Jean-Claude Casanova vezetésével olyan aronista liberálisok fórumává válik, mint például Jean Baechler, François Bourricaud, Raymond Boudon, Alain Besançon, Pierre Manent, Marc Fumaroli. Szintén 1978-ban Alain Ravennes megalapítja a Comité des intellectuels pour l'Europe des libertés-t (CIEL).¹³² A kelet-európai országok elnyomásának leleplezését célul kitűző társaságot többek közt Raymond Aron, Jean-Claude Casanova, André Frossard, François Nourissier, Jean d'Ormesson, Louis Pauwels vagy Maurice Schumann is támogatja, de olyan baloldali személyiségek is, mint Michel Crozier, Julia Kristeva, Jean-Marie Domenach, Claude Mauriac, Claude Simon vagy Philippe Sollers. Szintén 1978-ban alapítják meg a *Figaro Magazine*-t, a nagy példányszámú havilapot, ami a baloldal ellenáramlataként határozza meg magát.

1978 végső soron az az év, amikor egy olyan világesemény következik be, ami nem politikai természetű, de ami döntő hatással lesz a kommunista birodalomra: október 16-án Krakkó érseke, Wojtyła eminenciás úr lett a pápa, II. János Pál néven.

*

1976. június. A *Nouvelles littéraires* különszáma. Cím: „Az Új Filozófusok”. Bernard-Henri Lévy, az összeállítás fő-szerkesztőjének kommentárja: „Az Új Filozófusok azok, akik közt kétségtelenül kevesebb a közös pont, mint a nézeteltérés. Ha úgy vesszük, ez egy új mozgalom, de nincs feje, vezetője és alapelve.” Mindennek ellenére a kifejezés sokáig megmarad.

¹³² Értelmisségi Bizottsága a szabadságjogok Európájáért

A maoisták oldalán való küzdelem után André Glucksmann Maurice Clavelhez csatlakozik. A szemináriumokon, amit utóbbi saját lakásán tart, közel Vézelayhez, és amelyen Szolzsenyicin írásaival foglalkoznak, egy kinyilatkoztatással ér fel Glucksmann számára: „A marxizmus süketté tesz” (*le Nouvel Observateur*, 1974. március 4.). 1975-ben a *la Cuisinière et le Mangeur d'hommes*-ban (A tűzhely és az Emberevő) keserű kritikát mér a szovjet rendszerre és a nyugati meghunyászkodásra: „Amott a pokol. Van értelme itt mesterséges paradicsomot művelni? Az ártatlan gondolatok, amik nem szerveztek táborokat, sem látták előre azokat. Liberalizmus, marxizmus; ártatlannak tartani ezeket az ideológiákat, amik semmit nem tettek ellene.” „A gulág Marxban volt” – vádaskodik Glucksmann.¹³³ 1977-ben a *les Maîtres penseurs*-ben (A mestergondolkodók) még messzebb megy. Azt magyarázza, hogy Fichte, Hegel, Marx vagy éppen Nietzsche filozófiája alkotja meg a totalitarizmus mintaképét: a felvilágosodás idealizmusa a legpusztítóbb utópiákat váltotta ki.

1968-ban Guy Lardreau és Christian Jambert az *Union des jeunesses communistes marxistes-léninistes* (Marxista-leninista Kommunista Ifjak Szövetsége) standját vezette a Sorbonne-on. Sztálin arcképét is kiakasztották (mondván, hogy annak politikája alapvetően igazságos volt), Lardreau még Berjárom is dicshimnuszot zengett.¹³⁴ Néhány évvel később elmúlt az ifjúság. Négykezükkkel írt könyveikben, a *l'Ange*-ban (Angyal) (1976) és a *le Monde*-ban (Világ) (1978) Lardreau és Jambert új erkölcsöt hirdet. Eszerint a rossz

¹³³ André Glucksmann, *la Cuisinière et le Mangeur d'hommes*, Seuil, 1975.

¹³⁴ Idézet Hervé Hamontól és Patrick Rotmantól, *Génération. 2, op.cit.*

már a kezdetekben is létezett, az abszolút jó nem létezik: minden kultúra és minden egyén a jóra törekszik.

Bernard-Henri Lévy a Tanárképző Főiskolán Althusser tanítványa volt. 1973-tól a Grasset-nál szerkesztő, 1974 óta a *Quotidien de Paris* hírszerkesztője. Olyan ügyes stratégia, hogy a könyvkiadás és az újságírás egybeolvasztásával Párizs előtt mindenható emberré válik. 1977-ben egy könyvsiker az új filozófusok sorának vezetőjévé tette: *la Barbarie à visage humain* (Az ember arcú barbarizmus). Lévy, akiben szintén nyomot hagyott Szolzsenyicin, darabokra szedi a kommunista totalitarizmus gépezetét, az emberi jogok védelmében.

Az eszmetörténet szemszögéből az új filozófusok semmit sem hoztak létre. Amivel előálltak: a XX. századi gyilkos utópiák és a felvilágosodás ultraracionalizmusának szerves összefüggéséről vagy a bolsevizmus totalitárius természetéről, már kitalálták, elmondták, leírták, bebizonyították. Jelen esetben annyi újdonság marad, hogy a marxizmus elleni támadás a baloldal szívéből jött: az atomerőmű maghasadásához hasonlítható. Az értelmiségi körök működésének tekintetében ez hatékonyabbnak bizonyul ezer Raymond Aron-nyilatkozatnál.

A másik, de negatív újdonság az, hogy az új filozófusokat mesterségesen hozták létre. Mint egy gazdasági műveletet, amit média- és reklámhirdetések sora gerjesztett. Ettől kezdve az elméleti viták a stílushatásokból fakadnak.

Ez a sodródás jelenik meg 1979-ben az „új jobboldal nyará”-n. Mindez június 22-én kezdődött a *le Monde* egyik cikkével („Az új jobboldal felállása”), július 2-án folytatódott a *Nouvel Observateur* összeállításával („A francia jobboldal új megjelenései”). „A világ legrégebbi jobboldalának ideológiai helyrehozása csak olyan kulturális jelenség lehet, ami a legnagyobb éberséget követeli. De ami még súlyosabb,

eme új jobboldal aktivistái közvetlenül, hivatalosan is együttműködnek – a kormányhivatalokig is elér a kezük – a nagy hatalommal rendelkezőkkel.” „Az utóbbi hónapok során kétezer ötszáz cikket és tizenöt könyvet szenteltek ennek az ügynek. Aránytalanságához képest meglepő a vita: a nagyközönség számára ismeretlen új jobboldal körülbelül tíz aktív tagot tud felmutatni. A priori, a semmi fenyegeti az állam alapjait.”

Miről is van szó? A Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne-ről (GRECE)¹³⁵, valamint a *Nouvelle Ecole* és az *Eléments* folyóiratokról. Az Alain de Benoist vezette új ideológiai csillagrendszer hátat fordítva a megszokott sémáknak a jobboldali eszme új meghatározásába veti bele magát. Tíz év leforgása alatt az új jobboldal felveszi a kapcsolatokat a tudományos személyiségekkel (Georges Dumézillel, a Nobel-díjas Konrad Lorenzcel) és a sajtó embereivel (Jean Cau-val, Thierry Maulnier-vel, Raymond Bourguine-nel, Michel Droit-val, Louis Pauwels-szel). Tagjaik között található egy maroknyi tisztviselő és néhány újságíró; Pauwels ösztönzésére Alain de Benoist interjút ad a *Figaro Magazine*-nak.

Ez a mikrokozmosz a matrioska babához hasonlít: az egyik valóság mindig egy másikat rejt magában. Ez a csapat látszólag letér a vesztes ösvényről. A gyakorlatban „metapolitikus”, kulturális és tudományos megközelítésük végső soron (a legkisebb babában) a germán és skandináv kultúrákhoz való különös kötődést, a francia nemzetállammal szembeni töretlen ellenségeskedést és egy zsigeri keresztényellenességet rejtett magában. A hagyományos jobboldallal összeegyeztethetetlen eszméket és zavarba ejtő hasonlóságokat mutat. Alain de Benoist megvédi magát. „Én

¹³⁵ Kutatási és Tanulmányi Csoport az európai kultúráért

inkább Rousseau, a Kommün, a francia szocializmus (főleg Sorel és Pierre Leroux), a harmincas évek nonkonformizmus, a német konzervatív forradalom, az olasz forradalmi szindikalizmus és a szituacizmus örökségét folytatam” – magyarázza.

A *Figaro Magazine*-ban való jelenlét mindenestre váratlan szerencsét jelent a csoportosulás szakemberei számára. 1980. október 3-án a rue Copernic-i zsinagóga előtt bomba robban. Négyen meghalnak, harmincan megsebesülnek. A támadás egyhangú felháborodást vált ki. Mindenféle vizsgálatot megelőzve a sajtó a „fasiszták” és a „neonácik” számlájára írja ezt a bűntettet. „Az új jobboldal értelmiségi fejevert adnak az antiszemiták kezébe?” – veti fel a *Point*. (1980. október 13.) A cikket rafinált módon Louis Pauwels fotójával illusztrálják. A nyomozás kimutatja, hogy a támadást palesztin terroristák hajtották végre.

1981-re az ügy befejeződik: Pauwels eltávolodik Alain de Benoist-tól, akinek nézetei változásokon mennek át, amit Pierre-André Taguieff elemez ki.¹³⁶ A baloldal, az új jobboldal epizódja hosszú időn át tapad Nessus ingeként¹³⁷ a *Figaro Magazine*-ra. De vajon milyen tanulságokkal szolgálhatnak azok, akik maguk is sok időt töltöttek azzal, hogy elhiggyék a gulágot?

1976–77, Új Filozófia; 1979–80, Új Jobboldal. A két jelenség közös vonása az értelmiségi viták információs eszkö-

¹³⁶ Pierre-André Taguieff, *Sur la Nouvelle Droite*, Descartes et Cie, 1994.

¹³⁷ a görög mitológiában szereplő kentaur, Nessus/Nessosz el akarta rabolni Déianerirát, Héraklész feleségét, aki ezért mérgezett nyílal letérítette. A haldokló Nessus átadta az asszonynak vérével átitott ingét, hogy annak segítségével őrizze meg férje hűségét. A mérgezett ruhadarab Héraklész halálát okozta, ezzel teljesült a kentaur bosszúja.

zökkel való kibővülése. A vélemények kifejtése fogyasztási termékké alakul. Az „új” szó túlzott használatát egyébként is a reklám szókészletéből veszik át: új piac alakul ki.

Ezzel elérkezett a médiaeszmék vitájának ideje.

KOMMUNIZMUS-NÁCIZMUS: JÓ ÉS ROSSZ GYLKOSOK

1997. október 21. A Francia Tudományos Akadémián az öt akadémia tartja éves nyilvános ülését. Társai előtt Alain Besançon szólal fel. A történész pályafutásának nagy részét az orosz kommunizmus tanulmányozásával töltötte. A *Qual Contain*²²¹ ezen a napon tartott rövid beszéde párhuzamot von a kommunizmus és a náciizmus között. „A náciizmus és a kommunizmus bűnös. Egyformán bűnösök? Egészen egyszerűen és szilárdan azt kell válaszolni, hogy igen, egyformán bűnösök.” De akkor miért – folytatja a szónok – részük nekik közkegyelemben a kommunizmus bűnei? Keleten sehol nem gondoskodtak arról, hogy „a gyilkosságért, szabadságvesztésért, mások tönkretételért, polgári elbűntetésért felelősöket elítéljék”. Ehhez képest a náciizmus szörnyűségeit elítélték a bíróságok, emlékeztük folyamatosan bővülő könyvekkel, filmekkel, kiállításokkal. 1990-től 1997-ig „az egyik nagy esti napilap” 480 alkalommal írt a náciizmusról és hétszer a kommunizmusról, 105-ször Auschwitzról és háromszor a gulágról. „A kommunizmus amnéziája zárja gondolatait Besançon – a náciizmus nagyon erős emlékeztetere sürget, és fordítva. Pedig az egyszerű és igaz emlékeztetnek elég, ha mindkettőt elítéli.”²²²

²²¹ Conti rakpart (itt található a FTA épülete)

²²² Alain Besançon, *le Malheur du siècle. Sur le communisme, le nazisme et l'unicité de la Shoah*, Fayard, 1998.

Aznap délután a *le Monde* részleteket közöl a beszédből (világosabb célzás a „nagy esti napilapra”...). Az úgy nagy pont ver fel, annál is inkább, mivel ekkoriban Maurice Papillon pere köti le az ország figyelmét. A korabeli Franciaország paradoxona: minél jobban távolodnak a sötét évek, annál inkább kikerülhetnek az eszmecsatában. De ezek az állandó hivatkozások nem igazán történelmi ismeretet tükröznek, hanem zavaros szándékát annak, hogy mesterségesen kivetítsék a múlt árnyát a jelenre.

A köztudatban a második világháború a Jó és a Rossz harcát szimbolizálja. Nem ok nélkül: Hitler a rossz csodálatos alakja volt, a náciizmus pedig mint egy torz kinövés tűnik ki az emberiség történetében. Ezt az önkényuralmi, kegyetlen, pogány rendszert tragikusan jellemzi rasszista hisztériája, amelynek az antiszemitizmus volt a legkörülbíróbb és a leggyilkosabb megjelenése.

Mindamellet a nemzetiszocializmus nem elvont fogalom. Politikai rendszer volt, amely adott helyen, adott időben jelent meg: Németországban, a két világháború között. Hitler és bérencei a tetőpontra fejlesztették a pángermanizmus téziseit. A német nacionalizmus ügyének képviselőivel kapaszkodott fel a hatalomig. Geopolitikai összefüggésben 1939-től 1945-ig játszódik a kontinens birtoklásáért folyó háború második része, amelynek első szakasza 1914 és 1918 között zajlott. Egy vesztés háború Berlin számára, amely romba dől a bombázások alatt 1945-ben, egy időben a fasizmussal.

Márpedig a Franciaországban uralkodó magyarázat szerint a második világméretű összeütközés a demokrácia és a fasizmus összeesapása volt. A kollektív emlékezet megfedkezik arról, hogy Hitler elsősorban német volt, német nacionalista. A valóságnak ez az eltörlése a francia–német kibékülés egyik következménye. A szomszédok, európai ba-

rátok és társak megsértésének elkerülése érdekében adódik némi nehézség ezen előzmény felvállalásában, a nemzetiszocializmus lényegében német természetét kitörölték. Attól kezdve, hogy a náciizmust kiragadják összefüggéseiből, megfosztják lényegétől, a tökéletes borzalmat jelképezi, ami bárhol előbukkanhat az emberi lélek legmélyéből. Egy kísértet, de egy olyan kísértet, ami képes újra testet öltetni.

Annyi bizonyos, hogy a tények tanulmányozása igazolja, hogy a náciizmus a német faj egyik elmélete. Meghatározásból adódik, hogy francia náciik nem létezhetnek. Az más dolog, hogy voltak olyan francia áruelők, akik a náci Németország szolgálatába álltak. El is ítélték őket. A jelen mindig magában hordozza az ilyen típus iránt nosztalgiai érző személyeket. 1990. április 23-án a *Libération* vásárlója figyelmét megragadja a címloldal főcíme: „Francia neonáciik: a titkos csúsztalálkozó”. A 27. oldalon tudatják, hogy egy feloszlott pártocskta tagjai egy párizsi sörözőben bankettek. Ez valóban egy komolyan vehető összeesküvés lenne? Náci veszedelem fenyegetné Franciaországot, mert két tuccat hitvány arcú idegbeteg (akik közé biztos beépült a rendőrség is) kart lengetve sörét kortyolja?

Az antiszemitizmus mint politikai irányzat szintén megszűnt. Az előítélet tovább él (és nem csupán Le Pen szójtákaikában), de a közvéleményben nem ver gyökeret. A zsidó közösségen belül ezt többen is hangsúlyozzák. „Soha még a francia történelem során a zsidók – egyénileg és közösségek kifejeződésükben – nem rendelkeztek ekkora jóléttel és függetlenséggel” – jegyezte meg Annie Kriegel. (*Le Figaro*, 1990. április 3.) Jean Daniel, az antiszemitizmus ébredéséről szóló hipotézis értékelése közben, ugyanarra a véleményre jut: „Úgy gondolom, ez a kérdés egyáltalán nincs napirenden, és még inkább szemérmetlen dolog ezt előidézni. Ha van Franciaországban olyan kisebbség, aki veszély-

ben érezheti magát, akkor biztos, hogy az nem a zsidó kisebbség.” (*Nouvel Observateur*, 1999. szeptember 9.)

A náciizmus megismerése elkerülhetetlen. Fontos levonni a történelemből a tanulságot, megérteni, milyen körülmények között, miféle gépezet és miféle értelmiségi láncolat által hozhatta létre Hitler az a német nép, aki Bachot és Goethét adta a világnak. Bűneinek emlékezete nem tud elhomályosulni. A zsidók számára – hangsúlyozza Alain Besançon – ez a feladat „az üldözéseket hosszú távú emlékezetbe véső erkölcsi kötelesség; vallási kötelezettség, ami hasonlatos a Jób-féle dicsőítéshez és rajongó kérdésekhez az Úr felé, aki védelmet ígért népének, és aki megbünteti az igazságtalanságot és a bűnt.”²²³

De Hitler halott. Márpedig egy náci nélküli országban, ahol a nemzetiszocializmust egyhangúlag elítélik, ahol a zsidók nem képezik tárgyát semmiféle megkülönböztető kivettségnek, egyesek a náciizmus elleni éberség prédikálásán törik magukat. Ámítás újra hajtóvadászatot rendezni eme ábránd ellen. Az értelmiség terrorizmusa ereszti útjára ezt az áltatást az eszmék világában. Pedig a XX. század drámai történetében a totalitarizmusnak két arca volt. A náciizmus eltűnt 1945-ben, de azt a kommunizmus negyven évvel túlélte Európában. Ha össze is omlott a Szovjetunióban, még tartja magát Kubában, Kínában, Észak-Koreában vagy Vietnámban. És a kommunizmus, amelybe annyi francia értelmiségi keveredett bele, élvezte a még le nem dőlt tabuk előnyét.

*

1997. november 6-án, két héttel Alain Besançon konferenciája után egy nyolcszáz oldalas kötet jelenik meg a könyves-

210

boltokban, a *Kommunizmus fekete könyve*.²²⁴ Ez a többszerzős munka az első átfogó rendszerezése a kommunizmus egész világon elkövetett bűneinek. Országról országra gyűjtik össze a tetteket, a helyeket, az időpontokat, a hóhérok neveit, az áldozatok számát. A pokolra szállás Oroszországban kezdődik, 1917-ben. Látjuk, amint Lenint kinevezik „a társadalom kiirtására felállított törvényszékének” biztosává, amint a bolsevikok elgázosítják az ellenálló parasztságot, amint kiéheztetik a Volga menti területet (5 millió halott), majd Ukrajnát (5–6 millió áldozat). Miközben az orosz nép belevesz a gulág éjszakájába, a kommunizmus szétterjed Európában, Afrikában, Ázsiában. A Nagy Ugrás Maót megelőzve „a történelem legnagyobb éhínsége”. Kambozsában Pol Pot a csúcspontig fejleszti a barbarizmust. A kommunizmus teljes mérlege: 20 millió halott a Szovjetunióban, 65 millió Kínában, 6,5 millió Ázsiában, 1 millió Kelet-Európában, 1,7 millió Afrikában, 150 000 Latin-Amerikában. A *Fekete könyv* szerkesztője, Stéphane Courtois következtetése: „A halottak teljes száma a 100 millió határát súrolja.”

200 000 eladott példánnyal a mű sikerkönyv lett. Viták áradatát váltja ki, több tucat cikk, rádiós és televíziós műsorok születnek. A feldolgozáson fáradozó tizenegy kutató többsége baloldali, a nagy részük egykori kommunista. De már a kötet előkészítésekor nézeteltérések jelentek meg közöttük. A könyv címe kezdetben A kommunizmus bűneinek könyve (*le Livre des crimes communistes*) volt. Kévéssel a megjelenés előtt az egyik társszerző kifogást emelt a cím ellen: túl antikommunista. Stéphane Courtois kifejti az elő-

²²⁴ Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrzej Paczkowski, Karel Bartosek, Jean-Louis Margolin, *A kommunizmus fekete könyve*, Nagyvilág, 2000.

szóban, hogy számára a bűnök vadsága a kommunizmus lényegéhez tartozik. A csapat többi tagjának véleménye szerint ez a tünnet egy eszme eltévelyedéséből következik. Jean-Louis Margolin (aki az ázsiai nemzeteket tanulmányozta) és Nicolas Werth (a Szovjetunióról szóló rész szerzője) felrója Courtois-nak, hogy „a bűn dimenzióját a kommunista rendszer saját dimenziójának” tartja: „Történelmi munkát akarunk készíteni ezzel a könyvvel – panaszkodik Margolin – vagy harcos politikai, sőt fővádlói munkáról van szó, ami támadási elemeket tartalmaz egy ügy szolgálatában, ami a kommunizmus mint bűnös természetű jelenség végítélete?” (*le Monde*, 1997. november 9–10.)

Ennyi megkötés – a tudományos módszertan ürügyén – sokat elárul a korszakról. Elég külön az a megállapítás, hogy a *Fekete könyv* a kommunizmus gyökeres lerombolásának látszik, mikor a társszerzők többsége nem hisz annak bűnös természetében.

A mű értéke rendszerezői eszköz-jellegének köszönhető, noha nem nyújt olyat, amit már ne tudnánk. Mindamellett megrendítő leleplezésként jelenik meg. 1997-ben, nyolc évvel a szovjet rendszer összeomlása után, tizenkilenc évvel a *boat people* menekülése után, húsz évvel a kambodzsai genocídium leleplezése után, huszonegy évvel Mao halála után, huszonhárom évvel a *Gulág-szigetsoport* megjelenése után, a bizonyítást ismét előlőről kell kezdeni. Egyébként Szolzsenyicin már nem divatos, többé nem olvassák. Elmúlt egy nemzedék, akinek minden tudnivaló rendelkezésére áll. De nem múlt el egy másik nemzedék, aki nem akarja megérteni. Tízszer, százszor, ezerszer kell elismételni, hogy egy új ember megalkotása – ami a kommunizmus nagy álma – csak vérvörös önkényuralmi rendszerhez vezet. A mítosz-nak azonban vastag bőre van. „A Fal – sajnálkozik Jean-François Revel – Berlinben ledőlt, de a fejekben nem.

A kommunizmus leírása a maga valóságában továbbra is a szabad véleménynyilvánítás vétsége marad.” (*le Point*, 1997. november 15.)

Stéphane Courtois előszava vitát vált ki. Ebben összehasonlítja a kommunizmust a náciizmussal. Sokak szerint ez az analógia elfogadhatatlan. A baloldal legendáriumában egyenes leszámazás vezet a felvilágosodástól a forradalomig, majd a jakobinizmustól a szocializmusig. A bolsevizmus pedig a szocializmus egyik ágacska. Egy szocialista számára családjába tartozik a kommunizmus is, még ha csak egy rossz útra tért unokaöcsről is van szó.

A történelem tudománya mégis más párhuzamra törekszik. A náciizmus marxistaellenes retorikája ellenére egy jakobinista, egyenlőségre törekvő népi mozgalom. Egy forradalmi rendszer: egyébként is köztudott, hogy származása a felvilágosodás filozófiájához kapcsolódik.²²⁵ Más szóval rokoni szálak kötik össze a náciizmust és a kommunizmust. „Senki – jegyzi meg François Furet – nem értheti meg a két tábor közül az egyiket a másik vizsgálata nélkül, annyi kölcsönös függés van közöttük megjelenésmódban, szenvedélyekben és az átfogó történelmi valóságban.”²²⁶

Pierre Chaunu jellemzi a „kétpetéjű ikrek” jelenségét. Még ha kezdetben eltérő tervekkel is rendelkeztek (az egyiknek a német jólét volt a célja, a másiknak az emberi fajé), a két rendszer egy eszmét követett. Ezen a jogcímen erős népi támogatással rendelkeztek. Ugyanazok az alapvető vonások jellemzik mind a kommunizmust, mind a náciizmust: vezérkultusz, egypártrendszer, az állam és a párt egyesülése, a civil társadalom felbomlasztása eme apparatus által, a rendszer ideológiájához való csatlakozás köny-

²²⁵ Nicole Parfait, *Une certaine idée de l'Allemagne*, Desjonquères, 1999.

²²⁶ François Furet, Ernst Nolte, *Fascisme et Communisme*, Plon, 1998.

szere, a politika háborúként való felfogása, a tömegmozgósítás, az állandó propaganda, a gondolatrendőrség, a megtorló gépezet, az erőszak fokozása, a jog megvetése, a hagyományos vezetői rétegek eltávolítása, a fiatalok toborzása, a régi értékek és mindenféle vallás gyűlölete.

Ezeket a közös vonásokat már többen kifejtették, más-más előadásmódban, mint például Elie Halévy (*Histoire du socialisme européen*, 1973.), George Orwell (1984, 1949.), Hannah Arendt (*les Origines du totalitarisme*, 1951.), Raymond Aron (*Démocratie et Totalitarisme*, 1965.), Jules Monnerot (*Sociologie de la Révolution*, 1969.), Jean-François Revel (*la Tentation totalitaire*, 1976.) és François Furet (*le Passé d'une illusion*, 1995.).

A valósággal szemben mégis mindig ugyanaz a vezérmotívum tér vissza. A kommunizmus, noha itt-ott megbukott, mindenki boldogságára törekszik: az univerzalizmus híve. Az alacsonyabb rendűnek minősített lényeket kiirtó náciizmus viszont a kirekesztésre alapult. A *Fekete könyv* megjelenése után ezzel érvelnek Stéphane Courtois ellen: „A kommunizmus elsősorban az emberiség nagy részének felszabadítási tana akar lenni, míg a náciizmus az emberek többségét sötétségbe taszító rasszista tan” (Jean-Louis Margolin, *le Monde*, 1997. október 31.). „Aki a kommunizmust a náciizmussal azonosnak mondja, az elfelejti, hogy a Szovjetunió – bármilyen viszontagságok, hibák, tragédiák is történtek – soha nem szervezte meg törvényileg egy emberi csoport kirekesztését” (Madeleine Reberieux, *le Journal du Dimanche*, 1997. november 2.); „A náciizmus az emberek gyűlöletéből ered. A kommunizmus az emberek szeretetéből ered” (Roland Leroy, „Bouillon de culture”, 1997. november 7.).

A tényekkel szemben ezek az érvek semmit nem érnek. A bolsevizmus a polgárság eltávolítására törekszik. Márpe-

dig a marxista dialektika a végtelenségig kiterjeszti emó osztályt: hivatalnok, tiszt vagy művész, de még a munkás vagy földműves, mindenki ellenálló polgárnak minősülhet. „Sztálin – írja François Furet – emberek millióit írta ki a polgárság elleni harc nevében, Hitler zsidók millióit a faji tisztaság nevében.”²²⁷ Csalás a kommunizmus univerzizmusáról beszélni: már a kezdetektől fogva, Lenin irányítása, majd Sztálin hosszú rabigája alatt, kizárási tanítás volt. És akkor még nem érintettük a szovjet birodalmon kívül elkövetett bűnöket. Talán Mao vagy Pol Pot nem mészárolta le néhány millió honfitársát az „ember szeretetének nevében”? Raymond Aron 1965-ben „alapvető különbséget” látott a kommunizmus és a náciizmus között.²²⁸ 1983-ban *Mémoires* című művében visszatér erre a megkülönböztetésre: „Az általam többször használt érv, miszerint meg kell különböztetni az osztály és a faj messianizmusát, már szinte alig foglalkoztat. Az előbbi látszólagos univerzalizmusa végső soron szemfényvesztésnek bizonyult.”²²⁹

A halottak száma között nem lehet mérleget vonni: amikor milliókra tehető az áldozatok száma, közönséges dolog azt vizsgálni, ki ölt meg többet. A tény attól még megmarad: mindkét rendszer ugyanolyan bűnös.

Ez mégsem jelenti azt, hogy a kommunizmus és a náciizmus összehasonlításának eredményeképpen teljes hasonlóság állapítható meg. Mindkettőnek megvan a maga jellegzetessége. Alain Besançon felidézi,²³⁰ hogy Raul Hilberg²³¹ szerint a hitleri zsidóüldözéseket öt szakaszra lehetett

²²⁷ François Furet, *Egy illúzió múltja : esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Európa, 2000.

²²⁸ Raymond Aron, *Démocratie et Totalitarisme*, Gallimard, 1965.

²²⁹ Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, 1983.

²³⁰ Alain Besançon, *Le Malheur du siècle*, i. m.

²³¹ Raul Hilberg, *la Destruction des juifs d'Europe*, Fayard, 1988.

bontani: a kisajátításra, az áldozatok egybegyűjtésére, az öldöklés vándorló műveleteire, a deportálásra és a haláltáborokra. Az ellenség megsemmisítésére – folytatja Besançon – a kommunizmus az első négy eszközt vetette be, de mellőzte az ötödiket: az Auschwitzhez hasonló ipari méretű haláltábor nem létezett a Szovjetunióban. A kommunizmus viszont további két eszközhöz is folyamodott: a le tartóztatott személyek bírói elítélésének alaptalan vádpontok alapján (gyakran csak azért, hogy elérjenek egy előre megszabott kvótát), és a mesterséges éhínséghez.

A zsidó népiítés alapvető különbséget jelez a két rendszer között: a kommunizmus nem úgy gyilkolta a zsidókat, mint olyanokat. A közös mártíromság egyediségéről Besançon emelkedett hangú oldalakat ír. De a hóhérok indítékai semmit nem változtatnak az áldozatok sorsán. Azt, aki kommunista koncentrációs táborban hal meg, mert egy „gyógyíthatatlan” társadalmi osztály tagja, vagy azt, aki egy náci táborban, mert „alacsonyabb rendű faj”-ba tartozik, ugyanúgy születése alapján ítéli el. „Lenin és elvtársai – jegyzi meg Stéphane Courtois – egy csapásra könyörtelen ’osztályháború’-ba fogtak, ahol a politikai, ideológiai ellenfelet, de még az ellenszegülő lakosságot is ellenségnek tartották és nevezték, akiket ki kellett végeznük. Itt kapcsolódik össze az ’osztály’ és a ’faj’ genocídiuma: a sztálini rendszer által szándékosan éheztetett ukrán kulákgyerék éhhalála ’egyenértékű’ a náci rendszer által éheztetett varsói gettó zsidógyerekeinek halálával.”²³²

A kommunizmus állítólagos univerzalizmusa egyébként csak még több veszéllyel jár: exportálható az összes kontinensre. Ezzel szemben a náciizmus, a germán rasszizmus

²³² Stéphane Courtois, *A kommunizmus fekete könyve*, i. m.

túlzott formája, csak Németországban vagy a Németország által elfoglalt területeken valósult meg.

Soha nem lehet eléggé elítélni a náciizmust. Annie Kriegel vagy François Furet viszont kifejtette, hogy a háború után a kommunisták hogyan használták fel eszközként a náci borzalom leírását. A halott Hitler bűneinek ostromozása eltereli a figyelmet a még élő Sztálin bűneiről. Az antifaszizmus – amit Furet szerint „a jók és a gonoszok megkülönböztetését lehetővé tevő alapvető kritérium szintjére emeltek”²³³ – ellenzi az igazságot: a náciizmus és a kommunizmus a totalitarizmus Janus-arcának két oldalát alkotja. A két jelenség nem azonos, mindegyik a saját történelméből gyökerezdik, de alapjaiban ugyanazon kategóriába tartozik.

Igaz, hogy a Szovjetunió közreműködött a náci Németország szétzúzásában, és hogy az orosz nép óriási áldozatokat vállalt. Igaz, hogy a kommunisták részt vettek az ellenállásban. De ez csak 1941 után történt. Előtte, 1939-ben a Kommunista Párt szófogadóan jóváhagyta a Párizsban kötött német–szovjet megállapodást. 1940. július 4-én, a három hete legyőzött Franciaországban az *Humanité* a megszállókkal való fraternizálásra buzdítja olvasóit: „Ezekben a szerencsétlen időkben különösen vigasztaló látni azt a számos párizsi munkást, ahogy az utcákon vagy a sarki bisztókban barátságosan beszélgetnek a németekkel. Bravó, elvtársak, csak így tovább!”²³⁴ Ez lenne a kommunisták kérelhetetlen náciizmussellenessége? És ha a II. világháborút valóban a demokrácia és a diktatúra összecsapásaként kellene meghatározni, akkor melyik táborba sorolható a Szovjetunió? Kétségtelen, hogy 1941 után a stratégia és geo-

²³³ François Furet, *Egy illúzió múltja*, i.m.

²³⁴ Thierry Wolton, *Rouge-brun, le mal du siècle*, Lattès, 1999.

politika szükségessé tette a szövetséget Oroszországgal. De ki merné állítani, hogy Sztálin demokrata volt?

Franciaországban minden erőfeszítést megtettek a náci történelem megismertetése érdekében. De a marxista kultúra ötven éve akadályt gördített a kommunizmus megismerése elé. A Kommunista Párt a háború vége óta nyugodtan befészkelhette magát a politikai élet szívébe, legitimizálva a kommunista eszmét. Georges Marchais kijelenthetette, hogy a Szovjetunió mérlege „összességében pozitív” volt. Lehetséges lenne-e, hogy egy egykori kollaboráns kijelentse, hogy a náci Németország mérlege összességében pozitív volt?

Léon Blum valaha az „idegen nacionalista párt”-nak nevezte a Kommunista Pártot. Ő tudta, hogy a PCF Moszkvából kapta utasításait és pénzt. Harminc évvel a hidegháború vége után a szocialisták, akiknek stratégiája a kommunistákkal való szövetségben végződik, méltóak a Minisztertanácsban betöltött helyeikre. 1991-ben a szovjet rendszer összeomlásával a Párt kétségtelenül elveszítette anyavállalatát. De múltjának felülvizsgálata legitimitásának leromlását jelentené és felborítana minden politikai egyensúlyt. Ez az oka Lionel Jospin reakciójának a *Fekete könyv* megjelenésére. 1997. november 12-én a Nemzetgyűlés előtt a szocialista miniszterelnök visszautasítja, hogy a „kommunizmus és a nacionalizmus közé egyenlőségjelet” tegyen: „A Francia Kommunista Párt (PCF) belép a Baloldali Karcolbe (*sic*), a Népfrontba, az Ellenállás küzdelmébe, a baloldal 1945-ös hárompárti kormányába. Maga a párt sosem emelt kezét a szabadságjogokra. Sőt, még ha nem is határozta el elég korán a sztálinizmus jelenségétől, akkor is lemondta a tanulságot történelméből. A kormányomban is képviselteti magát, és én erre büszke vagyok.”

Hogyan vonta le a Kommunista Párt a tanulságot történelméből? Úgy, hogy megváltoztatja nevét. És úgy, hogy önkormányzatai átkeresztelik a Lenin sugárutakat, amik eddig Kolima halottaitól űztek gúnyt külvárosainkban.

*

1991-ben Indokína egykori harcosai leleplezik Georgan Boudarelt. A viet-minh szolgálatába állt egykori kommunista 1953-ban a 113-as tábor politikai tisztje volt a Tonkin megyei elfekvőben, ahol a francia bebörtönzöttek 67%-a vesztett oda. Néhány hónap múlva ejtették a Boudarel elleni keresetet. Azok, akik benyújtották és akik átérték a kommunizmus testi kínjait, a baloldal vádlottjaként találják magukat, miszerint ők a „revizionizmus pártatlan szövetségesei” és a „náciizmus banalizálásának” elősegítői.

De ha korunkban jelen van a banalizálás, akkor az a kommunisták bűneivel kapcsolatos. Ez tör felszínre a *Fekete könyv* megjelenésével. A *le Monde* (1997. november 9–10.) két oldalt szentel a könyv bemutatására és az általa kiváltott reakciók vizsgálatára. Az anyagot felülmúlja egyik címme: „Új vita a kommunizmus bűnös természetéről”. Elképzelhető lenne-e egy „új vita a náciizmus bűnös természetéről”? A *Libération*-ban (1997. november 11.) négy oldalt jelentetnek meg erről a témáról. Az alaplumból eufévizmust olvasnak ki: „A *Fekete könyv* történészeinek munkája jogosan teszi azt a kérdést, hogy vajon a lakosság összes kiirtandó csoportjának hivatalossá tétele nem vési-e be természetesen Lenint, Sztálint és epigonjaikat a század nagy bűnössei közé.” Tekintsük meg a következő feldolgozást: „A *Náciizmus fekete könyve* történészeinek munkája jogossá teszi azt a kérdést, hogy vajon a lakosság összes kiirtandó csoportjának hivatalossá tétele nem vési-e be természetesen Hitlert, Himmlert és epigonjaikat a század nagy bűnössei

közé.” Az ilyen sorokat leíró újság okkal válna mindörökké rosszhírűvé.

1999. október 29-én a Sorbonne nagy előadótermében Eric Hobsbawnt fogadják. Az angol történész legutóbbi könyvét, a *l'Age des extrémé*-t épp akkor fordítják le franciára. A nyolcvanéves Hobsbawm marxista. Noha 1956-ban, a budapesti forradalom miatt elhatárolódik, hite nem rendel meg: kommunista marad. A XX. századot összefoglaló műve elliféli Sztálint, de csak hogy még jobban felmenthesse Lenint. Miközben a bolsevik forradalom csalóka képét fényez, csak néhány sorban említi meg a gulágot. Október 28-án a *Libération* egy, a szerzővel készült interjút jelentet meg: „Nyilvánvaló, hogy fel kell tárnunk azokat a szörnyűségeket, amiket a szovjet Oroszország okozott, de nem szabad elfelejteni, hogy a gulág kényszermunkájára szükség van az iparosítás hatékonysága érdekében. Ha nikkelipart akarunk létrehozni az Északi-sarkon, ezt nem lehetséges megvalósítani a kényszermunka nélkül.” Kényszermunka? Ez mitől különbözik a náci táborok bejárati kapuja felé lógatott *Arbeit macht frei*²³⁵ jelmondatától? De Hobsbawm láthatóan nemigen sajnálja, hogy a Szovjetunióban több millió embert áldoztak fel „a kényszermunkával az iparosításért” feladatáért. Egy figyelmetlen miniszter bizonyára rossz úrlapot töltött ki. A *Télérama* (1999. december 15-én) maga részéről könnyedén kijelenti: „A századunk eltipor-ta marxista eszme árvája, Eric Hobsbawm a magasba emelkedve vigasztalódik, amikor Sztálin bűneit olyan közbűnösséggel mutatja be, mintha egy fáraó túlzott igényeit ábrázolná.” Lehetséges lenne-e Hitler bűneit közömbösséggel bemutatni?

²³⁵ A munka szabaddá tesz.

A *Fekete könyvnek* szentelt hírében (*le Point*, 1999. november 15.) Jean-François Revel egyszerű kérdést tesz fel: „Miért tartják vétségnek a tagadást, ha a náciizmusra vonatkozik, és miért nem, amikor a kommunizmus bűneit hallgatják el?” A kérdésre mai napig nincs válasz.

SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, SZEKUALITÁS

„A jövőjükért nyugtalan fiatalok radikalizálódnak.” A *le Monde* címe (1998. április 29.) mindent megtesz az olvasó riadóztatása érdekében. Milyen radikalizációról van szó? Talán a most felnövő nemzedék szavazta meg az erőszak, a gyűlölet, a dzsungel törvényét? Ilyesmíró szó nincs. A fiatalok – fejti ki a cikk – „zavarba ejtő konzervatívoknak” bizonyulnak. A baloldalnak van oka a félelemre. Az Association Jeune en question számára készített felmérés szerint a 15–29 évesek 58%-a már nem érzi magát biztonságban, 87% gondolja azt, hogy a családnak a társadalom alapsejtjének kell maradnia, csak 4% szerint nincs szükség többé a házasságra. De az olvasó fájdalomán még nincs vége. A fiatalok 59%-a véli úgy, hogy erőlyesen kell harcolni a pornográfia ellen, 61% szerint tiszteletben kell tartani az illetet, és csak 15% szerint kéne a hasist szabadon vásárolható terméké tenni. „Nyugtalanító” eredmény – jegyzi meg a *le Monde*. Ilyenek a fiatalok, nem tisztelnek semmit. Még a laxizmust²³⁶ sem.

Harminc évvel '68 májusa után a történelem kereké megfordult. A gyerekek már nem úgy gondolkodnak, mint szüleik: felmérésről felmérésre bebizonyosodik, hogy hisznek a hatalomban, a családban, a hagyományban. Még akkor is, ha egy szétszakadó társadalomban születtek, még akkor is, ha saját maguk is ezt a törést tükrözik vissza: a felbomlott családokból származók gyakran már nem háza-

²³⁶ Az erkölcsi tilalmakon lazítani kívánó doktrína.

sodnak meg, vagy csak későn. De nézeteikben a család, a házasság vagy az erkölcs hivatkozási pontok.

Az egykori baloldali vagy jobboldali 68-asok ekkor ötven vagy hatvan év körüliek. A maguk húszéves elvei alapján irányítják magukat. De mikor a fiatalság kétségbe vonja eszméiket, ők a konzervatívok, régi reflexeikbe kapaszkodva. Az erkölcsi értékek kérdésében az összes értelmiség, kulturális és médiaapparátus kizárólag május örökségének védelmét szolgálja.

*

Gide köztünk van. „Gyűlölök minden családot”: ez a kiáltás zeng minden nap. Egyáltalán nem a társadalom, hanem az elit kiáltja ezt. Pedig a felszabadulás idején nemzeti konszenzus honolt ennek kapcsán. A baloldal emlékezett arra, hogy a családjogi törvénykönyvet egy szocialista, Alfred Sauvy készítette 1939-ben. De Gaulle „tizenkétmillió szép babát” kívánt. Voluntarista és natalista²³⁷ családi politikát alkottak meg. Közvetlen hatása a *baby boom* volt. A nép körében a gyár keménységével szemben családanyának lenni haladást képviselt. A gyerekevelés büszkeséget jelentett. „Az 1955–65-ös években – számol be Evelyn Sullerot – új szaknyelv jelenik meg, ami nagy sikert arat: a kisgyereknok stimuláltnak és a lehető leghamarabb szocializáltnak kell lennie.”²³⁸ A képzelet világa átalakul: az iskola a nevelést részesíti előnyben, a munka emancipálja a nőt. A hetvenes években megvalósul a könnyű válás, a fogamzásgátló logizálás, a szexuális felszabadulás, a feminizmus, az abortusz. A házasság értékvesztésével elterjed a szabad együtt-

²³⁷ születési arányszámok növekedését elősegítő, születéspárti

²³⁸ Evelyn Sullerot, *le Grand Remue-ménage, la crise de la famille*, Fayard, 1997

ülés. A fogamzásgátló szemléletmód általánossá válik: a születések száma csökken.

A család válsága egész Európára jellemző súlyos tendencia. De van francia vonása is: „Franciaország azon országok közé tartozik, ahol a legkevesebb a házasságok száma Európában” – harsogja a *le Monde*. (1999. december 9.) Íme a nyolcvanas és kilencvenes évek egyenlege: a házasságkötések számának csökkenése, a válások számának növekedése, az élettársi kapcsolatok szokványossá válása, a házasságon kívüli születés általánossá válása, az új összeállítású családok megsokszorozódása, az egyedülélők számának robbanásszerű növekedése. A 2000. évben a hagyományos családok (egy házaspár egy vagy két gyerekkel) az utolsó mohikánoknak tűnnek.

Nem arról van szó, hogy bárkit el kéne ítélni. Mindenki úgy éli magánéletét, ahogy akarja, és úgy irányítja, ahogy teheti a létezés korallzatonyai közt. Az ilyen rendszerben a normák meghatározása az erkölcsi, illetve a vallási hatalom feladata. Az államnak és a társadalomnak csak azt kell át-gondolnia, hogy mi befolyásolja a közösség jövőjét.

De senki nem állíthatja biztosan – a tartós tapasztalat hiánya miatt –, hogy az, amit a média „a francia család új arcának” hív, ne járna következményekkel. Sőt, minden azt igazolja, hogy az ellenkezőjét kell feltételezni. A család valaha a biztonság helye volt. Az a sejt, ahol a gyermek a férfi és a nő kettőssével – azaz szüleiével –, fivéréivel és nővéreivel, nagyszüleiével folytatott kapcsolataiban építi fel önmagát. Napjainkban egymillió olyan család van, amely csak egy szülővel rendelkezik. Kétmillió gyerek nő fel az apja mindennapi jelenléte nélkül. Kétmillió gyerek él új összeállítású családban, és rendelkezik egy apával és egy mostohaapával, egy anyával és egy mostohaanyával (és néha még többel is), félfivérékkel és félnővérekkel, majdnem fivérékkel és majd-

nem nővérekkel, nagyszülőkkel és majdnem nagyszülőkkel. Bárhogy is nézzük, családjaik, az igazi családjaik szétbomlottak. A gyermek kibontakozásához szükség van egy nőre, a *saját* anyjára és egy férfira, a *saját* apjára. A válás vagy az egyik fél korai halála miatt különélő házastársak tapasztalata azt mutatja, hogy a gyermek egyensúlya sokkal törékenyebb és sokkal hosszabb idő biztosítani azt. A természetes kapcsolatok zavarának intézményesítése ugrás az ismeretlenbe.

„A házasság már nem számít a párkapcsolat alapeseményének” – állapítja meg az INED legutóbbi éves jelentése (1999. december). Erről a változásról a kor légköre is tehet. A kor szentesíti a boldogságkeresést és az önmegvalósítást. A választásszabadságot, a változás ízét, az ösztönök kielégítését ösztönzi. A házasságot, a hosszú távú kötelezettséget most már elviselhetetlen kényszernek érzik. A család szubjektív fogalomná válik: az egyén törekvése előbbre való a pár örökkévalóságánál, a pár egyetértése megelőzi a gyermek érdekeit. Az érzelmi élet egymás utáni vagy egymás melletti részekre szakad. „Az egyén legyőzte a családot” – jegyzi meg Evelyne Sullerot.²³⁹ 1996-ban François Mitterrand temetése, amelyen mindkét családja részvett, a családi jelkép széthasadását szentesíti.

Mindeközben a társadalom számára az erős család mindennél nagyobb összetartó erőt jelent. 1997-ben Hélène Gisserot a kormányznak benyújtott jelentésében a „társadalmi erények első iskolájának” nevezi. Szétszakadása a bizonytalanságból fakadó jelenségeket erősíti fel. „A fiatalok bűnözés nagy részben a széthullott vagy konfliktusokkal teli családoknak köszönhető” – jegyzi meg a Gisserot-jelentés. Hangsúlyozza, hogy a kötelek törékenysége a „termé-

²³⁹ Evelyne Sullerot, *Pour le meilleur et sans le pire*, Fayard, 1984.

kenység csökkenését és ezáltal a népesség előregedését” idézi elő. Márpedig a demográfiai fejlődés „a dinamizmus és a gazdasági fellendülés szükséges tényezője”. A család – ösztönözi Hélène Gisserot, társadalmunk biztonsági rendszerének talpköve, amely az eloszlásra épül: a ma gyerekei a holnap alakítói”.

Szintén 1997-ben Etienne Pinte és Christine Boutin parlamenti beszámolót nyújt be, 90 képviselő nevében, amelyben a családot a „válság lengéscsillapítójának” titulálják. Hogy a fiatalok munkanélkülisége – fájdalmas jelenség – nem vezet katasztrófához, annak köszönhető, hogy azok emberi és pénzügyi támogatást kapnak szüleiktől és nagyszüleiktől. „A válsággal, munkanélküliséggel szemben a család lényeges szerepet tölt be: a kis erőd, amit még ostromolnak is, lehetővé teszi a szerveződést, a kivárást és a kitartást” – fejezi be Henri Amouroux egy nagy, a *Figaro Magazine* olvasói körében végzett közvélemény-kutatás (1995. április 8.) összegzéseként. Az idősebb szülők fiatal pároknak nyújtott segítsége nélkül a szükséghelyzetben felmerülő gyerekefelügyelet megoldhatatlan lenne. Még számtalan példát lehetne említeni. Ezek mind egy igazságra világítanak rá: a család a legerősebb társadalmi biztosíték. A bevándorlás területén a család szintén fontos szerepet játszik. Rajta múlik – mutatott rá Christian Jelen –, hogy az integráció végbemegy-e vagy sem.²⁴⁰ A társadalmi törés, amelynek valós voltára 1995-ben ébredt rá az ország, családi töréshez vezet: egy hajlékkal nem rendelkező embernek családi hajléka sincs.

A közérdek azt kívánna, hogy mindent megtegyenek a családjukért, hogy védjék, bátorítsák, értékesebbé tegyék azt.

²⁴⁰ Christian Jelen, *la Famille, secret de l'intégration*, Robert Laffont, 1993.

Még akkor is, ha szerkezete megváltozott: a társadalom nem fogja megszünteti a női munkát, vagy a termékenység irányítását. De pont az ellenkezője történik. A baloldal, a '68. májusi lány számára mindenfajta stabilitás frusztrációt jelent. Mindenfajta állandóság a börtönnel ér fel. Mindenfajta hűség a kasztrálással egyenlő. A család gátló erő. A család az egyén elfojtása. A család haladásellenes erkölcs. A család – az értelmiségi terrorizmus elkoptathatatlan érve – Vichyvel egyenlő.²⁴¹

Ilyen tiltások befolyása alatt működik a politikai osztály. A család kérdésében a jobboldal a legjobb esetben is csak semleges: az őt harminc éve irányító liberalizmust jobban érdeklí az egyén. A baloldal ideológiai előítéleteinek függvényében dönt. A kivételes helyzetben lévő (a felbomlott vagy egy szülővel rendelkező családok) támogatását részben ti előnyben, buzdítja őket, és elgáncsol minden olyan javaslatot, aminek kedvezményezetje a hagyományos család, ami szerintük a múlthoz kötődik és születéspárti. A családi stabilitás szószólói ellen a baloldal képzelt veszélyekkel dobálózik, azzal vádolva őket, hogy azok „vissza akarják zavarni a nőket a családi tűzhelyeikhez”.

1995-ben Juppé első kormányában létrejön a ministère de la Solidarité entre les générations.²⁴² A neve már önmagában kifejezi a jobboldal által fenntartott komplexumot. A Családügyi Minisztériumnak régies hangzása lenne: helyettesítik hát az irányzattá váló szolidaritás szavával.

²⁴¹ Vichy gyógyvizéről híres város Közép-Franciaországban. 1940-

1944 között a Pétain vezette németbarát kormány ebben a városban rendezte be intézményeit. Az összehasonlítás alapja abból adódhat, hogy Pétainék, ahogy jelszavuk, a *Travail, Famille, Patrie*, (Munka, Család, Haza) is mutatja, a családnak fontos szerepet tulajdonítottak.

²⁴² Nemzedékek Közti Szolidaritás Minisztériuma

A miniszteri tárcát Colette Codaccionira bízák, aki 1993-ban Édouard Balladurnak, az akkori miniszterelnöknek benyújtott családról szóló jelentésében így figyelmeztetett: „Franciaország haldoklik, Franciaországban nincs több gyerek”. A frissen kinevezett Codaccioni asszony amúgy is gyanús aggodalmával annyit ér el, hogy célpontba kerül: „Jobban szeretne családugyi miniszter lenni. Miért nem mindjárt munkaügyi vagy honvédelmi!” – gúnyolódik a *Nouvel Observateur*. (1995. július 20.) „A vén Franciaország arca. A hitét buzgón gyakorló katolikus, öt gyermek édesanyja és hivatalos bábaasszony olyan politikai szabad területet száll meg – természetesen a jobboldalnak –, ami az Isten, a család és a nő körül forog – méltatlankodik a *Libération*. (1995. július 25.) 1995 novemberében a kormány átalakul. Öt hónappal beiktatása után Colette Codaccioni a süllyesztőbe kerül. Minisztériumával együtt.

Az elnökválasztási kampányában Jacques Chirac ígéretet tett egy szabadon választható segély bevezetésére, ami lehetővé teszi a nők számára, hogy a gyerekeivel érdeklődjenek megszakítsák szakmai elfoglaltságukat. 1995-ös visszavonulása után ezt az intézkedést bizonytalan időre elnapolják. Öt évvel később még mindig nem tárgyalják.

1998-ban, amikor a Matignonban a baloldal székel, hangoz felzúdulás tör ki a vitrolles-i (Nemzeti Frontos) önkormányzat döntését követően, miszerint születési díjat biztosítanak olyan családok részére, ahol az egyik szülő francia vagy európai uniós állampolgár. A kormánybiztos követeli (és el is éri) a rendelet visszavonását arra hivatkozva, hogy „a nemzetiségi követelményeken alapuló diszkrimináció jogtalansággal szennyezett”. A jobboldal hallgat, nehogy lepenizmussal vádolják. De néhányan nem felejtették el, hogy történt már hasonló intézkedés Párizsban a nyolcvanas évek elején, Jacques Chirac főpolgármestersége idején.

1992-ben a *Dictionnaire de la réforme*-ban Edouard Balladur anyasági bér bevezetését javasolta, azoknak a nőknek, akik kizárólag családjuknak akarják szentelni magukat. Pontosabban: „Ez a bér francia nemzetiségű anyáknak járna, mivel a francia népesség növekedését kell biztosítani.”²⁴³ Hat évvel később ez a szükség már nem hiteles?

„Az alapvető célkitűzés nem születéspárti politika” – jellemezték Martine Aubry 1997-ben. Mindenki maga dönti el, hogy vannak vagy nincsenek leszámazottai, ebbe nem lehetőséges kényszerítő eszközökkel beleszólni: mindenki mindegyikénél teljes szabadsággal rendelkezik. De miért lenne szűgyenletes a franciákat arra ösztönözni, hogy gyermekeiket hozzanak a világra? Igaz, egyeseknél ez a főbb nem nélkülözi a háttérgondolatokat. Amikor leengedik a határokat, a francia születési arányszám fogalma értelmét veszti: az Európát átszelő bevándorlási hullámok elkezdik benépesíteni a Lille és Marseille között fekvő területet. De ez az ideológiai reflex mégis egy tudományos ténybe botlik a bevándorlók születési arányszáma a született franciák szintjéhez próbál igazodni. Míg a nemzedékek megújulásának megállapított küszöbe szerint egy nőre 2,1 szülés jut, napjainkban a születési ráta 1,6. Közben a gyermek utáni vágy nagyobb: a házaspárok ideális helyzetben 2–3 gyermeket szeretnének. Hogy ezt nem váltják valóra, annak anyagi okai vannak, amiket le lehetne győzni, ha mutatkozna erre irányuló akarat. Természetesen a napjaink világát átható malthusianizmus²⁴⁴ olyan jelenségekből származik, amelyekre az államnak nincs közvetlen befolyása (hedonizmus, a jövőtől való félelem, filozófiai kételkedés). De biztos, hogy a hatóságok közvetlen hatással bírnak a születési számmra.

²⁴³ Edouard Balladur, *Dictionnaire de la réforme*, Fayard, 1992.

²⁴⁴ népesedéseméleti irányszat

Ott van a felszabadulás utáni francia modell vagy a még újabb keletű svéd minta, ahol egy idő után 1,99-re nőtt a születési ráta, egy sor tudatos lépésnek köszönhetően. Nem az a kérdés, hogy ilyen vagy olyan életmódot írunk elő. Még egyszer el kell mondani, mindenki maga dönti el, mit akar. Csak annyiról van szó, hogy támogatni kell a gyermekvállalásra hajlandó párokat – és főleg a nagycsaládosokat, miután statisztikai kifejezéssel élve a harmadik születés biztosítja egy társadalom demográfiai növekedését. De már ez is túl sok az ideológusoknak.

1996 januárjában öt szociológus és demográfus – Evelyne Sullerot, Jean-Claude Chesnais, Michel Godet, Jacques Dupâquier és Philippe Rossilon – felhívást tett közzé *SOS-Jeunesse* címmel: „Franciaország és az európai országok nagy részének demográfiai alakulása drámai. Senki nem lép fel a jövő nemzedékei védelmében. Ők nem szólhatnak bele, és így folytatni lehet a fedezet nélküli ténykedéseket, amit egy nap majd ők fognak megfizetni. [...] Nem lesz tartós gazdasági fellendülés demográfiai növekedés nélkül. [...] A beáramló bevándorlónak annál is inkább nehezebb lesz, mivel egyre kevesebb helybéli gyerek lesz az iskolákban. [...] Napjainkban Franciaország családpolitikája már nem részesíti előnyben a házasságot és a stabil családi szerkezetet. Most már rendelkezésünkre áll a kellő távolság, hogy megállapítsuk a termékenység és a házassági állapot közti kapcsolatot: egy 35 éves férjzett nőnek 2,3 gyereke van, egy élettársi viszonyban élőnek 1,5, egy hajadonnak 0,5. [...] Miért ne tudnánk bevezetni Franciaországban a szülői szabadságot, ahogy ennek elősegítése mellett döntött Európa leghaladóbb szellemű és legfeministább országa, Svédország is? A termékenység hanyatlása nem sorsszerű.”

E szöveg csapást mér a korra, fájdalmas igazságokra emlekezteti azt. Vihart robbant ki. Nem meglepő, hogy aláírói

között olyan nevek találhatók, mint Christine Boutine, Pierre Chaunu vagy Philippe de Villiers, akiknek család iránti elkötelezettségük jól ismert. De a listához olyan személyiségek is csatlakoznak, mint Jean-Claude Barreau, Jean-Claude Casanova, Jean-Pierre Chevènement, Michel Crozier, Jean-Marie Domenach, Jean Mattéoli. „Egy hálózatkeverék, ahol a Maastricht-ellenesek klánja kereszteződik a 'kato'²⁴⁵ klánnal, és akinek nacionalista klánja keresztezőletűt családi értékek szagát árasztja” – véli az *Express* (1996. február 1.), majd így folytatja: „Az előre jelzett számok mögül tisztán előtűnik a moralizáló elkötelezettség: az aláírók egy házasságot dicsőítő kuplét írtak [...] A svéd szülői szabadságot dicsőítik. Miért ne? De a svéd törvények végcélja kevésbé natalista, mint inkább feminista. Ott nem azt nézik, hogyan tereljük vissza szép csendben a nőket a munkajuktól a tűzhelyig.” A felhívás két elindítója, Dupâquier és Chesnais közül az egyik a közigazgatási tanács tagja, a másik az Institut national d'études démographiques²⁴⁶ kutatója. Patrick Festy, a közintézmény igazgatója viszont elítéli kiáltványukat: „A szöveg nélkülöz mindenféle tudományosságot: nézzék meg keserűségét, drammatizáló hatását. Az ideológia nevében mindenféle körültekintésről megfeledkeznek. A születési szám csökkenése nem a jelen problémája, talán a holnapé, de nagyságában semmi sem bizonyos.”

Chevènement kifejti a *Libération*nak: „Sajnálom, hogy kevés baloldali nő és férfi fogja fel a demográfiai kockázatot, mint ahogy Alfred Sauvy és a felszabadulás kormányai azt tették. Kétségtelen, hogy ebben a politikailag korrektt értelmiségi terrorizmusnak nagy szerepe van.”

²⁴⁵ katolikusok

²⁴⁶ INED

1979 márciusában a *Libération* a 17. számú párizsi kihágási bíróság elé kerül „közszemérem elleni vétség és megrontás” vádjával, a „Drágám, szeretlek” hirdetések ügyében indított vizsgálat nyomán.

1999. július 8-án a *Nouvel Observateur* összeállítást szentel a „felkapott Párizs örültségeinek”. E minden bódéban kapható neves hetilap – amelynek három tanár közül kettő előfizetője – olvasóinak lehetőségére nyílt az újságban két oldalon szereplő partnercsereklubok kalauzának tanulmányozására: „Egy bár, egy táncparkett, olykor egy étterem, mindenre és mindenkinek nyitott hálószerobák, ahol az emberek szeretkezhetnek ketten, négyen vagy még többben...”

Micsoda maradiság elleni fejlődés történt húsz év alatt! Vége a cenzúrának! Napjainkban egy tizenöt éves semmi nem akadályoz meg abban, hogy megnézzem egy kétórás pornófilmet a moziban. A televízióban élőben (és a család körében) lehet osztozni a szexuális kellemetlenségeiket ismertető párok szorongásában. Az iskolában szóóányagokat osztogatnak, amelyekből a fellációtól a homoszexualitásig megtanulhatják, hogy mit kell tenni és milyen pozitívurában. De mindenekelőtt a „védekezést”: *dura lex, sed latex*. És gondatlanság esetére is van csodaszer: az iskolai nővér esemény utáni tablettákat osztogat.

Nevezetes korban élünk: az iskolához hasonlóan – és már az iskolában is – a szexualitás ingyenes, világi és kötelező.

1993. március 8-án a francia mozielit négy César-díjjal jutalmazza Cyril Collard filmjét, a *Vad éjszakákat*. A film egy AIDS-betegről szól, aki szándékosan megfertőz egy nőt. „Az élet, a szédületes és lángoló szerelem himnusza” – véli Jack Lang. A mű önéletrajzi ihletésű. Szomorúan önéletraj-

zi: március 5-én a Nuit des Césars²⁴⁷ előtt három nappal Cyril Collard AIDS-ben halt meg. Harminchat éves volt.

Ez az új betegség 1981-ben ütötte fel fejét. Az első beszámolóiban „homoszexuálisok rákájának” nevezték. A kifejezés gyorsan eltűnik. Csodálatos lépés: az igazság elrejtése érdekében nem nevezzük meg. Mint minden járványnál a megelőzés azzal kezdődik, hogy meghatározzák a veszélyesített csoportokat, hogy megvédhessék a fertőzéstől. Annál inkább meg kell őket nevezni. Márpedig az első AIDS-vírussal fertőzött egyének homoszexuálisok és kábítószerfüggők; egyébként köztük egynémelyek afrikai származásúak. Az ideológiai légkört figyelembe véve lehetetlen megemlíteni őket anélkül, hogy a felszólalót ne tekintenék diszkrimináció, kirekesztés, rasszizmus bűnébe esett embernek. Főleg lehetetlen megkérdőjelezni az egyéni szabadság dogmáját: a korszak nem gondolja úgy, hogy az emberi környezet megvédése érdekében életmódváltoztatásra kellene kényszeríteni a betegeket. A veszélyeztetett körök így a jelenkor tabuinak áldozataivá válnak az egészségügy területén. De a társadalom is: a járvány fejlődik és áttérjed más csoportokra is. A „kirekesztés” elutasítása drágán megfizeteti magát a fertőzött vér drámájában.

Az AIDS megelőzése már a kezdetektől teljes egészében a gumióvszer dicsőimnuszán alapul. Minden orvos tudja, hogy ez nem 100%-osan megbízható eszköz. De ezt nem kell elmondani: az embernek joga van eldöntenie, hogy hány évesen, mikor és kivel szeretkezik. Henri Lestradet professzor, az Orvostudományi Társaság tagja felvilágosító kampányt indít, mely szerint az óvszer csak súlyosbíthatja a szerencsétlenséget: ezért halált okozó szónoklással vádolják meg őt.

²⁴⁷ Césarak éjszakája, a Césár díjátadó ünnepsége.

A rákos vagy a szív- és érrendszeri betegségek sokkal több francia embert veszélyeztetnek, mint az AIDS. A médiát figyelemmel kísérve mégis úgy tűnik, hogy a vírus mindenkit fenyeget. A kilencvenes évek elején a televíziók, a rádiók és az újságok csak erről beszéltek. Mert eme rossz ellen folytatott küzdelem inkább az ideológia, mint a tudomány hatáskörébe tartozik. A jelképek rendszerében az AIDS-ellenes vörös szalag ugyanazt a szerepet tölti be, mint az antirasszizmus kis sárga keze. De viselünk-e jelvényt a rák vagy az infarktus elleni harcért? A személyesen érintett értelmiségi és kulturális körök hangtölcésérré alakulnak. Számukra a szexuális szabadság, a testtel való önrendelkezés, '68 májusának szent vívmányai a tét. 1994. április 7-én az összes televíziós csatorna reklámszünetek nélkül közveleti a „Mindenkinek az AIDS ellen” hat óra hosszan tartó estjét. Mozi- és szórakoztatóipari csillagok, orvosok, gyógyszerészek, nővérek, betegek jönnek tanúskodni és bemutatni, hogy az óvszer az egyetlen védekezési eszköz a vírus ellen. Pierre abbé megemlíti a hűség nyújtotta védekezést: kifütyülük, ahogy azokat a gyógyszerészeket is, akik nem hajlandóak óvszert eladni a túl fiatal tizenéveseknek vagy azoknak a gimnáziumigazgatókat, akik ellenzik az automaták intézményeikben való felállítását. A felszólítás: „Ne légy ki-rokesztó!”

Néhány nappal később a *Point* beszámolójában (1994. április 16.) Jean-François Revel rámutat, hogy a „kirekesztés elleni küzdelem, ez a lomtár-fogalom, a nem gondolkodás menedéke”.

Az AIDS a fiatalokat sújtó csapás. Mint minden beteg, ők is ápolásra, figyelemre, vigaszra szorulnak. Mint minden betegségnél, ennél is a kutatások gyors fejlődésére van szükség, hogy ellenszert találjanak. Ebben senki nem kétkedik. Ami vitatható, az a mód, ahogy erről a járványról

beszélnek. Minden úgy zajlik, mintha az a sorsnak lenne alávétve, és mintha a személyes felelősségnek, akárkié legyen is az, soha egy pillanatra sem lenne szerepe. Mégis attól a pillanattól kezdve, hogy a betegség ismertté vált (a vérátömlesztettek tragikus esetét kivéve), nyilvánvaló, hogy aki a szexszel játszik, a veszéllyel játszik. Ugyanennyire biztos, hogy a szexualitás megkönnyítését célzó eszközök – az óvszertől az esemény utáni tablettáig – csak fékezik a végzetes kapcsolat okozta károkat.

De ezt 68 nemzedéke nem akarja elfogadni. A szexualitás szabadság dogmájára támaszkodva továbbra is úgy gondolja, hogy az élet „határtalan élvezet”. És a fiataloknak tartott szexuális nevelés egyetlen általa figyelembe vett formája a boldogság netovábbjának tartott fogamzásgátlás megtartása. Ezt illetően mindenfajta fenntartást bűnnek tart, mindenféle ellenállást elítél. „Kampányokat folytatni nehéz, mert a valódi szexuális szabadság üzenetét hordozzák, és egyeseket ez még inkább kicsapongásra ösztönöz” – panaszkodik egy nőgyógyász az *Elle* által készített egyik interjúban. A *Libération* ostromozza a „gyógyszereszek habozását az eseményutáni tabletták szabad kereskedelmi termékké tételét illetően”.

Egyesek merészelik felidézni, hogy az erkölcsi korlátok, a kulturális szokások és a vallási megközelítések lerombolásán nem vezet fejlődéshez a szexualitás terén. Hogy a régi köztötségek nem voltak önkényesek. Hogy megfeleleltek mind az egyéni, mind a társadalmi szükségleteknek. Hogy az ember lelke és teste egységet alkot. Hogy az ember a felelősség gyakorlásával teljeseedik ki. Hogy a szerelem ösztönös függ a tiszteltetlennel. Hogy a civilizáció jele érzést vinni egy testi aktusba. Hogy a hűség erény. Hogy szükség van a család újbóli felépítésére.

Ezeket a kisebbségben lévő, alig hallgatott és alig figyelt hangokat mégis zavarónak tartják. Az értelmiségi terrorizmus új tervet dolgoz ki ellenük: az erkölcsi rend visszatérésének veszélyét. Ez a Mac-Mahonra²⁴⁸ való hamis történelmi célzás most is kísérteties veszedelmet takar. Amikor a szex mindenhol jelen van – iskolában, televízióban, moziban, magazinokban, regényekben, színházban, reklámban –, a „ketten, négyen, még többen, még többen...” szeretkezésről álmodók jogainak korlátozására kész puritánok és jótékonykodó hölgyek zászlóaljait keressélik. Ez a képzelgés – az erkölcsökre alkalmazott antifaszizmus – ugyanúgy működik, mint a többi: megfélemlítésre, megbénításra, rossz hírré keverésre alkalmas fegyver. A csúsztatás itt is szigorúan jelen van. Az „erkölcsi rend” hívei felelősek minden rosszért: kirekesztésért, diszkriminációért, rasszizmusért.

1994-ben több ezer szülői levél után a Conseil supérieur de l'audiovisuel követeli a „Love in fun” című műsor (Fun Radio) élő sugárzásának beszüntetését a „gyermekek és tinizenészek védelme” (az 1986. szeptember 30-án a televíziózásról alkotott törvény) nevében. Ebben két műsorvezető, Doc és Difooll beszélget a fiatal hallgatókkal minden este. A témák egymást követik: munkanélküliség, iskolai kudarcok, rasszizmus. És a szex. Itt mindent el lehet mondani. Az adást sokan hallgatják. Itt megértik az olyan problémákat, hogy milyen, ha valakinek túl nagy a pénisze, milyen, ha túl kicsi, vagy hogy milyen az, amikor a kutyával való párház nem elégíti ki.

A Fun Radio tiltakozás gyanánt közlést tesz a CSA közleményét. Zendülés tör ki. Mindenkit mozgósítanak a cenzúra ellen. Docot és Difoollt minden televízióba meghívják. Tá-

²⁴⁸ Patrice de Mac-Mahon marsall, a III. Köztársaság köztársasági elnöke 1873–1879 között, az „erkölcsi rend” politikájának vezére.

mogató petíciókat készítenek és bejelentik, hogy 400 000 aláírást gyűjtöttek össze. Ellenőrizhetetlen és ellenőrizetlen számok. „Nem szabad hagyni, hogy az erkölcsi rend hívei megfélemlítsenek” – hirdeti Jack Lang. A szolidaritás jegyében Alain Carignon, a hírközlési miniszter megadja magát a Fun Radio ostromának: „Senki nem határozhat durván és egyoldalúan, hogy mi jó vagy rossz.” Ilyen láрма és ilyen nagy erejű szövetségekkel szemben a Conseil supérieur de l'audiovisuel visszavonja követeléseit.

Az erkölcsi rend ellenségei csak egy pontosításról felelkeznek meg: mi lenne az ellentéte: az erkölcsi rendetlenség vagy az erkölcstelen rend?

Nem kell több szabályzat, nem kell több előírás, nem kell több tilalom. Csak a beteljesülés a fontos. Így szól az uralkodó filozófia. A legmeredekebb következménye a homoszexualitást érinti. Tizenöt év alatt a francia (és a nyugati) társadalom mélyreható változáson ment át: túrheteretlen az a kijelentés, hogy a homoszexualitás és a heteroszexualitás nem egyenértékű. '68 örökösei számára a különböző nemi életek egyenrangúak, miután az egyén kielégítésére törek-szenek. Az ilyen relativizmus hatása csak kultúrtörténeti viszonylatban érthető meg. A minden antropológiai jegyet leromboló kort öngyilkos mámor kerítette hatalmába. Hiszen nyilvánvaló, hogy a társadalom csak az emberi lények folytonossága, a nemzedékek láncolata által létezik. Márpedig tény, hogy a homoszexualitás képtelen életet adni. Az értelmiségi, kulturális és médiában zajló társalgás számára ez csak részletkérdés. Ezen nincs mit csodálni: a múltékonyság világában az állandóságnak egy mértékegysége lehet, az egyéné. Nem érdekes, hogy egy azonos nem mellett való döntés csak egy dolog nemzője lehet, a gyönyör: a lényeg, hogy jól érezze magát a saját bőrében.

Jól a saját bőrében? A homoszexualitás mindig létezett, mindig is létezni fog. A homoszexuálisok ugyanolyan polgárok, mint a többiek, ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel. A művészet és alkotók gyakran testestítenek meg olyan érzékenységet, amelynek értékeiből az egész társadalom részesül. Annyi bizonyos, hogy a homoszexualitás olyan különlegesség, amely más módon viszonyul a férfiak-nők kapcsolatához: az emberi faj örökökévalósága nem számít semmit. Ezt a különbözőést tehát nem lehet mintaként feltüntetni, kivéve, ha a társadalom alapelveiből eltávolítjuk a jövő dimenzióját.

Amennyire vannak boldog homoszexuálisok, ugyanúgy vannak olyanok, akik hajlamukat kínként élik át. A pszichológusok tudják, hogy amikor ez a hajlam jelentkezik, még ellen lehet állni. Azért ezt a nézőpontot figyelembe kéne venni. Szokványossá tenni a homoszexualitást annyit tesz, mint egyeseket egész életre szóló szenvedésre ítélni. És a család szétszakadása csak megsokszorozza az áldozatok számát: az anya vagy az apa alakjának elhomályosulása erősíti a nemi szerepvárat. A korunkat uraló büntudatosítás tünetegyüttese kiforgatja a magyarázatot: ha a homoszexuálisok a minap még boldogtalanok lettek volna, ez azért volt, mert akadályozták kiteljesedésüket, mint olyant. De a Gay Pride magamutogatásáról valóban a derűs nyugalom és a harmónia sugározna? Több ezer olyan homoszexuális van, aki visszatartónak tartja ezt a szeméremserítő parádét – mint minden homokos harcok aktivizmust. Diszkrecióban éli sajátosságát, nem hiszi, hogy egy olyan „közösség” tagja, amelyet különleges törvényi rendelkezésekkel kellene megőrizni. De ő – a meghatározásból adódóan, soha nem nyilvánul meg a televízióban.

1999. január 31-én 100 000 fő vonul fel Párizs utcáin Christine Boutin felhívására a PACS²⁴⁹ ellen. Családias, fiatal és jókedvű tömeg. És naiv: meggyőzték őket, hogy a jó érzések képesek megállítani a gépezetet. „Egy penészes Franciaország” – mondja Philippe Sollers, két nappal a tüntetés előtt. A hírek beszámolóinak hangvétele megoszlik a szarkazmus, az ironia, a megvetés és a csúsztatás között. A gyülekezés jelszavai nem tartalmaztak semmilyen célzást a homoszexualitásra, de homoszexuálisok elleni támadást még úgyse – a másnapi napilapok így tanúskodnak rólok: „egyesek beszéde szigorúan tartja magát a család védelméhez, kerülve a homofób kirohanásokat” – írja a *Libération* (1999. február 1.) Három nappal később elkendőzzik a való-ságot. És utána a médiában elfogadottá válik, hogy 1999. január 31-én 100 000 francia vonult gyűlölködő jelszavakat („Máglyára a buzikkal”) kiabálva a homoszexuálisok ellen. Ez hazugság, de jól megfontolt hazugság.

„Ez az erkölcsi rendű Franciaország fenyeget minket” – figyelmeztet az *Événement* (1999. február 4.): „Százszegen tüntetnek, hogy kifejezzék a buzik, az abnormálisok, az atipikusok és más nem alkalmazkodók iránti gyűlöletüket. [...] Mi ennek a keresztes hadjáratnak a tétje? Egészen egyszerűen magánéletünk ellenőrzése, egy nagyon régi erkölcsi rend bevezetése, ami meghatározná lelkiismeretünket és álmainkat, a jó és a rossz ízlést, a nők életét és testét.” Teljes eltérés a tárgytól: Boutin asszony hálózataival kapcsolatban (mellelleg amilyen belül az „abnormálisok”, jelen esetben hátrányos helyzetű, többek között mongoloid gyerekek gondozása magasabb színvonalú, mint a máshol tapasztalható ellátás) azt szeretnék elérni, hogy azok ne ren-

²⁴⁹ Pacte civil de solidarité, a hetero- és homoszexuális párok életközösségének neve.

dolkezzenek egyetlen olyan eszközzel, amivel akárki előírhatna bármilyen viselkedést akárkinek. De a kitalált fenyegetés elleni felhívásnak egy szerepe van: még jobban elősegíteni, hogy a társadalmi jelképek átalakuljanak az uralkodói réteg irányítása alatt.

A következő lépés a homoszexuálisok örökbefogadási jogának törvénybe iktatása lesz. A vélemény-hadjárat már elkezdődött. 1999. október 7-én az *Express* címlapján egy fiatal nő pár látható a saját (!) kisbabájukkal: „Ha manapság lehet három apánk – egy biológiai apa, egy származási apa (név és egyenesági leszármazás) és egy nevelőapa (az anyja férje), akkor az egyik közülük miért ne lehetne homoszexuális?” Tényleg, miért is ne, ha már minden ugyanannyit ér.

A szélsőségek aktivizmusa nem ismer határokat. Legutóbbi követelésük: „a homofób gyűlöletre való felbujtás vétségének” megalkotása. 1999. december 3-án a *Libération* közöl egy „Kiáltványt a homofób elleni politikáról”: „Ott, ahol az állam jelképes erejét nem kímélve arra törekszik, hogy a megbocsáthatatlanság határát húzza azok köré, akik idegen- és zsidóellenes gyűlöletbeszédet tartanak, annak igazságszolgáltatása, úgy tűnik, azoknak ad igazat, akik máglyára kívánják a homoszexuálisokat.”

A szócstatát már megnyerték, hiszen a homofobia kifejezése megkerülhetetlenné vált: ez a cseles szó (szándékosan) összekeveri a homoszexualitás társadalmi és jelképes meg erősítésének visszautasítását és a homoszexuálisok személyével szembeni ellenségeséget. A homofób ember napjaink fasisztája. 1999. június 26-án a *Libération* különszámot szentel az aznap tartandó Gay Pride-ről, benne ezt az ideológiai párhuzamot teszi: „A homofobia a rasszizmus újabb formáit rendszeresen szülő ocsmány állat ivadéká, az éber-még elengedhetetlen kötelességét követeli.” A tüntetés sorai-

ban egy transzparens ezt a mondatot viseli: „Homofóbia, gyűlölet, rasszizmus, antiszemitizmus, ugyanaz a harc.”

Azzal, hogy rasszizmussal vagy antiszemitizmussal vádolják azokat, akik bírálják a homoszexuális térhódítást, szólásjoguktól fosztják meg őket. De az aljassághoz a csúsztatás szakértői furcsa ellentmondásokat is hozzáfűznek. Hiszen Joseph Sitruk az Európa 1-en Karl Zérónak adott riportjában nem vesződik körülírásokkal: „Mit szól a zsidó vallás a homoszexuálisokhoz? – Azt gondolja, hogy ez egy erkölcsi gyarlóság. Én azt gondolom, hogy nem kell őket elutasítani, hanem segíteni kell őket, ha már egyszer maguk is beleegyeztek, hogy betegnek diagnosztizálják őket.” (*Paris Match*, 1999. május 27.) Holnap már a franciaországi főrabbi is a törvény hatálya alá fog esni?

*

„Ott volt Franciaország tizennégy évszázada, amikor a kereszténység tilalmakkal irányított zárt területé tette a szexualitást” – vádaskodik a *Point*. (1996. március 30.) E (tíz) éve eszme segítségével fény derül egy másik, körülbelül tíz évtől a kommunizmus bukásáig II. János Pált pozitívalaként értékelték. Ez a Solidarnosc-barát²⁵⁰ lengyel volt az az ember, aki harcolt a totalitarizmus ellen. A kilencvenes évek folyamán a média elfordul tőle. Az AIDS elleni védekezést illetően a katolikus egyház – más vallásokhoz hasonlóan – a hűséget, a testi szerelem végcélját és a család iránti elkötelezettség hatalmát emeli ki. Ahogy más vallások, a katolicizmus is elítéli a terhességmegszakítást, az élet elvének oszthatatlansága nevében. Ahogy más vallások, ő is zavarnak tartja a homoszexualitást, miközben

²⁵⁰ lengyel szakszervezeti mozgalom

„tiszteletet, együttérzést és figyelmességet” követel a homoszexuálisok felé.

A szexuális szabadság feddhetetlenjei szemében elviselhetetlen ez a beszéd. Így aztán a katolicizmus számlájára írják a társadalom összes, filozófiájukkal szembeni ellenállását.

Az események közben az ország elvilágiasodása töretlenül nő. A franciák 81%-a mondja magát katolikusknak 1986-ban. 1994-ben már csak 67%. A gyakorló hívők száma a lakosság 5%-a körül ingadozik. A keresztény emlékezet elhalványul. Akiken nem uralkodik el a vallási közömbösség, azok a megsokasodott szektákon belül elégtik ki igényüket a termesztfőfőtti keresésére. A protestantizmus rossz színben, a judaizmus megújulóban van, az iszlám erősödik, a katolicizmus pedig gyengül és a kisebbségi felekezetek szintje felétart. De mivel Franciaország katolikus hagyományú ország, ez a kisebbség búnbakként szolgál.

Nem csak a pápa vált a média gúnyának tárgyává, az egyház elleni támadások is megsokszorozódnak, olyan kifejezéseket használnak, amelyeket semmilyen más vallás ellen nem engednének meg maguknak. Ezek a támadások sosem a tartalomra irányulnak. Nincs semmilyen teológiai kérdés ezekben a jelszavakban vagy karikatúrákban. Egyetlen téma érdekli az új antiklerikálisokat: a katolicizmus szexuális és családi erkölce.

1992-ben jelenik meg a *Katolikus Egyház Katekizmusának* új kiadása. Ez egy hétszáz oldalas könyv. Hét bekezdés érinti a szexualitást. A médiát csak ezek foglalkoztatják. 1995-ben II. János Pál kiadja *Evangelium vitae* című enciklikáját, amelyben kifejti az egyház érveit az abortusz tiltása mellett, és kinyilvánítja, hogy az erkölcsi törvény lehet magasabb rendű a polgári törvénynél. A baloldal háborog: azonnal vádolják a pápát, hogy a Köztársaság alapjait fenyegeti.

1995. november 16-án a France 2 a „Croisés de l'ordre moral” (Az erkölcsi rend keresztieslovagjai) című műsort sugározza. II. János Pált egy reakciós fanatizmus ihletőjének állítják be, aki a szólásszabadság megfojtására kész, titkos csapatokat irányít. 1997-ben az Ifjúsági Világtalákozó alkalmából Párizsban időző II. János Pál Jérôme Lejeune professzor családjának társaságában elmereng abortuszellenes genetikus barátjának sírjánál. Ezt a magánjellegű tiszteletadást merényletnek bélyegzik. „Provokáció” – méltatlankodik a családtervező. „A Vatikán megvetése a nők és a fiatalok felé” – szitkozódik Gisèle Halimi. „Egy ilyen lépés csak nyugalanságot szíthat, és annak veszélyét, hogy országunkban az intolerancia jegyében harcolók eltökéltségét erősíti” – tiltakozik a Szocialista Párt. Intolerancia? De akkor, amikor az abortusz elutasítását véleményvétségnek ítölik, kik az intoleránsak?

A jelenség 1996-ban, Clovis évében érte el tetőpontját. Clovis keresztiségének 1500. évfordulójának ünneplése annak emlékeztetére, hogy Franciaország nagyon régi gyökereket rendelkezik, és hogy a kereszténység egy forrás, ami öntözte történelmét. De ez a megemlékezés a laikus vita megújulását váltja ki. Egy teljesen mesterséges vitát: a francia katolicizmusnak nincs semmilyen szándéka kétségbe vonni a laicitást. 1996 januárjában Jacques Chirac Vatikánban tett államfői látogatása botránykeltéssel kezdődik. „A közvélemény szerint Franciaország éppen most adja fel köztársasági hagyományának egyik legnagyobb elvét, a laicitást” – vádaskodik Odon Valet a *le Monde* fórumán. (1996. május 11.) A véleményhadjárat ürügye II. János Pál őszre tervezett látogatása. Valójában másról van szó, az igazi okra a pápai látogatás elleni mozgósítás idején derül fény: az érvék még mindig a szexuális szabadság ideológiájával szembeni katolikus ellenállás körül forognak. A reimsi katedrális

előtt minden hónap 22-én (a pápának szeptember 22-én kell misét celebrálnia Reimsben) transzparenseket bontanak: „Abortáljuk a pápa látogatását”. Szeptember 15-én, a televízió által közvetített vasárnap reggeli misét egy feliratos táblát lobogtató csapat zavarja meg: „A pápa tiltja, az óvszer az életet jelenti!” Szeptember 18-án a *Charlie Hebdo* egy II. János Pált sértegető megjegyzésekkel zsúfolt különírt számot ad ki, ezeknek háromnegyede szexuális jellegű.

Szeptember 19-én a pápa háromnapos tartózkodásra Párizsba érkezik. Sainte-Anne-d'Auray, Tours, Reims: 500 000 fő éljenez. Párizsban a pápaellenes szervezkedés jelentős médiaösszeköttetéssel gyülekezésre szólít szeptember 22-re: 5000 tüntető gyűlik össze. Beleértve az antirasszista szervezeteket, akiknek indokait hiába kutatnánk. A baloldali nonkonformista Delfeil de Ton szólal fel: „Ami az abortuszt illeti, amit minden vallás elítél és nem csak a pápáé, miért a laikusoknak nincs joga nyugodt lelkiismerettel önmaguktól megkérdézni annak jogosságát, anélkül, hogy egyúttal összeütközésben találják magukat az antirasszista mozgalmakkal?” (*Nouvel Observateur*, 1996. október 10.)

Egy évvel később, 1997-ben az Ifjúsági Világtalálkozó Párizsban zajlik. Az új antiklerikálisok újabb támadással próbálkoznak, sikertelenül. Már a média sem kapcsolódik be. Inkább hallgatnak. Augusztus 15-én a *le Monde* „a francia püspökség nehézsége a katolikusok mozgósítására”-ról cikkez. Am augusztus 21-én roppant nagy meglepetés éri őket: a Champs-de-Marson 500 000 fiatal érkezik a világ minden tájékáról II. János Pál fogadására. 24-én a longchamp-i zárómisén 1 250 000-en vesznek részt, ebből 500 000 francia.

A szerkesztőségekben csodálkoznak. Miért mennek el a fiatalok egy olyan öreget hallgatni, aki egy más kor nyelvén beszél? De a szerkesztőségekben nem értik meg, hogy a pá-

pa nem a múlt nyelvén szól: ő egy örök nyelven beszél. Arról beszél, ami felemeli az embert. Arról beszél, ami a lelket táplálja.

II. János Pál felé egy szép tiszteletadás jelenik meg a *Point*-ben (1996. szeptember 21.): „Van egy hely ezen a világon, ahol továbbra is mondható, hogy az emberi sors nem fordulhat zsákutcába a rossz, a bűn, a kiátkozás kérdésében, és ott van egy pápa, hogy emlékeztessen arra, hogy az emberi faj soha nem fog teljesen lemondani sötét és gyalázos részéről. Talán nehéz ezt megérteni – de ettől még nem lett kevésbé jó hír, mert ez a civilizáció biztosítéka és a barbárság elleni bástya. Köszönet a pápának, hogy létezik.”

Ezek a sorok Bernard-Henri Lévytől származnak.

Harminc évvel '68 májusa után a történelem kerekai nagyot és jó irányba fordultak. A hatalmon lévő nemzedék ideje lejárt. Hátravan még az élet értelmének újra felfedezése. Az erkölcs újra építése. A család újjáépítése. Minden lehetséges, ha a fiatalság akarja.

A NEMZET DON QUIJOTÉI

1989. november 9., 19 óra. Berlinben a kelet-német hatóságok bejelentik, hogy a kivándorlásra készülők ezentúl használhatják „az NDK és NSZK közti összes határátkelőhelyet, az azelőtt szükséges előfeltételek benyújtása nélkül”. A hihetetlen hír bejárja a várost. Este fél tízkor egy fiatal házaspár próbál szerencsét: a határőrök átengedik őket. Hajnalgig emberáradat özönlük át a fal résén. A Fal leomlott.

Ezt megelőzően, Lengyelországban június 18-án megrendezték az első szabad választásokat 1945-óta, amelyen a nép a Solidarnosc jelöltjeit választotta meg; augusztus 24-én egy nem kommunista lett a miniszterelnök. Szeptember 10-én Magyarország megnyitotta határait, hogy a kelet-németországi menekültek nyugatra mehessenek. November 10-én Zsukovot, Bulgária öreg sztálini vezérét elűzik palotájából. November 17-én Csehszlovákiában elkezdődik a bárszonyforradalom; november 29-én Václav Havel, aki előző nap még az ellenzékiek vezére volt, lesz az államfő. December 16-án Romániát is megcsapja a szabadság szele; december 26-án egy azonnali pert követően a Ceaușescu házaspárt kivégzik.

A Varsói Szerződés felbomlik. A birodalom szíve pedig találatot kap: Moszkvában 1985 óta Mihail Gorbacsov reformokat vezetett be – glasznoszt, peresztrojka –, amelyeknek egyetlen eredménye, hogy belülről bomlasztotta a szovjet rendszert. 1990-ben riválisát, Borisz Jelcint választották meg az Orosz Államszövetség elnökévé. 1991 augusztusában a régi kommunista őrség puccsal próbálja vissza-

ÜTŐSZÓ (2004)

AMI ŐKET EGYBEN TARTJA

„Soha ne gyűljön meg a baja Franciaországgal.”
Ernest Renan

2002. április 21., 20 óra. Nemcsak a választások végződnék kudarcral, hanem az illúziók is, amik azt szeretnék, ha a tek nem vonnának maguk után következményeket. A saját magával eltelt, közvéleménytől elvágott értelmiségi és politikai elit nem látta előre a földrengés jöttét. Az elnöki választások első fordulója megcáfol minden előrejelzést. A távolmaradás csúcst dönt: a szavazásra jogosultak 28,4%-a nem vesz részt a szavazáson. Jacques Chirac első helyen végez, de egy leköszönő elnökhöz képest szerény eredmény: a szavazatok 19,8%-ával. Második helyen, a voksok 16,8%-ával egy meglepetés-jelölt áll: Jean-Marie Le Pen. Lionel Jospin, az éppen hivatalban lévő miniszterelnök és a Szocialista Párt képviselője csak 16,1%-ot ér el: az 1995-ös elnökségi választásokhoz képest közel 4,5 millió szavazatot veszít. A szocialista választók távol maradtak vagy átszavaztak a zöldek jelöltjére, Noël Mamère-re (a szavazatok 5,2%-a) vagy a szélsőbaloldali jelöltekre. Utóbbiak közül három jelölt, a trockista Arlette Laguiller, Olivier Besancenot és Daniel Gluckstein több mint 10%-ot gyűjt össze. A többi „nagy” jelölt közül – François Bayrou (6,8%), Jean-Pierre Chénément (5,3%), Jean Saint-Josse (4,2%) vagy Alain Madelin (3,9%) – egyik sem örvendezhet. Ami Robert Hue-t illeti (3,3%), történelmének legmélyebb szintjére vezette a Kommunista Pártot.

Harminc év óta (pontosabban 1969 óta) először zajlik az Elysée-ért folytatott végső küzdelem a baloldal versenyzője nélkül. Az egyszerű választási számtan megmutatja, és a Nemzeti Front húsz év óta tartó száműzetése is alátámasztja, hogy Jean-Marie Le Pennek semmi esélye nincs megelőzni Jacques Chiracot. Az eredmény tehát előre látható: az állam feje hivatalban marad.

Mindamellet a két forduló közti kampány csodálatos mesterkedésekre ad lehetőséget. A győzelmeben igen biztos jobboldal szélsőjobboldali veszélyt kiált, hogy felduzzassza jelöltje szavazatainak számát. A Lionel Jospin közlélettől való visszavonulásával riadótatott baloldal a leköszönő elnökre való szavazására szólít fel; hogy rávegye táborát a tegnap még ellenfél támogatására, a republikánus front érdekében hűrjait pendíti meg. Az „antifasiszta” mozgósításban gyakorlatl szélsőbal diktálja az iramot, amit Philippe Muray később a „tizenöt ellen-Le Pen”-nek fog nevezni.

Jean-Marie Le Pen az, aki. De akár akarják, akár nem, pártja törvényesen létrejött alakulat, ami elfogadja az Alkotmányt, és képviselői vannak a regionális és megyei tanácsokban. És mégis. Már április 21-e este az utca megindul, kétségbe vonva a jelölt legitimitását, akit váratlansága ellenére a korlátlan hatalommal rendelkező nép nem támogatott kevésbé a második fordulóban sem. Nemcsak Le Pen tartják levadászandó embernek, de választóikat is megbánásra szólítják fel. A célba vett ellenség, a gyanúsítottak törvénye elrendeltetett.

A kiskorú vagy távolmaradó középiskolások és egyetemisták többsége nem vesz részt a szavazáson: ők indulnak az első rohamra: 100 000 tüntető április 22-én, 90 000 másnap, április 25-én 300 000. 23-án Jacques Chirac közli, hogy nem hajlandó a hagyományos televíziós vitát Jean-Marie Le Pennel lefolytatni: „Az intoleranciával és a gyűlölettel

szemben nem lehet megalkudni, nem lehet kiegyezni, nem lehet vitakozni." Napról napra dühödtebb hangnemet használnak a Nemzeti Front elnökével szemben. Május 1-jén a baloldal teljes létszámában vonul fel a fővárosban és vidéken: Párizsban 400 000-en vonulnak fel a rendőrség szerint, a szervezők szerint egymillióan, közel 900 000-en egész Franciaországban. A már húsz éve bejáratott jelszavak készen állnak: „N, mint náci, F, mint fasiszta, le a Nemzeti Fronttal”, „Fasiszta Le Pen! A nép a bőrödet akarja”, „No pasaran!”, „Mindannyian bevándorlók gyermekei vagyunk!”. A fanatizmust és a kirekesztést elítélő menetek élén a táblákon ezeket a feliratokat olvashatjuk: „Csak egy szeme van, vájjuk ki a másikat”, „Vasárnap leöljük a disznót”, „A dög Le Pen”. Elisabeth Lévy beszámolója: „Ezek az igen szimpatikus fiatalok, akik hirtelen annyira szívükön viselik, hogy megmentsék a becstelét annak a Franciaországgnak, amelyről már régóta lemondtak, nem tudják, hogy az ellenfél állatiassá tétele éppen a fasiszmusok védjegye.” (*Le Figaro*, 2002. április 24.)

Az iskolai intézményeken belül az oktatók sem vonakodnak: „Én nagyon tisztuletem a politikai mérsékletet – nyilatkozta egy filozófiatanár a *le Monde*-nak –, de attól a pillanattól kezdve, hogy a Köztársaság veszélyben van, kötelelősemnek érzem ezt a mérsékleti kötelelősséget félretenni. Én ebben látom a helyes állampolgári magatartás megnyilvánulását.” A televízióban és a rádióban egymást követik az olyan műsorok, amelyek az ország védelem alá helyezéséről szólnak. A sajtó teljes összhangban van: „Nemet Le Penre!” (*Le Nouvel Observateur*), „A sérült Franciaország” (*Paris Match*), „A lidérces Le Pen” (*L'Express*), „Hogyan végezzünk Le Pennel” (*Le Point*). Egy híres könyvhálózat üzleteiben az eladók külön polcot biztosítanak a szélsőjobbaldalról, rasszizmusról, fasiszmusról, nácizmusról szóló könyvek számára.

Április 25-én az egyik párizsi metrószereplvény vezetője a Bastille állomásra érkeve ezt a bejelentést teszi (a *Libération* híreszteli ezt a bravúros áriát): „Mondanivalóm van az önök számára. Nagyszüleimet a náci üldözték. Számomra fontos, hogy ezen az állomáson áthaladva önökhez szóljak. Most választások zajlanak. Menjenek el szavazni május 5-én. Mentsek meg a demokráciát!” Május 1-jén Le Pen-ellenes hirdetést surgáronak a Gaumont mozihálózat háromszáz termében. Május 2-án a Terre Adélie-i Dumont-d'Urville bázis tudosai fülig bebugyoláltan dacolnak az déli-sarki téllal, miközben a következő transzparenst lengetik: „Igen a sarkra, nem a szélsőségekre!”

Az összes politikai csoport – kivéve Arlette Laguiller-t – a Chiracra való szavazásra szólított fel. A baloldali állampolgárok hangulatát mindenestre zavarja a tegnapi még „csúcszaduzó”-nak keresztelt jelöltért való kezeskedés. Az aggodalmaskodók gondolataiban felöltik, hogy talán kesztyűben és ruhaszárító csipesszel befogott orral lenne célszerű az urnák elé járulniuk. „Az utóbbi napok nehezek voltak – meséli egy bizonyos Michel, május 3-án a *Libération* riportterének. De jobban vagyok, mióta elhatároztam, hogy a takarítónóm kesztyűjében megyek szavazni. Ó marokkói, és nincs szavazati joga, de nagyon boldognak tűnt, hogy kölcsönadhajta kesztyűjét.” Jean Peyrelevade, a Lyoni Hitelintézet elnöke kategorikusan kijelenti: „A helyzet annyira rendkívüli, hogy úgy ítélem, egy vállalati vezetőnek is ki kell lépnie semlegességéből, és számomra nem probléma kijelenteni, hogy Jacques Chiracra fogok szavazni a második fordulón.” Berranger bíboros, Saint-Denis püspöke kinyilvánítja, hogy nem lehet egyszerre valaki „éles látású katolikus és Jean-Marie Le Penre szavazója”.

Mégha Le Pen csak 240 000 szavazattal előzte is meg Lionel Jospint, a második fordulás szereplésének várható

eredményét sosem vizsgálták: 1998-ban, a Nemzeti Fronton és a Bruno Mégret-féle Mouvement national républicain-en²⁷⁵ belül bekövetkezett válság után a szakértők egységesen úgy tartották, hogy ennek az irányzatnak politikai értelemben vége van. Ezzel meglepedtek azokról a franciákról, akik rászavaztak. A *le Monde* közli egy politikai tudományt hallgató lány vallomását: „Nem gondoltam, hogy ekkora szakadék tátong a szavazók és mi közöttünk.”

A Nemzeti Front elnöke, Mégret szavazataival együtt is, nem több mint 700 000 szavazati tartalékkal rendelkezik. Annak lehetősége, hogy megválasztják – ismételten – egyenlő a nullával. Mindenesetre e szónoknak, aki különös jártasságra tett szert a beszéd hivatásában, semmi kedve hatalmat gyakorolni, és a kormányzáshoz szükséges csapatot sem rendelkezik. Aktivistáit illetően, valóban fenyegetést jelentenek a Kőztársaságra? Strassburgban – tudatja a *le Monde* –, egy olyan régióközpontban, ahol Le Pen tekintélyes eredményt ért el, a Nemzeti Front mégcsak irodával sem rendelkezik. A lepenisták után nyomozó televíziós riportok olyan kiskereskedőket, nyugdíjas katonákat vagy családanyákat mutatnak nekünk, akiknek inkább terhőre van a siker, amit maguk sem vártak: semmi nem emlékeztet azokra a sisakos és csizmás milicistákra, akik ellen a tüntetők kiabáltak, hajtóvadászatot rendezve a fasizmus ellen, ahogy Don Quijote a szélmalomok ellen.

A valóságnak fittyet hányó politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális, média és egyházi erők egy képzelt veszély ellen riadóztatnak. És ismét egy alkalom, mikor a vöröspozsztót nem ártatlanul lengetik: a csúsztatásnak és a diabolizációnak az a célja, hogy a Nemzeti Frontra szavazó franciák ne találjanak meghallgatásra.

²⁷⁵ Republikánus Nemzeti Mozgalom

2002. május 5-én Jacques Chiracot a leadott szavazatok 82,2%-ával (25,5 millió voks) diadalmasan újraválasztják: meglepetés nélküli eredmény. A Bruno Mégret szavazatait is megszerező Jean-Marie Le Pen 11,7%-ot ér el, ami nem semmi: egy totalitárius légkörrel dacolva 5,5 millió francia támogatta szavazatával a gyűlölt jelöltet.

Néhány héttel később a képviselői választásokon a Nemzeti Front már csak 2,8 millió voksot kap: bukás. A hirmagyarázók számára az ügy rendeződött. Néhány hónap eltévelel nem esik több szó a Nemzeti Frontról. Pedig akkoriban tör ki az örökösödési háború Bruno Gollnisch és Marine Le Pen között. De azért a 2004-es regionális, helyhatósági és európai választásokhoz közeledve a média újra lázas izgalomba esett: és ha Le Pen megint megzavarja a játékot? De a jó lelkiismeretű hírmagyarázók nem hajlandóak megismerni a Nemzeti Front szavazatainak valódi okait.

A *le Monde* immár húsz év óta gyakori időközönként felmérést tesz közzé, ugyanazokkal a kérdésekkel a „Nemzeti Front arculatáról a közvéleményben” címmel. A legutóbbi kutatás ezt a következtetést vonja le: „Közel négyből egy francia egyet ért Le Pen eszméivel” (*le Monde*, 2003. december 10.). Amikor öt közül négy szavazott ellene 2002. május 5-én, négy közül egy francia osztja Jean-Marie Le Pen nézeteit? Mivel magyarázható ez az ellentmondás? A részletek vizsgálatával érthetővé válik, miről is van szó. A *le Monde* ugyanis a következő mondatokat minősíti az „NF eszméi”-nek: „Franciaországban nem védik meg eléggé a hagyományos értékeket” (a kérdezettek 70%-a ért egyet ezzel az állítással), „Túl sok a bevándorló Franciaországban” (a kérdezett személyek 59%-a csatlakozik ehhez a nézethez), „Sokkal több hatalmat kellene adni a rendőrségnek” (ezt a kérdezettek 53%-a helyesli). Ha a hagyományos értékekhez való ragaszkodásból, az ellenőrizetlen bevándor-

lástól való félelemből vagy a közbiztonságérzet hiányának megvallásából szélsőjobboldali meghatározottságot olvasnak ki, féltő, hogy egyre több szélsőjobboldali lesz a világban! A gyanúsításnak valójában egy célja van: az ilyenféle aggodalmakat jogtalanul feltüntetni.

A helyesen gondolkodók szemében Le Pen továbbra is a ki nem mondható dolgok mércéje. 2003 őszén, mikor a liberális Nicolas Bavarez olyan tanulmányt jelentet meg, amelyben gazdasági érvekre támaszkodva ostromozza Franciaország hanyatlását, egyesek azzal magyarázzák könyvének sikerét, hogy az „a kor 'lepenizációját' szemléltető ábrája, hiszen a Front vezetője mai napig a hatszögű ország határnyatlásának páratlan prófétája.” (*Libération*, 2003. szeptember 29.)

Ha az emlékezetes első fordulón a második helyen Ariette Laguiller, Olivier Besancenot vagy Robert Hue végzett volna, ugyanaz a pszichodráma zajlott volna le? Hogy azzal se legyenek tisztában, hogy a Munkás Harc, a Forradalmi Kommunista Liga vagy a Kommunista Párt közismert demokrátaikat nyer meg. 2001-ben Lionel Jospin anélkül fedhette fel trockista múltját, hogy bármiféle felindultságot keltett volna. A *le Monde* jelenlegi szerkesztőigazgatója fiatalkorában az Alain Krivine-féle mozgalom tisztségviselője volt, és ezt egész Párizs nagyon sikkesnek tartja: „Nincs ebben semmi titok – meséli Edwy Plenel –, és még kevesebb az ok ezen kényeskedni: trockista voltam, és tíz évig csak az.”²⁷⁶ Elképzelhető-e az, hogy egy miniszterelnök vagy újságigazgató bevallja jobboldali aktivitásait múltját?

Nyugati társadalmunkban hatvan évvel Hitler és Mussolini bukása után a fasiszmus a hallucináció körébe tartozik.

²⁷⁶ Edwy Plenel, *Secrets de jeunesse*, Stock, 2001.

De az antifaszizmus – a kommunisták rendezte propagandalakazat – továbbra is hatékony eszköz marad a jobboldaliak megfélemlítésére az értelmiséget uraló baloldal számára.

A búbajos antifaszizmus megfigyelhető volt Ausztriában is. Ebben az országban 2000 februárjában Wolfgang Schüssel konzervatívjai a szociáldemokratákkal folytatott sikertelen egyeztetési tárgyalás után Jörg Haider populistaival alakítottak koalíciós kormányt, olyan kormányt, amellyel kapcsolatban utóbbi kijelentette, hogy nem lesz a tagja. Egy hónapon át a világ összes médiája Bécsre szegezte tekintetét. Az újságírók történelmi analógiák döfésével (barna pestis és Kristályéjszaka) jelezték a legrosszabbat. Még a baloldali osztrákok is meglepődtek, akiknek nem volt szokatlan látvány szociáldemokrata vezetőjük és Haider vezetője, akit törvényesen választottak meg Karintia tartomány kormányzójának. Louis Michel, a belga külügyminiszter azt hangoztatta, hogy „erkölcstelen” dolog síelni menni Ausztriába. A „szélsőséges és idegengyűlölő ideológiát” elutasító Jacques Chirac úgy vélte, hogy kötelessége „tudatni az osztrák néppel”, hogy „ez az ideológia ellenkezik demokráciáink elveivel”. A francia elnök rábírja az Európai Uniót, hogy szankciókat vezessen be az alpesi köztársaság ellen. A szankciókat 2000. január 31-én jelentik be, amikor a Schüssel-Haider egyezményt még alá sem írták, amikor a programjukat még nem tették nyilvánossá, és amikor leendő miniszterei névsora még nem volt ismert: egyértelmű beavatkozás egy európai tagállam belső ügyeibe. Izrael és az Egyesült Államok visszahívták követeiket.

Eltelt néhány hónap. Ausztria folytatja addig megszokott életét, tehát egy békés jogállamát, az Emberi Jogok Európai Bíróságának három bölcs küldötte makacsul ellenáll a nyilvánvaló ténynek: az európai szankciók tárgyaltalanok. Már 2000 szeptemberében feloldották őket. A 2002. novemberi

képviselő-választásokon a konzervatívok a szavazatok 42%-át szerezték meg (+15%), a populisták 11%-ot kaptak (-16%), pedig az 1999-es választásokon még egyensúlyban voltak (27%): tehát nem Haider semlegesítette Schüsselt, hanem fordítva. Így ugyanaz a koalíció alakít kormányt, de a populisták kisebbségével. Az Egyesült Államok nagy követe három héttel távozása után visszatért Bécsbe. Izraelé 2003 novemberében jött vissza. „Örömmel mondhatom – jelenti be –, hogy Ausztriát társnak és barátának tekintjük az antiszemitizmus elleni harcban is”. Tehát azok, akik 2000-ben oly erősen kiabáltak, a semmiért csaptak akkora zajt.

*

Hogy valaki baloldali, vagy az volt, azzal nincs semmi baj. Hogy valaki baloldali a baloldalon, vagy az volt, az érthető. Ha valaki jobboldali, vagy az volt, annak tisztáznia kell magát. Ha valaki jobboldali a jobboldalon, vagy az volt, az kizárja magát az életből. Értelmiségi, politikai, erkölcsi és média-léggörünket továbbra is ez a sötétség hatja át. Miért tiszteleg egyöntetűen a francia sajtó François Giroud előtt 2003 januárjában? Mert „az újságírás nagyasszonya” (a közkeletűvé vált kifejezés szerint) mindig is baloldali volt. Ugyanez a sajtó miért érezte magát annyira rosszul, mikor bele kellett törődnie abba, hogy Bertrand Cantat agyonverte szeretőjét, Marie Trintignant 2003 augusztusában? Mert a Noir Désir énekese Le Pen ellen és olyan szent ügyek mellett tüntetett, mint az igazolvány nélküliek vagy Marcos parrancsnokhelyettes.

A francia újságírók baloldaliak, ezt jól tudjuk. De a közvélemény kutatás, amit a *Marianne* hetilap közölt 2001-ben, még bővebb tájékoztatást nyújt erről a témáról. A felmérés szerint az újságírók 53%-a hasonlítja szakmáját az oktatói

mesterséghez (kétségkívül innen ered a leckéztetés iránti hajlamuk), tevékenységüket 44%-uk hivatásának tekintti, 18%-uk küldetésnek (vallási szó, ami nem jó jel egy általában ateista közegben). Politikai irányultságuk mindamelllett még egyértelműbb. A köztársasági elnökválasztás előtt egy évvel a kérdezettek első fordulóban leadott lehetséges szavazataik alapján ez az elsőbbségi sorrend alakult ki: Lionel Jospin (32%), Noël Mamère (13%), Jean-Pierre Chenèvement (8%), Arlette Laguiller (5%), Robert Hue (5%), – összesen tehát 63% a baloldal javára – Jacques Chirac (4%), Alain Madelin (1%) és François Bayrou (1%) – összesen tehát 6% a közép- és a jobboldal számára, Jean-Marie Le Pen nem kap egy szavazatot sem. A kérdőív többi része más aktuális kérdések kapcsán ugyanezt az arányt mutatja. „Nem meglepő – jegyezte meg a felmérést elemező Philippe Cohen, hogy egy demokrácián belül az újságíróknak csak 6%-a meri jobboldali szavazónak vallani magát, miközben látható, hogy a franciák legalább fele arra szavaz? Vagy az, hogy 87%-uk kedvezőnek tartja az összes „igazolvány nélküliek” önszabályozását? Egy kissé naivnak kell lennie annak, aki ezek után csodálkozik az újságírói kaszt. és a lakosság közt húzódozó mélytengeri árkon.” (*Marianne*, 2001. április 23.)

2001-ben 4 millió bűncselekményt és vétséget tartottak nyilván, 2002-ben 4,1 milliót, de 2003-ban már kevesebb mint 4 milliót. Ezt a könnyű csökkenést, ami a 2002 tavasza óta tartó intenzív rendőri tevékenységnek köszönhető, csak üdvözölni lehet. Ma már csak átlagosan 11 000 bűntettet követnek el naponta az ország területén. Egy 2003 januárjában megjelent tanulmány rámutat, hogy csak Ile-de-France-ban a rendőri szolgálatok és a csendőrség egységei alig harminc év alatt kétszer több bűncselekményt tartanak nyilván. Ezek az adatok csak a bejelentett bűncselekmé-

nyeket tartalmazták. 2003-ban a személy elleni erőszak mégis közel 8%-kal növekedett, az emelkedést a sokszorosan visszaeső bűnösöknek tulajdonítják, akik nem tartanak semmitől, senkitől. Az elkövetők egyre fiatalabbak, a börtönök túlzásúfoltak: 54 000 rendelkezésre álló helyen 60 000-et tartanak fogva. A bíróságok és a börtönök annyira telítettek, hogy a Franciaországban kihirdetett letöltendő börtönbüntetések 30%-át nem hajtják végre.

Minden év január 1-jén a televízió és a rádió úgy számol-gatja a hamarosan, az éjszaka folyamán felgyújtandó autók-kat, mintha ez egy régi francia szokás lenne. Ha a közbiz-tonság hiányának témája terítékre került a 2002-es köztár-saságnők-választáson, ez a közvélemény nyomására tör-tént, akit felháborítanak az ilyen hírek és belefáradt, hogy-élete a támadástól vagy rablástól való félelemben teljen. A hatalmon lévő baloldal mindig előnyben részesítette a-mentség kultúráját, azt gondolva, hogy a bűnözés kiváltó-oka a társadalmi igazságtalanság. Ez egy olyan vak filozó-fia, ami a rendfenntartó erők elégedetlenkedéséhez vezet (2001-ben rendőri, de még csendőri tüntetéseket is kivált), és a bűncselekmények szédületes emelkedésével végződik. Lionel felismeri ezt az elvakultságot az elnökválasztási-kampány idején, amikor megvallja, hogy a „naivitás bűnébe-esett”: „Mégkérdztem magamtól, hogy ha visszaszorítá-nánk a munkanélküliséget, visszaszorítanánk-e a közbiz-tonság hiányát is. Hiszen 928 000 ember talált állást, és mégsem volt közvetlen hatása a közbiztonság hiányára.” (TF1, 2002. március 3.)

A 2002-es választási döntés ellenére a mentség filozófiája még urakodó marad a szocialisták körében. A közbiztonság-ról szóló törvénytervezet, amelyről 2002–2003 telén folytat-tak vitát és szavaztak, és amelyet Nicolas Sarkozy, a Jean-Pierre Raffarin vezette kormány 2002 májusában kineve-

zett belügyminisztere nyújtott be, módosítja többek között a koldulás, az illegális lakásfoglalás, a vándorló közösségek és a prostitúció jogi szabályozását. 2002 októberében a Ligue des droits de l'homme²⁷⁷ és a Syndicat de la magistrature²⁷⁸ által közzétett felhíváshoz csatlakozik az összes baloldali párt és szakszervezet (Szocialista Párt, Francia Kommunista Párt, Zöldek, Forradalmi Kommunista Párt): „A kormány úgy döntött, hogy háborúba lép a szegényekkel. A belügy-miniszter tervezetének elfogadása tekintélyuralmi állam létrejöttéhez vezet. [...] Nem lehet a közbiztonság hiánya ellen úgy harcolni, hogy a szegényeket bűnbakként kezelik, és hogy állami teljhatalomnak alávetett polgárokat farag-nak mindannyiunkból.” Felháborító dialektika, ami megfe-ledkezik az áldozatok jogairól, és semmibe vesz egy alapgaz-ságot: a közbiztonság hiánya a szegényeket fenyegeti a leg-jobbban.

Az 1990-ben felállított ministère de la Ville-re bízzák a legnehezebben kezelhető külvárosok segítésének feladatát: ez 717 érzékeny városi körzetet jelent, 4,5 millió lakóval. 2002-ben ezek a negyedek 6,2 milliárd eurós költségvetést kapnak, ehhez képest az igazságszolgáltatásra 4,7 milliár-dot fordítanak, a rendőrségre 5 milliárdot. 13 év alatt 40 milliárd eurót költ el a ministère de la Ville. Milyen ered-ménnyel? 2000. április 16-tól 18-ig városi gerillaháború ráz-za meg a dél-lille-i negyedet, miután egy rendőr megöl egy autófeltörésen tetten ért algériait. 2001. január 27-én há-romszáz, két rivális bandához tartozó „fiatal” a Défense ke-reskedelmi központjában szabályos csatába kezd. 2002. március 11-én Corbeil-Essonnes-ban két város közti vita ve-rekedésbe torkollik, amely egy halottal jár. 2003. május

²⁷⁷ Emberi Jogok Ligája

²⁷⁸ a bíróságok államtól való függetlenségéért küzdő szervezet

17-én Vénissieux-ben, a lyoni külvárosban két rivális csapat verekedése folyamán egy 19 éves fiatalember kézitusában életét veszti... Ilyen drámai események folynak nap mint nap, olyannyira, hogy már hétköznapiaknak látszanak.

1991-ben Lucienne Bui Trong a Hírszerzés központi igazgatóságán belül létrehozta a Város és Külváros Szekcióját. A hatóságok tájékoztatására megalkotják a bűnözés órák a városi erőszak mérésének skáláját. Egy nyugdíjazott egykori rendőrfelügyelő napjainkban arról mesél, hogyan számoltak fel működését Lionel Jospin miniszterelnöksége idején: „A kormány felhagyott a városi erőszak mérésének eszközével, mert félt. 1992-ben körülbelül 3000 incidens történt, 1999-ben 29 000-et számoltak össze. Minden azt erősíti, hogy a városi bűnözés globálisan súlyosbodik. Ezek az információk azonban nem voltak politikailag korrektek.” (*Le Figaro*, 2002. február 1.)

Egy, a névtelenségét megőrző, belügyminisztériumi magasrangú tisztviselő közli, hogy „a 2003-ban Párizsban elkövetett bűntettek 43,51%-ában külföldiek az elkövetők.” (*le Figaro*, 2003. december 8.) 2003 novemberében egy másodfokon is elvesztett pert követően az SOS-Racisme egyesülete megemmisítési kérvényt nyújt be a fegyintézeti ügyintézés ellen, azt kifogásolják, hogy a Santéban²⁷⁹ a fogvatartottakat négy csoportba osztják (a külföldiek 60%-a B blokk az afrikaiaknak, C blokk a nyugatiak számára, a D blokk a többi máshonnan származóaknak. A börtönvezetés szerint ez a beosztás javítja a foglyok körülményeit, mert

²⁷⁹ Teljes nevén: maison d'arrêt de la Santé. Ma túlszűfolt párizsi börtön, de 1867-es felavatásakor mintafegyház. Különleges elbánást biztosító VIP részlege is van.

elkerülhetővé teszi a túlságosan eltérő kulturális tevékenységek összeütöztetését.

Csak az ostobák vagy a rasszisták hoznak elvből össze a függésbe bevándorlót bűnözővel. De ez oka lehet-e egy összefüggés tagadásának, ami jelenleg a bevándorló csoportok és a bűnözés jelensége között fennáll? Manapság Delorme atya – akit a beurók menetele idején a minguettes-iek papjának is neveztek – ma már belátja a „bevándorlók gyermekeinek túlzott mértékű bűnözését”. A szakértők is megerősítik ezt a nyilvánvaló tény, a lakosság pedig erősen érzi. A politika és a média terén azonban továbbra is elkendőzik.

A magas körökben elterjedt nyugtató szavakkal ellenkezően a bevándorlás tehát megoldatlan problémákat idéz elő.

„A migrációs nyomás nem mögöttünk, hanem előttünk van.” Ezt a figyelmeztetést 2003 októberében tették egy eszmecsere során, amelyet az Institut de géopolitique des populations rendezett. Az intézet szerint mintegy negyven millió bevándorló lehet Európában, ebből nyolc-tíz millió Franciaországban. Annak bizonyítékául, hogy az integráció ma már nem megy végbe, az utóbbi tendenciák azt mutatják, hogy a bevándorló nők száma már nem csökken (mint ahogy az történt a kilencvenes években), annyira, hogy általában kétszer annyian vannak, mint a francia nők. Az INSEE²⁸⁰ legutóbbi, Ile-de-France-ban tartott népszámlálása egyébként kimutatja, hogy a törökök és az afrikaiak a Párizs környéki születések számának újbóli fellendülésének forrásai. 2030-ban az újkéletű bevándorlóktól származó személyek aránya kitehetheti majd a francia lakosság (15,7 millió ember) 24%-át, az aktív lakosság (5,7 millió) 23%-át,

²⁸⁰ Institut national de la statistique et des études économiques, Nemzeti Statisztikai és Gazdasági Intézet

és a születések (273 000) 42%-át. Ez az előjelzés összhangban van a nyilvánosságra hozott Boutros Boutros-Ghali, a Francophonie²⁸¹ egykori főtítkárának jelentésével, amit 2002-ben, Bejrútban, a Francophonie 9. csúcstekeztetének előestéjén hoztak nyilvánosságra: „A következő évtizedekben erről a területről [az arab világból] érkező, igen erős emigrációnak leszünk tanúi. Már három vagy négy millió észak-afrikai telepedett le Franciaországban, és a következő években ez a szám tizenöt-húsz millióra nőhet.”

Az OECD²⁸² becslései szerint Franciaország a bevándorlás kérdésében az Európai Unió egyik legliberálisabb országa. Az INED legutóbbi éves jelentése (2003. december) az érkezők erős növekedését kiemeli: 145 000 külföldi kapott elsődleges tartózkodási engedélyt, kevesebb mint egy év alatt 1999-ben, 160 000-en 2000-ben, 183 000-en 2001-ben. Ezek a kvóták sosem csorbultak, még az 1997–1998-as szabályozási hullám idején sem. 2001-ben 60 000 egyetemista jutott tartózkodási engedélyhez, akik 2000 januárja óta adott feltételek mellett Franciaországban maradhatnak tanulmányaik befejeztéig. Ehhez a számhoz hozzáadódik még a családtagok 50 000 kedvezményezettje, 10 000 munkavállalás jogcímén érkező és 20 000 rendezett státusú illegális bevándorló. Az illegális bevándorlást tápláló szabályozás, aminek megdöbbenően nagy emelkedése ettől kezdve a világ minden pontjáról érkezett egyéneket érinti, beleértve azokat az országokat is, amelyeknek nincs semmilyen törvényes kapcsolata Franciaországgal.

²⁸¹ Frankofónia, a francia nyelvet használó országok és kormányok nemzetközi szervezete

²⁸² Organisation de coopération et de développement économique, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, OECD

Maxime Tandonnet, a migrációs mozgások szakértője, magas rangú köztisztviselő szerint Franciaország évente körülbelül 80 000 új „elutasított menedékkjogot kérelmezővel” rendelkezik. Ezeknek nagy többsége illegálisan az ország területén marad. Ezt növeli azon illegálisok nagy száma, akik nem kérvényezik a menedékkjogot, így ismeretlenek maradnak a közigazgatás előtt. (*le Figaro*, 2003. július 11.) 2001. február 17-én 908 kurdot illegálisan szállító kambodzsai teherhajó vetődik partra Saint-Raphaël és Bouldouris között. 20-án a hatóságok nyolcnapos menlevelet állítanak ki részükre, amely lehetővé teszi számukra a menedékkjog kérelmezését. Hat nap alatt közülük 360-nak nyoma veszett.

Mindent összevéve, legálisan vagy illegálisan, Franciaország évente 300 000 további bevándorlót fogad. Jelenleg 1,4 millió francia nyelvet nem beszélő külföldi él Franciaországban. Ki gondolhatja, hogy egy ekkora népeségmozgás nem jár mély gazdasági, pénzügyi, társadalmi és kulturális következményekkel? „Montreuil a világ második legnagyobb mali városa, Bamako után” – tudatja egy cikk, amelynek témája: az „Ile-de-France-i polgármesterek nagy tanácsstalansága az újonnan bevándorlókkal szemben”. A cikk végül ezt a megállapítást teszi: „Párizsi környékén valóban migrációs túlnyomás van”. A vizsgálat nem egy baloldali lapban jelent meg, hanem a *Nouvel Observateur*-ben. (Paris-Ile-de-France különkiadás, 2003. január 30.)

Hazugság antiszemitának titulálni azokat, akik nyugtalankodnak e változás miatt: Franciaország nem faj, ahogy már e könyvben is ki lett mondva, hanem olyan közösség, amelynek sorsát a történelem kovácsolta össze. Önmagában semmi nem tiltja, hogy azok a külföldiek, akik akarják és megérdemlik, franciákká váljanak. De egy olyan intenzív migrációs áradat, mint aminek szemtanúi vagyunk, próbá-

ra teszi a nemzeti közösség összetartó erejét és történelmi folytonosságát. 2002 augusztusában, mikor a szélsőbaloldal által manipulált illegális bevándorlók elfoglalták a Saint-Denis Bazilikát, ennek jelképe annál is erősebb volt, mivel a 90 000 lakosú város 27%-a külföldi, 50%-a második vagy harmadik bevándorló nemzedékű francia. Újra felidéződik Valéry Giscard d'Estaing 1991-ben botrányt okozó mondata: „Az a fajta probléma, amivel szembe fogunk nézni, az emigrációról az invázió felé tolódik.”

Az ENSZ technokratái olyan beszámolókat jelentetnek meg, amelyekben a határait megnyitására buzdítják az európaiakat. 2000-ben úgy vélték, hogy az Európai Uniónak a jelenlegi négy keresőre jutó öt nyugdíjas egyensúlyának megőrzésére 159 millió bevándorlót kell fogadnia napjainktól 2025-ig. Egy 2001-es irat szerint az ENSZ akkori elvárása az, hogy ahhoz, hogy 2050-ben legalább három kereső korban lévő személyre jusson egy idősebb személy, 16 millió bevándorlóra van szükség Franciaországban 2020 és 2040 között! A 2002 novemberében közzétett *Bevándorlás, munkapiac, integráció* című irat, amit a Tervhivatal főbizottsága készített, számításokra alapul. „Semmilyen demográfiai természetű ok – olvasható benne – nem igazolja a bevándorlás nagyfokú növelésének elősegítését az elkövetkezendő években. A bevándorlás nem oldja meg sem az előregedés problémáját, sem a nyugdíjpénztáraink előrelátható hiányát”.

„Vízumok, vízumok” – kiabálja a Jacques Chiracot éljelező tömeg 2003 februárjában, annak Algériában tett államfői látogatása idején. De képes-e Franciaország minden letelepedni kívánczolt befogadni? Nem kétséges, hogy a migráció világméretű jelenség, és hogy a déli népek északra nyomulása súlyos problémákat idéz elő napjainkban. Az is bizonyos, hogy ez a jelenség nem kifejezetten francia, ha-

nem európai együttműködéssel oldható meg. Lehetséges, hogy a zero bevándorlás utópisztikus célnak tekinthető. De miért lennének indokolatlanok az ennek a hullámnak gátat szabó töltések?

Egy olyan ország, amelyben 2,5 millió munkanélküli és 5–6 millió átmeneti munkával rendelkező személy van, egy olyan ország, ahol a külföldi munkanélküliek aránya 25%, egy olyan ország, ahol a szociális lakásra 5 évet kell várni, egy olyan ország, ahol az állam több ezer hotelszobát bérel a bevándorlók számára, egy olyan ország, amelyben a kórházi rendszer viseli a külföldi lakosság roppant nagy költségét, beleértve az illegális bevándorlókat is, ez az ország korlátlan mennyiségű bevándorlót tud fogadni? Itt meg kell említeni, amit Michel Rocard 1989-ben mondott: „Franciaország nem szálláshely a világot összes nyomorultját.” De hivatalos körökben ki merészelné megismételni ezt a kifejezést?

Napjainkban a rendelet útján történő honosításokon és a nemzet területén született külföldi gyerekek nagykorúságával elnyert honosításokon keresztül 140 000 személy kapja meg évente a francia állampolgárságot. A személyi igazolvány birtoklása feltétlenül azt jelenti, hogy tulajdonosa francia akar lenni?

2001. október 6-án a Stade de France-ban²⁸³ Lionel Jospin és több kormánytag jelenlétében zajlik az első Franciaország–Algéria labdarúgó-mérkőzés, egy főleg Párizs környéki, de algériai, marokói és tunéziai zászlóerdőt lengető tömeg előtt. Amikor felzengenek a nemzeti himnuszok, a *La Marseillaise*-t kifityülik. A játék hetvenhatodik percében, mikor Franciaország 4:1-re vezet, a meccs félbeszakad: algériai zászlókat és mezeket lobogtató nézők százai árasztják el a gyepet, egyesek „Éljen Bin Laden”-t kiabálnak. Lövedé-

²⁸³ párizsi stadion

kek érik Marie-George Buffet és Elisabeth Guigou miniszterek arcát.

A hivatalos beszámolók hiába próbálják kicsinyíteni az eseményt, ez a kellemetlenség, amelyet kamerák is rögzítettek, tévénezők ezrei előtt fedt fel a helyzet súlyosságát. Kölykök lármázását kétségtelenül nem kell politikai felkelésnek tartani. Természetesen a csúsztatásokra rá kell mutatni: nem minden bevándorló származású fiatal egyforma. A tények azonban kézzelfoghatóak: külvárosaink tele vannak néhány ezer olyan egyénnel, akik nem szeretik Franciaországot, mivel nem tisztelik azt.

Mit tehetünk, hogy megszeretessük velük? Mit tehet Franciaország, hogy tiszteljék?

A nyolcvanas és a kilencvenes években, mikor a jobboldal bejelenti azt a szándékát, hogy a Code de la nationalité²⁸⁴ a jelenlegi szülségekre igazítsa, ettől kezdve a politikai óstörténet tükröződik vissza. Minden úgy történik, mintha a francia lét ténye leértékelődött volna. Egyébként a jobboldalon, a baloldalhoz hasonlóan, egyetértés uralkodik: Franciaország egy olyan köztársaság, ahol az egész lakosságnak keverednie kell, de anélkül, hogy ez egy francia-típusú közösségi kultúrához vezetne.

2000 májusában Catherine Tasca, a Jospin-kormány kulturális és hírközlési minisztere határozattervezetet készített a France2 és France3²⁸⁵ versenytárgyalási pályázatának módosítására, melynek célja, hogy ezen csatornák a legnagyobb mértékben mutassák be a francia lakosság „kulturáinak és gyökereinek gazdagságát és változatosságát”. 2001-ben az *Amélie csodálatos élete*t, Jean-Pierre Jeunet

²⁸⁴ Nemzetiségi törvénykönyv

²⁸⁵ Közzolgálati csatornák, mindkettő ugyanazon elnök-vezérigazgató irányítása alatt működik.

filmjét gyanúsnaak ítélik a régi Párizs díszlete miatt:

„A harmónika légköre, a falusi negyedek, a francia zászló – hangsúlyozza a *Libération* – szintén félelmet kelt.” Noël Mamère köztársasági elnökségi kampánya idején meggyőződéssel jelenti ki: „Marianne egy mesztic, ez adja báját, szépségét, erejét.” 2002 októberében az új integrációs főtanács felállításakor Jean-Pierre Raffarin kijelenti, hogy „a XXI. század Franciaországa szívén viseli a fajok keveredését”. 2002. november 30-án Alexandre Dumas hamvait átshállítják a Panthéonba. Másnap a *le Monde* ezt a szalagcímet hozza első oldalán: „Alexandre Dumas-val a fajkeveredés a Pantheonban”. A *Három muskétás* szerzője valóban egy néger asszony unokája volt. De ki tudja és ki törődik ezzel, hogy ez a tényező mennyiben befolyásolta műveit, melyek Franciaország történelméből táplálkoztak? A meglepetés Jacques Chirac szavából jön, aki ugyanezt a szintet hozza, amikor tiszteletét fejezi ki a „világpolgár előtt, kinek zsenialitása tengerentúli és afrikai gyökereiből is merített”. 2002 decemberében, amikor az RATP²⁸⁶ megerősíti azon döntését, hogy idegeneket is alkalmaz, a párizsi metró főigazgatóhelyettes-asszonya ezt a nyilatkozatot teszi, melyet rejtett értelmű tesz értékesse: „Szeretnénk, ha dolgozóink egyre jobban hasonlítanának utasainkra.”

„Történelmük a mi történelmünk”. Ez a jelmondat uralta 2003-ban annak a bevándorlási múzeum előkészítésének munkálatait, melyet Jacques Chirac Párizsban akar létrehozni. A feladatot Jacques Toubon irányította, és 2004-ben beszámolót kellett készíteni erről a jövőbeli központról, amely bemutatja, hogy a bevándorlók mivel gazdagították Franciaországot. Ez volt a kor hitvallása: a fajok keveredése identitást, a külföldi gazdagságot, a különbség áldást jelent.

Az emigráció harminc évének eredményeképpen ez a gondolat annyira gyökeret vert, hogy óvatos körülírásokat kell kitalálni (mivel a „tősgyökeres francia” kifejezés gyanúsá vált) azon állampolgárok jellemzésére, akiknek ősei már ... franciák voltak. Az 1918-as fegyverszünetre emlékezős alkalmából interjú készül Jean-Jacques Beckerrel, az első világháború egyik szakértőjével, aki azt állítja, hogy „mindenki közvetlen kapcsolatra lelhet ezzel a háborúval, a nagyszülőikön vagy dédszüelőikön keresztül”. Az újságíró azonnal vág vissza, hogy „a francia lakosság mégiscsak sokat változott”, mire a történész kénytelen helyesbiteni magát: „Igaz, 1914–18. az egykori francia lakosság háborúja volt.” (*le Figaro*, 2003. november 11.) Az „egykori francia lakosság” kifejezés vallomást foglal magában: miközben a bevándorlók asszimilációjára való törekvést félretették, a másik lakosság mellé egy új tevődött, ami más történelmet testesít meg, és más értékeket, vonatkozásokat, életmódokat hoz magával.

A közösségiesség nem egy lehetséges fenyegetés: benne vagyunk a kellős közepében.

*

A bevándorlásáradat ellen harcoló Nicolas Sarkozy határozott ember hírében áll. Igaz, 2003-ban az ő indítványára elfogadott törvényhozói módosítások lehetővé tették a menekült- és a családegyesítés jogával való visszaélések megőködését. Mégis ő ismételteti, hogy „Franciaország a bevándorlásra alapult” (ez legalább is a XX. századig tévedés), és ő vállalja a kockázatot – miközben elveti Jean-Pierre Chevènement azon tervét, hogy Franciaországban az iszlámot képviselő hatóság jöjjön létre – hivatalos státust adva a fundamentalistáknak. 2003. április 19-én az Union des

organisations islamiques de France (UOIF)²⁸⁷ kongresszusa előtt Sarkozy „barát”-ként mutatkozik be egy olyan hallgatóság előtt, aki mégis kifütyüli őt, mikor ő felidéri azt a törvényes kötelességet, hogy igazolványképen hajadonfótt kell látszódni. Néhány héttel később a muzulmán vallás francia tanácsának első választásain az UOIF fundamentalistái az iszlám vallás huszonöt területi elnökségéből tizenegyet szereznek meg, ezzel a legradikálisabb irányzatok győzedelmeskednek.

Nem kell tévedésbe esni. A bevándorlás nem keverendő össze az iszlámmal: nem minden bevándorló magrebi vagy afrikai, akik szintén nem mindnyájan muzulmánok. De annyi bizonyos, hogy az iszlám valóban a bevándorlás csatornáján keresztül vert szilárd gyökereket a francia földön. A nyolcvanas években – az SOS-Racisme fénykorában – az értelmiségi körök hangoztatták a differencializmus hatására az asszimilációs koncepciót elvetették. A bevándorlókat azonnal biztatták, hogy letelepedésükben nem kell lemondani kultúrájukról, a külvárosok fiataljait, akit beüröknék neveztek és áldozatoknak állítottak be, a segélyre szorultság szemléletébe zárták. A kilencvenes években a beüröknés átalakul vallásos identitássá: akik eddig sporttermeket és egyesületi helyiségeket igényeltek, most már mecseteket követelnek. Ez az iszlám hálózatok föld alatti tevékenységének bemutatásának időszaka. A harmadik évezred elején – a muzulmán vallás francia tanácsának megalapításával fémjelzett új fordulat idején – az iszlám hivatalosan is belépett a francia intézményrendszerbe.

Az Institut de géopolitique des populations szerint ötmillió muzulmán élhet Franciaországban. Az Haut Conseil à

²⁸⁷ Franciaországi Iszlám Szervezetek Szövetsége

l'intégration²⁸⁸ szerint valójában négy-öt millióan vannak, közülük harmada vagy fele rendelkezik francia állampolgársággal, és hárommillióan magrebi származásúak. Mivel a törvények megtiltják az anyakönyvi hivataloknak vagy a szervezeteknek, hogy bármiféle vallási hovatartozásra utaló összeírásokat készítsenek, ezek a számok becsléseken alapulnak. 2000 decemberében Michèle Tribalat kilép az Integrációs Főtanácsból, azzal vádolja az intézményt, hogy az iszlámisták kezére játszik. A demográfus többek között azt sérelmezi, hogy homály övezi a Franciaországban letelepedett muzulmánok valós számát, amelyet egyesek azért duzzasztanak fel, hogy a közvéleményt ijesztgessék, mások pedig azért, hogy az államra gyakorolt nyomás eszközüül használják. Michèle Tribalat szerint 3,7 millió feltételezett muzulmán személy van Franciaországban: 1,7 millió bevándorló, 1,7 millió a bevándorlók gyermekeinek és 300 000 a bevándorlók unokáinak a száma.

Még itt sem szabad mindent összekeverni. Az INED egyik 1995-ben készült felmérése alapján a feltételezett muzulmánoknak csak egyharmada tartja magát hívőnek, és jár rendszeresen a mecsetbe. Tehát a muzulmánok összességében nem gyakorló hívők. A gyakorló hívők általánosságban egyáltalán nem fundamentalisták, mindenestre nem a szó politikai értelmében.

Vallási értelemben ugyanis kényes különbséget tenni. „Az iszlám fundamentalizmus – véli Anne-Marie Delcambre iszlámológus – nem iszlám kór. Hanem az iszlám teljessége. Alapvető írásai irodalmi, összefoglaló és totális olvasattal rendelkeznek.”²⁸⁹ Innen ered az „iszlám francia módra” két-

²⁸⁸ Integrációs Főtanács

²⁸⁹ Anne-Marie Delcambre, *L'Islam des interdits*, Desclée de Brouwer, 2003.

értelműsége. Mivel ez a vallás nem ismeri a földi és a szellemi lét megkülönböztetését, valamint nem rendelkezik olyan hierarchiával, amelyet minden hívő egységesen elismer, kinek van joga eldönteni, hogy a Koránnak ez vagy az a magyarázata a helyes? Azonkívül finanszírozásuk miatt a francia muzulmánok állandó kapcsolatban állnak külföldi országokkal, beleértve az iszlám államokat is. Következtetés: az iszlám nem azonos az iszlámizmussal, ráadásul senki, ha ez nem így szokás, nem tudja meghúzni egy bizonyos szempont alapján a kettőt elválasztó határt.

Másképpen kifejezve a bevándorlás nemcsak az iszlám franciaországi meggyökeresedését tette lehetővé, hanem az iszlámizmus kibontakozását is. Ezt a behozatalt, amely fellett a multikulturalizmus szemét hunyt, ismeri fel Jack Lang: „A nyolcvanas-kilencvenes években a hangsúlyt a fajok keresztezésére, keveredésre fektették. A minket irányító ideológia a mindenféle származású gyermekek közötti testvéri megbékélés volt, anélkül, hogy megkövetelte volna tőlük a vallási, kulturális vagy egyéb különbségeik eltörölését. Talán kissé naivok voltunk.” (*Express*, 2003. április 30.)

A 2000. év óta a nemzetközi események Keleten összpontosulnak: az izraeli–palesztin ellentét feléléde, az al-Kaida hálózatnak tulajdonított támadások, Bin Laden hajtóvadászata, afganisztáni háború, iraki háború. Ezek a konfliktusok Franciaországban is éreztetik hatásaikat. A következmények néha erőszakban, néha szavak manipulációjában nyilvánulnak meg.

2000. október 7-én egy palesztinbarát tüntetés folyamán, melyet különböző baloldali képződmények (MRAP²⁹⁰, Kommunista Párt, Kommunista Liga, Zöldek) rendeztek, ez

²⁹⁰ Mouvement contre le racisme, l'antisémitisme et pour l'amitié des peuples, francia faji megkülönböztetés elleni- és békemozgalom

a kiáltás hallatszik: „Halál a zsidókra!” A *le Monde* szerint ez „a szervezetek által tüntetésre hívott néhány száz külföldi egyéntől” származik. Milyen fajta egyénektől? Az antiszemitizmus láthatólag hanyatlóban van: az Emberi Jogok Nemzeti Konzultációs Bizottsága 2002-es felméréseinek azon kérdésére, hogy „A zsidók ugyanolyan franciák, mint a többi?” a kérdezettek 9%-a válaszolt nemmel. Attól fogva bizonyos kör veszi körül azok személyazonosságát, akik a külvárosokban zsidókat támadnak meg, vagy merényleteket intéznek zsinagógák és zsidó iskolák ellen. A bűncselekmények gyakoriságát nem kell túlbecsülni: Franciaország egész területén 2003 első kilenc hónapjában a Belügy-minisztérium 96 antiszemita, személy- és tulajdon elleni támadást számolt össze. Kévesebbet mint 2002-ben, de nyilvánvaló, hogy ez még mindig túl sok. Nyugtalanosságra ad okot. Ez nem akadályozhatja meg annak felidézését, hogy egyes antirasszista szakértők ma felhívókat tartják, tegnap pedig pocskondiázták az ellenőrizetlen bevándorlás elleni figyelmeztetést.

A „zsidógyűlölet” körülmények szülte kifejezése nem könnyíti meg a vitát: az a törekvés, hogy a zsidó politika mindenféle bírálatát az antiszemitizmus megnyilvánulásával azonosítják, abból a gondolkodásmódból ered, mely lényegében kivetíti a közel-keleti konfliktust a francia földre. De a visszavágásként kieszelt „iszlámgyűlölet” szava még kevésbé találó. Különben sincs arányban a kettő: a zsidók nem bevándorlók Franciaországban. Ellentmondásos azt hangoztatni, hogy az iszlám kitesztelt ebben az országban, miközben a kulturális dominancia inkább iszlámbarát, és azt, hogy a muzulmán országokból behozott szokások okoznak gondokat a francia társadalomban. Az elemzések készítése nem a muzulmánok elleni hadüzenet, ha ezt a vizsgálatot olyan szakértők végzik, akik szenvedélymentesen for-

dulnak a történelemhez, a szociológiához és a vallástudományokhoz. A meredek, végtelenségig leegyszerűsített vagy nyíltan gyűlölködő beszédek természetesen el kell ítélni. De azért akkor, amikor egy televíziós adás (Canal+, 2003. november) II. János Pált ágyhoz kötött, szenilis és szétporladó betegnek csúfolhatja anélkül, hogy az bárkit is felháborítana, van némi képmutatás az antimuzulmán túlkapásokon való szelektív megsértődésben (Michel Houellebecq, Oriana Fallaci vagy Brigitte Bardot szintén megütközést vált ki). Az iszlám érinthetetlen lenne?

A 2003. novemberi Forum social européen-en²⁹¹, az „alterglobalisták” Párizsban tartott gyűlésén két csillagot ünnepeltek: José Bovét és Tariq Ramadant. Utóbbit, akit minden európai külváros csodál, az Egyiptomi Muzulmán Testvériség nevű iszlám szervezet alapítójának unokája. Annak ellenére, hogy svájci állampolgár és óvakodik a fundamentalizmustól, Ramadan az iszlámot a nyugati rendszer végső ellenálló erejeként mutatja fel. Az EMT megáldása idején egy újságforum közli Ramadan írását, amelyben azzal vádolja a „médiakedvenc” értelmiségieket (akiknek neveit fel is sorolja), hogy „közösségbeli reflex”-ből védik Izraelt. E szerencsétlen mondat kiváltotta vita mégsem tartott sokáig, szerzője láthatóan bírja a véleményformálók végtelen szelídsgét. „Álláspontja vitatható – magyarázza Michel Tubiana, az Emberi Jogok Ligájának elnöke –, ennek ellenére Tariq Ramadannak biztos helye van a Forum social européen-en.”

Négy év óta Seattle-től Genováig, Porto Alegre-től Larzacig az „alterglobalisták” újra felhasználják azokat a témákat, amiket harminc éve a baloldaliság, a pacifizmus, az ökológizmus vagy a feminizmus mondott magának: „egy

²⁹¹ Európai Társadalmi Fórum

valódi világméretű '68. május" – Bernard Kouchner szerint. A muzulmán értelmiség jelenléte a Forum social européen-en a szélső baloldal egy részének azon stratégiai döntése, hogy szövetséget köt az iszlámmal a liberalizmus elleni közös harc nevében. Jacques Julliard beszámolója: „Meghökentő a megfélemlítés hatalma, amit a fundamentalista iszlám gyakorol a baloldal egy részére, különösen a szélsőbaloldala, annyira, hogy a laikus és antirasszista meggyőződést is megbénítja.” (*Nouvel Observateur*, 2003. november 20.)

A hatóságok cinkos hallgatása közben a muzulmánok előnyükre fordítják a kivételes helyzeteket: az önkormányzatok mecseteknek nyújtott anyagi támogatását, a többnyiség hivatalossá tételét, egyes uszodák számukra fenntartott órarendjét stb. A nyomás évről évre nagyobb, attól a páciensztől kezdve, aki nem engedi, hogy férfi orvos vizsgálja meg, addig a tanulóig, aki arra hivatkozva, hogy vallása tiltja, hogy keresztény épületbe lépjen, visszautasítja, hogy történelemtanárával egy templomot megtekintsen. Az iszlám előtérítésének legszembevethetőbb jele a lefátyolozott nők számának megsokszorozódása. Az UOIF elnöke, Lhadj Thami Breze (aki szerint a „Korán a mi alkotmányunk”) véleménye: „a kendő viselete vallási előírás”.

A probléma rákényszerítette Jacques Chiracot, hogy 2003-ban vizsgálóbizottságot állítson fel a laicitásról, amelynek elnökségét Bernard Stasira bízta – ő volt az, aki húsz évvel ezelőtt a bevándorlást „Franciaország szerencsésjé”-nek nevezte. Jelentésében a Stasi-bizottság többek közt sürgette annak a törvénynek elfogadását, amely az iskolákban megtiltja „az olyan feltűnő jelek viselését, mint a nagyméretű kereszt, fátyol vagy kippa”. A köztársaság elnöke érvényesítette ezt a nézetet, amelyet ez a törvényhozás 2004-ben meg is szavaz. Hihető-e mégis, hogy az iszlám

kendő vallási jel és nem politikai? És ha mégis így van, a tiltás megoldja a problémát? Egy másik törvény várható a kórház kérdésében. Holnap a fundamentalisták további taktikáival vagy praktikáival szemben újabb törvényekre lesz szükség?

A muzulmán Aid-el-Kébir és a zsidó Jóm Kipur ünnepeinek iskolai ünnepnappá tételét Chirac nem fogadja el. De utódja? Mindenféleképpen a Stasi-bizottság ötlete lehetett, mivel a zsidó előjárók soha semmi ilyesmit nem követeltek, abban az évben, amikor a kormány el akarja törölni az ősi keresztény ünnep, pünkösöd hétfő ünnepnap jellegét, ami sokat elárul a korszellem zavartságáról. Egy bölcs hang, amely Josy Eisenberg rabbié, emlékeztet e tényre: „Felháborító lenne, ha Franciaország érdekből vagy nagylelkűségből a más népekhez tartozók befogadása miatt arra kényszerülne, hogy megmátsa hagyományait és életmódját.[...] A kereszténység Franciaország identitásának szerves része; a templomjai hozzátartoznak tájképéhez, többé-kevésbé megtartott ünnepeihez és civilizációjához.” (*le Monde*, 2003. május 30.)

Az iszlám bűvölete (nem minden választási háttérmondolat nélkül) felsőbb körökből jön. Philippe de Villiers előtt Jacques Chirac olyan hitvallásnak engedi át magát, ami minden, a történelmet csak egy kicsit is ismerő embert meglep: „Európa gyökerei legalább annyira muzulmán, mint keresztény.” (*le Figaro*, 2003. október 29.) Ilyen körülmények között alig van mit csodálni azon, hogy Franciaország azon országok első sorában szerepel, akik ellenzik bármiféle keresztény örökség megemlítését az Európai Unió alapító irataiban. „A laicitás nevében” – magyarázzák. De Európa keresztény gyökereinek ismerete nem vallásos hit kérdése. Nemzetünk Athéntól, Jeruzsálemtől és Rómától örökölte embertani látásmódját. Azt állítani és hangsúlyozni, hogy

Törökország nem ugyanahhoz a kultúrkörhöz tartozik, nem bezárkózás: pont ellenkezőleg, megnyílás az értékek felé, amelyeken társadalmi összetartó erőnk nyugszik.

*

A politika terén mintegy tizenöt év óta a helyzet alig változik: egy szociálliberális jobboldal és egy szociálliberális baloldali váltogatja egymást a hatalmon, közben mindkét család védi talpalatnyi területét a szélsőségek ellen. A jobboldal talán kevésbé hajol meg az ideológia előtt (a szó rossz értelmében), de alig mutat hajlamot az eszmék iránt (a szó jó értelmében). Téved, mivel ha jobb megfigyelő lenne, észrevenné, hogy ezen a területen változik a szél iránya. Csak meg kell nézni, hány olyan mű jelenik meg, amelyeknek szerzői – Elisabeth Lévytól Daniel Cartonig és Robert Ménard-tól Pierre Péan és Philippe Cohemig²⁹² – leleplezik az értelmiségi és médiaköröket uráló módszereket, és hogy mekkora sikere van ezeknek a könyveknek: egyfajta elvárás figyelhető meg a konformizmussal való szakítás érdekében.

A 2000. év eleje óta a az eszmék körképe többé nem mozdulatlan. A háború utáni időktől a hatvanas évekig a marxizmus taposta. 1968 után dermedt meg: a májusi eszme győzedelmeskedett. A kor az embert tette meg minden dolog mértékül. Azt gondolták, hogy a korlátok azért vannak, hogy megszüntessék őket, a tiltások pedig azért vannak, hogy áthághatók legyenek. A kor léggömbje elavultnak tartotta a nemzeteket, a hagyományokat és a vallásokat. Felvirradt a múlt

²⁹² Elisabeth Lévy, *Les Maîtres censeurs*, Lattès, 2002. Robert Ménard et Emmanuelle Duverger, *La Censure des bien-pensants*, Albin Michel, 2003. Daniel Carton, *Bien entendu, c'est off*, Albin Michel, 2003. Pierre Péan et Philippe Cohen, *La Face cachée du Monde*, Mille et une nuits, 2003. Bernard Poulet, *Le Pouvoir du Monde*, La Découverte, 2003.

alól végre felszabadult világ hajnala: egy alakatlan, nyitott, emancipált társadalom köszöntött be.

Ma már kétségbe vonják ezeket a feltételezéseket, néha pont azok, akik elterjesztették. Külvárosok válsága, iskolai elégedetlenség, a multikulturalizmus káros következményei, az európai építmény elnyomása, a globalizáció szorítása: ezek az ismétlődő megrázkódások előbb vagy utóbb éreztetik hatásukat, még a baloldalon is.

2002 végén egy kis könyv élénk vitát vált ki a baloldal mikrokozmoszán belül. A könyvben szerzője, Daniel Lindenberg, az *Esprit* folyóirat tanácsadó-jává lett egykori trockista elítélt azokat az értelmiségieket, akik szerinte a '68. május, a tömegkultúra, az erkölcsi szabadosság, a feminizmus, az emberjogiság, a kevert társadalom, az egyenlőség, az izslám, az antirasszizmus stb. folyamatát alakítják²⁹³. Alain Finkielkraut, Marcel Gauchet, Pierre Manent, Philippe Muray, Pierre-André Taguieff, Paul Yonnet, Régis Debray, Jean-Claude Michéa, Luc Ferry vagy Alain Besançon, mindegyikőjüket hírbe hozza ebben a gúnyiratban, de akik mégis különböző eszmecsatládokat és eltérő személyes útvonalat testesítenek meg. Mindamellet az is igaz, hogy közülük többen, akik baloldali hagyományokból származnak, ma napság a liberalizmustól a szuverenizmusig tartó hatáskörben helyezkednek el. Innen jön a Lindenberg által rájuk ragasztott címke: „az „új reakciók”.

A civakodás néhány hétig tartott. A fellengzősségei és párizsiassága ellenére rámutatott, hogy rés nyílt az egységes eszmében. Az ideológiai mutató lassan elbillen, de a jobboldal felé. Erről tanúskodnak a *Nouvel Observateur* aggodalmi: „Tegnap még tilos volt azt mondani, hogy tilos;

²⁹³ Daniel Lindenberg, *Le Rappel à l'ordre, enquête sur les nouveaux réactionnaires*, Seuil, 2002.

ma már a népakarat fejezi ki a tekintély visszatértét. Tegnap még meg akartuk hallgatni gyermekeinket; ma már az értékek átadásáért nyugtalanokunk. Fel kell égetni '68. májusát? A baloldal arra ítéltetett, hogy válasszon az anygaliság és a tagadás közül? A cikk elemzi a baloldali ember szenvedését: „Az anarchista reflexei, amelyeket legfiatalabb korában sajátított el, úgy tűnik, kivesszék mögüle a mindennapi életével szemben. Harminc éve küzdött minden ellen, amit a társadalom kényszerít és megtorol, minden előítélet és maradiság ellen. Hát igen, a baloldali ember élete nehéz. Többé nem a jobboldal a reakciós. Hanem a valóóság.” (*Nouvel Observateur*, 2002. november 21.)

A hátvannolcasok szemében természetes volt, hogy a bűnözés a társadalmi igazságtalanságból születik, és hogy a rendcsináló intézkedések dicsérete szegyenletes közbiztonsági reflexet épít fel. De hát láthattuk, hogy először Jean-Pierre Chevènement baloldali miniszter fedte fel a „vadhajtások”-at, és hogy Julien Dray szocialista képviselő jelentette ki, hogy „van értelme a zéró toleranciának”. Sőt mi több, a 2002-es választások előtt a *Nouvel Observateur* egyik újságírója, Hervé Algalarrondo „közbiztonság”-pártivá válásra szólította fel a baloldalt: „A számvetés halogatásával a közbiztonság hiányának növekedése kiváltotta szenvedésről, különösen a hátrányos helyzetű negyedekben, a szocialisták elárulták azt, amit 1981-ben fellelengzősen a „baloldal népe”-nek neveztek, és azon felül az egész népet.”²⁹⁴ Sébastien Roché a fiatalkori erőszakról folytatott vizsgálatai alapján azt a következtetést vonta le, hogy a 13–19 évesek 5%-a követi el a bűncselekmények 60–90%-át; dacolva a politikai

²⁹⁴ Hervé Algalarrondo, *Sécurité: la gauche contre le peuple*, Robert Laffont, 2002.

korrektséggel a CNRS²⁹⁵ kutatója habozás nélkül kiemeli, hogy ezt a „kiskorú zsarnokság”-ot a tömeges beiskolázás bukása, a család felbomlása és az etnikai gettósodás táplálja.²⁹⁶ És még a lehetetlennek is szemtanúi lehetünk, egy szocialista városatya, Jean-Marie Bockel (Mulhouse polgármestere) beismeri, hogy „a bevándorlók nagyszámú bűnözése jelen van a francia valóságban.” (*le Figaro*, 2002. november 4.)

Ami az oktatást illeti, a környezet súlya miatt a változás lassabban történik. A fiatal tanárok mindenesetre megszokszorozzák az iskola hajótörését bemutató írásokat. Claire Laux és Isabel Weiss, két középiskolai tanár olyan tanárokról számolnak be, akik még mindig nem végeztek „száltalán-tanításukkal” és „maotalanításukkal”, valamint politikailag korrekte elveket állítanak a tanulók elé: „Az egyre jobban szegényedő képzéssel a fiatal oktatók egyre kevésbé különböznek tanítványaitól.”²⁹⁷ Egy tanítónő, Rachel Boutonnet bemutatja az IUFM-en²⁹⁸ tanított módszereket, a normák és a tekintély iránti bizalmatlanságot: „Egy éven belül a tudás félelme és gyűlölete, a magára büszke és pökhendi tudatlanság fellegrárában találtam magam.”²⁹⁹

De ugyanez az, aki sokáig a baloldali pedagógizmus ihletője volt, Philippe Meirieu ezt a vallomást teszi: „A hátvannolcas nemzedék szülői és oktatói túlságosan hajlamosak azt gondolni, hogy semmit nem tudunk elfogadtatni a gyerekekkel.” (*le Figaro Magazine*, 2000. szeptember 16.)

²⁹⁵ Centre national de la recherche scientifique, Nemzeti Tudományos Kutatóközpont

²⁹⁶ Sébastien Roché, *La Délinquance des jeunes*, Seoul, 2002.

²⁹⁷ Claire Laux et Isabel Weiss, *Ignare Academy*, Nil Éditions, 2002.

²⁹⁸ Institut de formation des maîtres, Tanárképző Főiskola

²⁹⁹ Rachel Boutonnet, *Journal d'une institutrice clandestine*, Ramsay, 2003.

A vizsgálatok azt mutatják, hogy az oktatók közül egyre többen vitatják az egységes collège³⁰⁰ elveit. A veszélyeztetett negyedekben, ott, ahol gyomorideggel dolgoznak, múlt időnek tekintik a hetvenes évek elméleteit a tanár és szabályok nélküli oktatásról. Egyesek az egyenruha visszatértéről álmodoznak, Michel Fize baloldali szociológus pedig a koedukált oktatást vonja kétségbe.³⁰¹ Generációs szakadás lenne az öreg és a fiatal tanárok között? „A nemzeti vita az iskola jövőjéről a pálcá újbóli bevezetésének légkörében veszi kezdetét” – siránkozik a *Libération* (2003. szeptember 18.): a cikk túloz, mert pontosan a pálcá újbóli bevezetésének elhárítása a cél.

Erkölc kérdésében a hatvannyolcas vívmányok érinthetlenné válnak. Néhányan mégis újra felfedezik a tiltás erényét és a tekintély szükségességét. „A Tilos azt mondani, hogy tilos kifejezésének nincs sok értelme – hangszülőzőza Jean-Claude Guillebaud. Szentesíteni fogjuk a gyilkosságot? A vérfertőzést? Az erőszakot? A határ fogalmának újra alapozása, a demokratikusan meghatározott tilalmak újrafogalmazása szükséges feladattá, hogy ne mondjam sürgős feladattá vált.” (*Nouvel Observateur*, 2003. szeptember 11.) Geneviève Delaisi de Parseval, egykori hatvannyolcas pszichoanalitikus ezt a megállapítást teszi: „Mi, pszichológok, a törékennyé tett hajadon anyák gyerekeit, de erről nem tettünk említést, mert politikailag inkorrektnak lett volna. Napjainkban elgondolkodhatunk arról, hogy mi történt, és kimondhatunk bizonyos igazságokat... Fontos, hogy a család-

³⁰⁰ alsó középiskola, 12–16 éves korig

³⁰¹ Michel Fize, *Les Pièges de la mixité scolaire*, Presses de la Renaissance, 2003.

dokba újra befecskenkezzék a tekintélyt.” (*Nouvel Observateur*, 2002. november 21.)

Nemrég Saint-Germain-des-Prés-ben a hagyományörzők még azt akarták, hogy Franciaország menedékhelyként az egész világot fogadja be. Mondani kezdik, hogy az újonnan érkeztetteknek is vannak kötelességei. 1999-ben az SOS-Racisme éles fordulatot vett, amikor Malek Boutih kinyilvánította, hogy a bevándorlás terheit nem lehet módszeresen a franciák hátára tenni. A vezércikkíróknál a közösségbeli nyomás emelkedését egyfajta pártfogói megújulás kíséri, amely beéri a „republikánus minta” követelésével: „Az integráció nélküli föld joga – állítja Jean Daniel – nyitott kapu a közösségesség és a gettósodás előtt.” (*Nouvel Observateur*, 2003. július 18.)

Túl késő? Sosincs túl késő. A bevándorlás nagysága, a bevándorlók asszimilációjának hiánya és a muzulmán kultúra különlegessége keltette hármas kihívással kapcsolatban egy baloldali értelmiségi, az *Esprit* folyóirat egykori igazgatója, Paul Thibaud ezt a mély értelmű megjegyzést teszi: „Napjainkban a laicitás, de még a nemzet is bajban van egy egyszerű oknál fogva: Franciaország etnikai összetétele eddig sosem látott gyorsasággal változik, miközben az európai tákolmány, ez a konjunkturális okokból a jövőt zálogba tévő stílus csökkeneti politikai erőnket. A zűrzavaros, végzetes megosztottság elkerülése érdekében az kell, hogy az új heterogenitást egy erősebb, tisztább és mélyebb tudat, amelyhez kötődünk, azaz Történelmünk fonala egyensúlyozza.” (*le Figaro*, 2003. december 15.)

A hatvannyolcas nemzedék abban a hitben élt, hogy világpolgárok vagyunk. „Hiszem, hogy egy állampolgárnak szüksége van határokra” – válaszolja neki Régis Debray. Max Gallo szintén újra felfedezte a nemzetet: „A maga teljességében, a maga változatosságában kell szeretni Francia-

országot. Franciaország lelke megsérült. Milyen válsággal kell szembenéznünk? A magam részéről úgy gondolom, hogy hosszantartó nemzeti válsággal.” (*Politique magazine*, 2003. november.)

1950-től napjainkig az értelmiségiek elkötelezettsége fordulatokon és váltásokon ment át. Egykori kommunisták, egykori harmadikvilág-pártiak, egykori hatvannyolcasok: ötven éve csak nő az egykoriak listája. Fölösleges megmosolyogni, még ha el is kell fogadni, hogy egyesek (ugyanazzal az elbizakodottsággal) az ellenkezőt próbálják alátámasztani annak, amit tíz vagy húsz évvel azelőtt vallottak. Mindezt összevéve a tévedés joga létezik, és az utolsó előtti óra munkája sem vész kárba. A lényeg az, hogy az ideológiaiak jönnek-mennek. Mások veszik át helyeiket, de jó lenne az értelem minden diadalát, ha csak ideiglenesen is, megőrizni.

Egy másik ok, amiért muszáj a neofitákkal törődni. Az értelmiségi körök szociológiai sajátossága miatt gyakran ők viszik előre a dolgokat, mivel beleviszik barátaikat is. A hetvenes évek Új Filozófusai többet tettek a marxizmus tekintélyének megsemmisítéséért, mint a liberális Raymond Aron, akit nem hallgatott meg a baloldal. A nyolcvanas években François Furet jobban megrengette a forradalom mítoszát, ami nem sikerült a konzervatív történészeknek, mivel őket nem olvasták az egyetemen. Az utókor a 2000. év eleji „új reakciók” által tett nagy szolgálatokról fog beszélni.

Ez politikai lecke. Franciaország történelmének összes törése után a hatalom – a látszaton túl – összeköt két tábor, a győztest és a legyőzöttet. Ez még abszurdabbá teszi a polgárháborúk folyamán ellenségnek nyilvánított tisztogatói szándékot: a ma ellensége a holnap társa.

A békülési elv ellen az értelmiségi terrorizmus kizáró reflexszel védekezik. Kortárs kritikásaink gondolkodásmód-

ja a terrortól függ – a szó történelmi értelmében. „Van-e guillotine napjainkban? Igen, hiszen mindig történnek árulások” – mondta egy sans-culotte. „A Forradalom óta – emeljük ki Alain Finkielkraut – a tizenéveseket és az értelmiségieket folyamatosan kísértésbe viszi az a felfogás, amelyben a politika nem más, mint a szidalom eszközeivel vívott háború. [...] A demokrata helyet adott a demokratistának. A mozgásban lévő Történelmet megtestesítő demokratista felháborodik azon, hogy az *ancien régime* számos múmiáival, selejtjeivel, maradványaival kell találkoznia kortársai között. Tehetség hiányában le kell fejezni őket, tudatni kell velük, hogy halottnak kell lenniük.” (*Le Figaro*, 2002. november 14.)

Ezt a kizárósi logikát magáénak mondhatja a jakobinizmus, a kommunizmus, a náciizmus – az összes önkényuralmi rendszer. Alapja egy olyan társadalom álma, amelyet tisztá felkek vezetnek, akik megszabadultak minden ellenzékétől, minden ellentmondótól. Ez az örült utópia örök gyűlöletet szít: miután mindig vannak olyanok, akik lázadnak a fennálló rend ellen, mindig lesznek eltávolítandó egyének is. Kétségtelen, hogy az értelmiségi terrorizmus esetében a tisztogatás szavakkal és képekkel megy végbe, de a hatás ugyanaz marad. Aki nem hajlik meg az uralkodó gondolat előtt, azt végül állampolgári mivoltára méltatlannak tekintik. Pedig az állampolgárság lényege annak elfogadása, hogy azok, akik nem fogadják el eszméit, mindamelletl állampolgárok.

Az újra-felfedezés halaszthatatlan követelmény. Az a szándék, hogy az összes franciát egyforma mintához igazítsa, egyenlő a polgári béke elleni munkával. Mert az egyöntetűség az egység ellentéte: míg az egység összetart, az egyöntetűség megoszt. S mert a politika nem polgárháború. Ellenkezőleg, az a művészet, ami biztosítja egy közös nevező

körül forgó különböző eszmecsálódok együttélését. És amikor Európa nem képez tökéletes közösséget, a nemzet marad az a mértani hely, ahol megvalósul az egyetemes, az identitás és az egyén dialektikája. Ezért még inkább vissza kellene adni a „kiöregedett francia lakosság”-nak – a megsztáson túl – a közös sors érzését. És még inkább meg kéne tanítani az új lakosságnak egy új évezredes kaland kezdetének tudatát: Franciaországét. Ez bizonyára nehéz, senki nem rendelkezik megvalósításának csodareceptjével, de nincs más megoldás a jövő számára, mint francia állampolgárokká alakítani az itt született és letelepedett bevándorlókat. „A kormányzati politika kulcsszavának és végső céljának – hangsúlyozza Rachid Kaci – többé nem az integrációnak, hanem az asszimilációnak kell lennie.”³⁰²

Ez végül feltételezi a közjó és a közérdek fogalmának újra-felfedezését. Ha az egyén külön, hogyan lehet összekapcsolni az egyéneket egymással? A viták mondatai közt, amiket az értelmiségi terrorizmus elhomályosított vagy megtiltott, találjuk meg tehát a társadalmi kapocs végső kérdését. Mit jelent franciának lenni? Mi Franciaország?

2003 decembere

³⁰² Rachid Kaci, *La République des lâches*, préface de Jean Sévillia, éditions des Syrtes, 2003.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ: A GYLKOS SZAVAK	5
SZTÁLINNAK MINDIG IGAZA VAN	9
EZEK A GYARLÓ GYARMATOSÍTÓK.....	33
GAZDASÁG A KEZDETEKBEN.....	53
TRÓPUSOK ALATT A FORRADALOM JAJ, DE SZÉP	63
TILOS AZT MONDANI, HOGY TILOS.....	82
SZOLZSENYICIN, A REAKCIÓS	106
A TÉVÉBEN LÁTOTTAK.....	132
FEKETE – FEHÉR – BEUR.....	143
FORRADALOM VAGY HALÁL.....	171
EGY FILMES SZÁMÁRA SENKI SEM IDEGEN	184
KOMMUNIZMUS-NÁCIZMUS: JÓ ÉS ROSSZ GYLKOSOK.....	212
SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG, SZEXUALITÁS	227
A NEMZET DON QUIJOTEI	251
ÚTÓSZÓ (2004): AMI ÓKET EGYBEN TARTJA.....	278